

Civil társadalmi jelentés a Nemzeti Roma Integrációs Stratégiák megvalósulásáról Magyarországon

*A stratégia négy
kulcsterületének értékelése*

Készítették:

*Autonómia Alapítvány
SZETA Egri Alapítványa
Együtt Közösen Egymásért Egyesület
Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyermeknek
Idetartozunk Egyesület
Motiváció Oktatási Egyesület
Nógrád Megyei cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége
Pro Cserehát Egyesület
Romaversitas Alapítvány
UCCU Roma Informális Oktatási Alapítvány
2018. szeptember*

EURÓPAI BIZOTTSÁG

Jogérvényesülési és Fogyasztópolitikai Főigazgatóság
D Igazgatóság - Egyenlőség és Uniós Polgárság
D1 Megkülönböztetésmentességi és Roma Koordinációs Csoport

*Európai Bizottság
B-1049 Brüsszel*

**Civil társadalmi jelentés
a Nemzeti Roma Integrációs Stratégiák
megvalósulásáról
Magyarországon**

A stratégia négy kulcsterületének értékelése

***EUROPE DIRECT is a service to help you find answers
to your questions about the European Union***

Freephone number (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

(*) The information given is free, as are most calls (though some operators, phone boxes or hotels may charge you)

LEGAL NOTICE

"The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein."

More information on the European Union is available on the Internet (<http://www.europa.eu>).

Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019

Print	ISBN 978-92-76-08359-7	doi:10.2838/68742	Catalogue number DS-02-19-445-HU-C
PDF	ISBN 978-92-76-08356-6	doi:10.2838/44597	Catalogue number DS-02-19-445-HU-N

© European Union, 2019

Reproduction is authorised provided the source is acknowledged.

A jelentés az alábbi civil szervezetek közreműködésével készült:

- Autónia Alapítvány
- SZETA Egri Alapítványa
- Együtt Közösen Egymásért Egyesület
- Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyermeknek Alapítvány (CFCF)
- Idetartozunk Egyesület
- Motiváció Oktatási Egyesület
- Nógrád Megyei cigány Kisebbségi Képviselek és Szószólók Szövetsége County
- Pro Cserehát Egyesület
- Romaversitas Alapítvány
- UCCU Roma Informális Oktatási Alapítvány

A jelentés a Roma Civil Monitoring kísérleti projekt részeként készült, „Kapacitás-építés a roma civil társadalom részére és a Nemzeti Roma Felzárkózási Stratégiákban való részvételének erősítésére”. A kísérleti projekt az Európai Bizottság, Jogérvényesülési és Fogyasztópolitikai Főigazgatósága számára készült. A projektet a Közép-európai Egyetem Közpolitikai Kutatások Központja (CPS CEU) koordinálja a *European Roma Grassroots Organisations Network*-kel (ERGO), az Európai Roma Jogok Központjával (ERRC), a *Fundación Secretariado Gitano*-val (FSG) és a Roma Oktatási Alappal (REF) együttműködve és hozzávetőlegesen 90 civil szervezet és szakértő bevonásával 27 tagállamban.

Bár a Roma Civil Monitor kísérleti projektet, melynek részeként készült ez a jelentés, a CEU koordinálja, a jelentés a szerzők nézeteit mutatja be, amely nem feltétlenül tükrözi a CEU nézeteit. A CEU nem tehető felelőssé az abban foglaltak bármilyen felhasználásáért.

TARTALOM

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	6
VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	7
BEVEZETŐ	12
MUNKAÜGY	13
A jelenlegi munkaügyi szolgáltatások hatékonyan támogatják-e a munkához való hozzáférést.....	13
A romákat érő munkapiaci diszkrimináció megelőzése, felismerése és megszüntetése ..	18
Működő munkaügyi alternatívák ott, ahol az elsődleges munkapiac korlátozott foglalkoztatási lehetőségeket nyújt	21
LAKHATÁS ÉS ALAPVETŐ KÖZSZOLGÁLTATÁSOK	26
Alapszolgáltatásokhoz való hozzáférés.....	26
Hozzáférés a biztonságos és megfizethető lakhatáshoz	30
Lakhatási támogatások és szociális szolgáltatások hatékonysága	31
<i>Kormányzati programok a lakhatási helyzet és a leromlott településrészek fejlesztésére</i>	38
AZ EGÉSZSÉGVÉDELMI POLITIKÁK	41
A roma közösségek tagjainak hozzáférése az egészségügyi szolgáltatásokhoz	41
Kezdeményezések a diszkrimináció és a cigányellenesség kezelésére az egészségügyi ellátórendszerben	53
Különleges kockázatnak kitett és kiszolgáltatott roma csoportok speciális szükségletei .	55
OKTATÁS	57
Koragyermekkorai fejlesztések.....	57
Minőség-fejlesztés az alap és középfokú oktatásban, a tanköteles kor végéig.....	59
Kezdeményezések arra, hogy a roma fiatalok keresett szakmákban szerezzenek végzettséget a szakképzéstől a felsőoktatásig	63
Kezdeményezések az iskolai diszkrimináció kezelésére	66
ÁTFOGÓ ESETTANULMÁNYOK	73
Nyírbátor	73
Droghasználat Bag és Dány szegregált romatelepein - kapcsolódások lakhatáshoz, egészségüghöz, oktatásüghöz és munkaüghöz, és egy civilszervezet lehetőségei	78
AJÁNLÁSOK	83
BIBLIOGRÁFIA	85

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁRÉ	Állandó Roma Értekezlet
AVM	A Város Mindenkié
CSOK	Családok Otthonteremtési Kedvezménye
EBH	Egyenlő Bánásmód Hatóság
EFOP	Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program
EMMI	Emberi Erőforrások Minisztériuma
ERDF	Európai Regionális Fejlesztési Alap
ERRC	European Roma Rights Centre
ESF	Európai Szociális Alap
FRA	az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége
GINOP	Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program
HEP	Helyi Esélyegyenlőségi Program
KIP	Komplex Instrukciós Program
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTA KRTK	Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági és Regionális Kutatási Kutatóközpontja
MTVA	Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap
NAT	Nemzeti Alaptanterv
NEKI	Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda
REF	Roma Education Fund
ReSzaSz	Rezidensek és Szakorvosok Szakszervezete
RNÖ	Roma Nemzetiségi Önkormányzat
TASZ	Társaság a Szabadságjogokért
TÁMOPT	Társadalmi Megújulás Operatív Program
TOP	Terület- és Településfejlesztési Operatív Program
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights
UNDP	United Nations Development Programme

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Az elmúlt időszakban a kutatások számára elérhető magyarországi roma közösség mutatói többnyire romlottak. E mutatók egy része az állami/önkormányzati szektorális szolgáltatások általános romlásával van összefüggésben: ilyen például az elmélyülő tanár- és óvodapedagógus-hiány, vagy az egészségügyi szolgáltatások elérhetőségének romlása. A lakhatás kapcsán egy változatlanul hiányzó koherens lakhatási politika hiánya, a lakhatási támogatásoknak a középosztály felé való áramoltatása nehezíti a legszegényebbek, és a romák helyzetének javulását. A mutatók egyedül a foglalkoztatottság terén javultak, ami leginkább a széleskörű, – éppen szűkíteni tervezett – közfoglalkoztatási programoknak köszönhető. Bizonyos intézkedések – így például a tanköteles kor 16 évre való csökkentése – nyíltan a roma integráció ellen hatnak – ahogyan az már az első hatáselemzésekből is látható. Mindez már középtávon is rossz hatással lesz a foglalkoztatási mutatókra.

Foglalkoztatás

A magyarországi roma közösség tagjainak munkaerőpiaci helyzetéről továbbra is kevés az adat, a rendelkezésre álló adatok azonban továbbra is lesújtóak. Két szempont biztosan nagy mértékben befolyásolja az adatokat: egyrészt nyílt munkaerőpiaci elhelyezkedés lehetőségei szempontjából meghatározó iskolai végzettség: a 15–64 éves romák közel 16%-a még az általános iskolát sem fejezte be 2015-ben, és további 63%-uk is csak alacsony végzettséggel rendelkezett. (Ezek az arányok a nem roma népesség esetében 1,0 illetve 19% volt.) Másrészt a területi hátrányok: a roma népesség 52%-a a legkedvezőtlenebb foglalkoztatási helyzetű Észak-Magyarországon, illetve Észak-Alföldön él. Minden ötödik közfoglalkoztatott és minden 8. munkanélküli roma volt 2015-ben (miközben az aktív korúak között legfeljebb minden tizedik roma).

A munkapiaci intervenciók hatását a munkapiaci integrációt nehezítő, azzal ellentétes szabályozási folyamatok is limitálják: például az iskolai végzettség csökkenését eredményező rendelkezések. A korhatár leszállítását követően 2017-re a 17 éves diákok majdnem 15 százaléka esett ki a közoktatásból. A 18-24 éves roma fiatalok mintegy kétharmada pedig korai iskola elhagyó volt, ami részben magyarázat arra is, hogy a se nem tanuló, se nem dolgozó roma fiatalok aránya több mint négyszerese a nem roma fiatalokénak.¹

A romák munkapiaci mutatóit számottevően az igen széles körű közfoglalkoztatási rendszer javította az elmúlt években. Bár a Stratégia célul tűzte ki a rendszer fejlesztését, bővítését, és a nyílt munkaerőpiacra történő átvezetés fontosságára helyezi a hangsúlyt, az adatok e szempontból nem reménykeltőek. Figyelembe véve a 2016-os átlagos érintettséget, illetve azt, hogy a roma közfoglalkoztatottaknak kisebb a hozzáférésük az aktivizáló programokhoz és nagyobb eséllyel maradnak a nyílt munkaerőpiacra történő kilépés helyett a közfoglalkoztatásban valószínűsíthető, hogy korlátozott számban érték el a roma lakossághoz. A másik releváns kérdés ezen programok hatékonysága. 2016-ban 34 687 fő vett részt képzéseken, az ezeken résztvevőknek azonban csupán tizede helyezkedett el a nyílt munkaerőpiacon.

A jelenlegi munkaügyi szolgáltatások kapcsán rendre felmerülő kritika, hogy nem képes „a speciális, hátrányos helyzetű csoportok számára személyre szabott, elérhető szolgáltatást biztosítani. Az érintettek hatékonyabb elérését a helyi családsegítők aktívabb

¹ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohely/munkerohely17.pdf>

² A 2016-os tájékoztató felhívja a figyelmet arra, hogy egy fő kétszer is részesülhetett képzési támogatásban. Azonban arra nézve nincs adat, hogy ez hány főt érintett.

szerepvállalása, más intézményekkel (munkaügyi kirendeltség, átképző intézet, foglalkoztató) való összehangolt működése segítené elő.

Noha számos foglalkoztatási program indult az elmúlt években, nagyon kevés adat áll a romák eléréséről rendelkezésre, ami önmagában aggodalomra ad okot. Nagyon korlátozott – és nehézkes – a hozzáférés a programok eredményeihez is, így azok valós hatását nehéz megítélni. Figyelembe véve a programok méretét, a hozzáférhető számszerűsített eredményeket, illetve azt, hogy a munkaerő-piaci szempontból leghátrányosabb helyzetűek célzott elérésére kevés jó gyakorlatot találunk, féltő, hogy a romák nem az indokolt mértékben kerülnek be ezen programokba és nincsenek is azon kevés ember között, akik a programok segítségével átkerülnek az elsődleges munkaerő-piacra.

Több kutatás szerint a romák munkanélkülisége nem csupán alacsony iskolázottságuknak és területi szegregációjuknak köszönhető, hanem a munkapiaci diszkriminációnak is. Az EBH-hoz eljutott esetek száma meg sem közelíti a valós diszkriminációs esetek számát.

Lakhatás és alapvető közszolgáltatások

A roma népesség lakáskörülményei jóval rosszabbak az átlagnál mind az alapvető felszereltséget, mind a lakókörnyezetet tekintve. A romák egy része szegregátumokban vagy gettósodott/gettósodó településeken, nagyon alacsony színvonalú lakásokban, a legegyszerűbb feltételeket nélkülözve él. Az alacsony státuszú lakóövezetek, a szegregátumok többnyire kimaradnak a jelentős települési fejlesztésekből – legfeljebb európai uniós pályázatok keretében történnek kisléptékű beavatkozások. Nem elszigetelt gyakorlat a legkiszolgáltatottabbak kiszorítása az önkormányzati lakásokból, ahogy a roma lakók diszkriminálása sem – példa a miskolci gyakorlat.³A roma népesség lakhatását a magyarországi lakáspolitikai rendszer néhány alapvető, és általános sajátossága nagymértékben meghatározza.

Az önkormányzati bérlakás-állomány országosan is minimális, de a hátrányos helyzetű (kis)településeken szinte teljes mértékben hiányzik. Általános tendencia továbbá, hogy a szociális bérlakásokból egyre inkább kiszorulnak a legszegényebbek, köztük a romák. Az önkormányzatok a „lakásállománynak is csak egy részét hasznosítják névleg szociális jelleggel. A községekben egy százaléknál kevesebb (0,7%) az önkormányzati lakások aránya. A szegregátumokat célzó európai uniós projektek keretében a kistelepülési önkormányzatoknak lehetőségük van szociális bérlakások kialakítására, ilyen projektek mintegy 110 településen valósulnak meg a 2014-2020-as fejlesztési ciklusban. A szociális városrehabilitációs programok szintén hozzájárulnak a szociális bérlakás-állomány növeléséhez – ezek összességében azonban csak minimális mértékben képesek csökkenteni a hiányokat. Ráadásul vannak olyan önkormányzatok, amelyek –tartva a falu ellenállásától – nem pályáznak. Egy Heves megyei községben a képviselőtestület a megnyert pályázatot mondta vissza, elesve így több százmilliós fejlesztési forrástól.

Az Eurostat adatai szerint a lakhatási költségekkel túlterhelt háztartások aránya a legutóbbi két adatévben romlott. 2012 és 2016 között javult ugyan a helyzet, de az utóbbi években (2016-2017) ismét romlani kezdett. A probléma 2010-ben és 2017-ben a háztartások egyaránt mintegy tizedét érintette. A 2012-2016 közti adatok azt jelzik, hogy a széleskörű magyarországi kormányzati rezsicsökkentési program valamelyest enyhített a megfizethetőségi problémákon. Az intézkedéssel 2013. januártól átlagosan 10 százalékos árcsökkentés valósult meg a gáz, a villamos energia és a távhőszolgáltatás terén. Az árcsökkentés nem érintette a fával, szénrel fűtő háztartásokat.

A lakhatási támogatások és szociális szolgáltatások átalakítása során az elmúlt években a nagyobb szociális biztonságot nyújtó, rendszeres támogatási forma súlya csökkent, miközben egy alapvetően eseti jellegű ellátási forma súlya nőtt meg. A lakhatással

³<https://www.osce.org/odihr/262051>

kapcsolatos támogatások és szolgáltatások alacsony színvonala, az önkormányzati bérlakások hiánya, összességében a lakáspolitikai visszasságai hozzájárulnak a szegények eladósodásához, adott esetben kilakoltatásukhoz. Az Igazságügyi Minisztérium szerint 2018. második negyedévében 1355 kilakoltatásra került sor, de majd 900 ezer háztartásnak volna szüksége valamilyen, a lakhatási biztonságát segítő eszközre vagy támogatásra. Létező probléma a gyerekek családból történő kiemelése és gyermekvédelmi szakellátásba helyezése. A European Roma Rights Centre (ERRC) több jelentésében is rámutatott arra, hogy a szegénységben élő roma gyerekek felülreprezentáltak a gyermekvédelmi szakellátásban; körükben igen magas a családból való kiemelés.

Miközben a kormányzatjelentős költségvetési forrásokat költ a magasabb jövedelmű társadalmi csoportok lakhatásának támogatására (ld. a családok otthonteremtési kedvezménye; az új lakások általános forgalmi adójának csökkentése; a lakásépítéshez kapcsolódó áfa-visszatérítési támogatás növelése), jóval kevesebb figyelmet fordít a *legszegényebbek* lakáskörülményeinek javítására. Ez utóbbit szinte kizárólag az európai uniós forrásokból megvalósított helyi projektek, szolgálják. Ezek a lokális projektek elérnek kisebb-nagyobb eredményeket, fenntarthatóságuk azonban kérdéses, és makroszinten minimális előrelépéseket jelentenek. Ráadásul nyilván csak ott valósulnak meg, ahol erre van önkormányzati szándék.

Az egészségpolitika hatása a romákra

Magyarországon az egészségügyi szolgáltatások színvonalának és elérhetőségének általános romlása⁴ elsősorban az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszú csoportokat, köztük a roma közösségek tagjait érintik hátrányosan. Ugyanez a helyzet az elkerülhető halálozások tekintetében - e kérdésben Magyarország az EU-s összehasonlításban a legrosszabb mutatójú országok között szerepel. Ezentúl Magyarországon a leggazdagabb és legszegényebb lakossági rétegek anyagi helyzete között közel tízszeres a hányados értéke. A súlyos anyagi deprivációban élők körébe tartozik a népszámláláskor magukat 'romának/cigánynak' vallók 55,5%-a, szemben a teljes lakosság 13,8%-ot érintő aránnyal. Ennek hatására is a magyarországi roma közösségek tagjait fokozottan érinti a kis súlyú születés és koraszülés problémája, és alacsonyabb a roma közösség várható élettartama.

Az egészségi mutatókban is tükröződnek a települési és regionális hátrányok. A járási komplex fejlettségi különbségek térképén a hátrányos helyzetű területek egyezést mutatnak a romák által sűrűbben lakott területekkel. Alapvető problémát jelent a házi orvosok elöregedése és a tartósan betöltetlen házi orvosi körzetek területi eloszlása. Egyre több a betöltetlen praxis, egyre több páciensnek nincsen házi orvosa. A tartósan betöltetlen házi orvosi körzetek főleg a hátrányos helyzetű térségekben találhatóak, ahol a magyarországi roma közösségek jól látható csoportja is koncentrálódik. A házi orvosi ellátáshoz illeszkedő védőnői rendszer⁵példaértékű magyar ellátási szolgáltatás. A magyarországi roma közösségek lakóterületi koncentrációját lefedi és meghaladja a betöltetlen védőnői körzetek földrajzi elhelyezkedése, jelenleg több mint 128 ezer csecsemő és gyermek nem kapja meg az egyenlő esélyű ellátást a helyettesítések miatt, vagyis az összes ellátott hét százaléka.

Az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszú csoportok, köztük a roma közösségek tagjainak is komoly terhet jelent a hálapénz kiterjedt társadalmi gyakorlata, illetve a hálapénz előteremtése, vagyis inkább szenvedik el a rendszer hátrányait.

A különböző programok (pl. az iskolai egészségfejlesztés, roma mediátorok képzése, Bári Shéj program, az egészségügyi szakszemélyzet képzésével kapcsolatos programok) nem

⁴ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-hungary-en_1.pdf
25.o

⁵ http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/80783/E84926.pdf. 61. o.

alkalmasak arra, hogy az alapellátási problémák révén előálló egyenlőtlenségeket csillapítsák.

Az egészségügyben tapasztalt hátrányos megkülönböztetés kapcsán a magas látenciát jelzi az Egyenlő Bánásmód Hatóság eljárásainak alacsony esetszáma.

Általánosságban elmondható, hogy a romákkal kapcsolatos sztereotipikus megközelítések a dokumentumok szintjén az elmúlt években jelentősen háttérbe szorultak. A társadalom intézményeinek szolgáltatásai során, az egyéni interakciók szintjén viszont fellelhetően jelen vannak.

Oktatásügy

Az elmúlt időszakban az esélyegyenlőség és a roma integráció szempontjából ellentmondásosan alakult az oktatásügy kormányzati szabályozása. Egyes intézkedések nagyban segítik a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek fejlesztését, mint például az az intézkedés, hogy 2015. szeptember 1-től az óvodáztatás három éves kortól kötelező. Részben szintén ide tartozik a duális képzés 2012-től történt bevezetése, amely támogatja a tanulókat fogadó, képzést vállaló cégeket, vagy a roma szakkollégiumi rendszer működtetése.

Más intézkedések éppen ellenkezőleg, a tanulási utak és a társadalmi mobilitás lezárása irányában hatnak: ilyen például a hároméves szakiskolai képzés bevezetése és a közismereti óraszámok csökkentése. A szakiskola és az érettségit adó szakközépiskola és gimnázium között minimális az átjárhatóság, ez egyértelműen a képzési szerkezeten belüli szegregációt erősítő folyamat – a mai képzési szerkezet beszorítja a roma fiatalok zömét egy olyan képzési formába, ahonnan, ha akarnak, sem tudnak továbblépni. Ráadásul a kötelező iskoláztatás korhatárának 16 évre való csökkentése rendkívüli mértékben megnövelte az iskolaelhagyást.

A szakmai felügyeleti rendszer, bár jelentős szabályozási munka zajlott a területen – gyengén, és ellenőrizetlenül működik. A kisgyermekkorai nevelés és az iskolai oktatás minőségét veszélyezteti a krónikus nevelő- és tanárhány, amire évek óta nem talál válaszokat a kormányzat. A települések egytizede tehát óvodapedagógus hiánnyal küzd, leginkább vidéken és az ország keleti részén. A közigazgatási állásportálon 2018. július elején közel 2400 aktív állást hirdettek tanítók és tanárok számára. A jelentős tanárhány nagymértékben járul hozzá ahhoz, hogy a lemorzsolódási arányok nem javulnak (ma minden második roma fiatal végzettség nélkül kerül ki (lemorzsolódik) a magyar oktatási rendszerből) és azokon a területeken vannak komoly szolgáltatási hiányok, ahol a hátrányos helyzetű családok felülreprezentáltak. Ráadásul a roma fiatalok oktatása többségében olyan szegregált osztályokban folyik, ahol nagyon nehéz minőségi oktatást biztosítani. Az elmúlt időszakban ráadásul növekedett a szegregáció mértéke, elsősorban a nem állami fenntartású iskolák növekedésével. A legújabb kutatási eredmények arra utalnak, hogy a szegregált oktatás következményeként a roma és a nem roma társadalom közötti távolság drasztikusan növekszik.

Az oktatás tartalmi szabályozása kapcsán elmondható, hogy bár az átdolgozás alatt álló Nemzeti Alaptanterv néhány ponton említést tesz a roma közösségről, az elemzések alapján a hazai tankönyvek elsősorban a hozzáadás, de legfeljebb a kulturális bővítés szemléletéig jutottak el, számos hibával, hiányossággal. Emellett a hazai tananyagból általában hiányoznak azok a társadalmi ismeretek, amelyek érthetővé tehetnék a szegénység és kirekesztés általános problémáit. Nem meglepő, hogy mind a középiskolások, mind a felsőoktatási hallgatók körében végzett kutatások jelzik, hogy a fiatalok alig rendelkeznek ismeretekkel a társadalmi kirekesztés veszélyeztetettjeiről, akár a fogyatékkal élőkéről, akár a szegényekről, hajléktalanokról, akár a magyarországi 13 nemzetiségűről, szolidaritásuk igen alacsony fokú.

Az oktatásügyben több, túlnyomórészt EU finanszírozású program zajlik, a koragyermekkorai fejlesztéstől az iskolai lemorzsolódás csökkentésén át az esélyteremtés

fókuszált céljág. Ugyanakkor a programok mindegyikéről elmondható, hogy a problémák nagyságával és a rászoruló nagy számával összevetve szűk kört érnek el, így hatásuk limitált, többségük esetében pedig az is elmondható, hogy hatásvizsgálatok nem készültek velük kapcsolatban.

Bár számos civil pályázati és egyéni ösztöndíj forrás elérhető, ezek alig érintik a strukturális problémákat, így a szelekció problémáját, és a prevenció helyett jellemzően viszonylag szűk körben az oktatási rendszer által okozott hátrányok enyhítésére fókuszálnak.

Esettanulmányok

Az esettanulmányok a fenti megállapításokat, és az egyes folyamatok összefüggéseit a terepen igazolják. Első sorban azt, hogy egy egységes esélyteremtő koncepció híján az egyes ágazati részpolitikák döntései egymás hatását kioltó eredményekhez vezethetnek. A nyírbátori esettanulmány azt mutatja, hogy bár a város munkába állást elősegítő támogatási rendszere egyértelműen előremutató, és egyelőre hatékonynak is bizonyul. Ugyanakkor a helyi oktatásban kialakuló szegregáló oktatási struktúra előrevetíti, hogy a helyi roma fiatalok még a korábbinál is nagyobb hátránnyal érkeznek meg a munkaerőpiacra.

A bagi és dányi szegregátumok kapcsán írt esettanulmány egy, az országban egyre nagyobb méreteket öltő veszély, a dizájnerdrogok elterjedésének hatását vizsgálja a helyi integrációs eredmények szempontjából. A településen évek óta sikerrel dolgozó civilszervezet tapasztalatai alapján elmondható, hogy a széleskörű droghasználat mögött álló kilátástalanság és esélytelenség felszámolása nélkül számottevő változás nem várható a kérdésben. Az elmúlt évek folyamatai egyrészt azt mutatják, hogy egy szűk költségvetésű civilszervezet is eredményeket tud elérni, még egy olyan közösség esetében is, ahol több évtizedes hátrányok kumulálódása következtében minden mutató rendkívül rossz. Ha ez így van, ennél jóval nagyobb hatás volna várható egy elkötelezett integrációs politikától egy állam, vagy önkormányzat, és az általa működtetett intézményrendszer jóval nagyobb forrásai és hatásköre miatt. A dizájnerdrogok kapcsán a hatósági fellépés és a szociális-, rendészeti-, civil- és önkormányzati szint közötti együttműködések kialakítása olyan szükséglet, amelynek hiánya az eddigi integrációs törekvéseket és eredményeket is kockára teheti.

BEVEZETŐ

Ez a monitoring riport a magyarországi roma közösség oktatási, lakhatási, munkapiaci, egészségügyi, helyzetét, és az azzal kapcsolatos kormányzati beavatkozások vélt hatásait elemzi. Összefoglalja és elemzi az elérhető adatokat, szakértőkkel, közreműködőkkel és érintettekkel történt interjúk révén próbál összefüggéseket feltárni. A jelentés, ahol rendelkezésre álltak országos adatok, ott ezeket értelmezte, adott esetben szakértői másod-elemzést végzett. Ahol ilyenek nem álltak rendelkezésre, szakértői, közreműködői interjúk révén próbált képet kapni az országos hatásról. Ahol ez is korlátozott volt, mint lehetőség, egy-egy helyi esetleírás alapján érzékelteti a folyamatokat. Ahol csak lehetett, próbálta a kormányzati intézkedéseket helyben kifejtett hatásuk felől, és az adott probléma nagysága és kiterjedtsége kontextusában is megmutatni. Ez volt az egyik legnagyobb kihívás: az előrehaladási jelentésekben felsorolt számtalan program mellett nem engedni eltűnni a nagyképet, és azt, hogy e programok túlnyomó többsége igen korlátozott kiterjedésű. Az elemzés 10 roma, és a roma közösség segítéséért dolgozó szervezet együttműködésén alapul – az útmutatót használva együtt határozták meg a legfontosabb hangsúlyokat, döntöttek a kormányzati szereplőktől és hatóságoktól bekérendő anyagokról, valamint a jelentés végleges formájáról.

MUNKAÜGY

A romák munkaerőpiaci helyzetéről továbbra is kevés adat áll rendelkezésre.⁶ A rendelkezésre álló adatok azonban továbbra is lesújtóak. Az iskolai végzettség rendkívül meghatározó tényező a nyílt munkaerőpiaci elhelyezkedés lehetőségei szempontjából⁷, ugyanakkor a 15–64 éves romák közel 16%-a még az általános iskolát sem fejezte be 2015-ben, és további 63%-uk is csak alapfokú végzettséggel rendelkezett. Ezek az arányok a nem roma népesség esetében 1,0 illetve 19% volt.⁸ Mindemellett a roma népesség 52%-a a legkedvezőtlenebb foglalkoztatási helyzetű Észak-Magyarországon, illetve Észak-Alföldön él.⁹

15 és 64 év közöttiek munkapiaci státusza (2015)			
	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív
Romák	39%	16%	45%
Nem romák	65%	4%	31%

15 és 64 közöttiek munkapiaci státusza (2015)¹⁰

Különösen kirívó adat, hogy minden ötödik közfoglalkoztatott és minden 8. munkanélküli roma volt 2015-ben (miközben az aktív korúak között legfeljebb minden tizedik roma).¹¹

A jelenlegi munkaügyi szolgáltatások hatékonyan támogatják-e a munkához való hozzáférést

Az NTF Stratégia kiemelt célként határozza meg a roma és munkaerő-piaci szempontból halmozottan hátrányos helyzetű emberek foglalkoztatási rátájának növelését és munkaerőpiaci integrációjának elősegítését.¹² Támogatva a megfogalmazott célok elérését a Heves Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya például a megvalósított programok esetében mentori szolgáltatást, külső munkaerőpiaci szolgáltatásokat is biztosít civil szervezetek, releváns intézmények bevonásával, az említett szolgáltatások megvásárlásával.¹³ Ugyanakkora Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálattal kapcsolatban rendre felmerülő kritika, hogy nem képes „a speciális, hátrányos helyzetű csoportok, ill. minden munkanélküli, és inaktív ember számára személyre szabott, elérhető szolgáltatást

⁶ *Civil társadalmi jelentés a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia megvalósításáról Magyarországon 2012-ben*, Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, 2012. p. 65. Available at: http://autonomia.hu/wp-content/uploads/2016/04/civil-society-monitoring-report_hu.pdf

⁷ *Munkaerőpiaci helyzetkép 2016*, KSH, p. 9. Available at: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz16.pdf>

⁸ *Munkaerőpiaci helyzetkép 2015*, KSH, p. 13. Available at: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz15.pdf>. A jelentés elkészítése során a 2015-ös adatok kerültek felhasználásra, mert a 2016-os KSH jelentésben nem voltak hasonló adatok elérhetőek.

⁹ Uo. p. 14.

¹⁰ Uo. p. 14.

¹¹ Uo. p. 15.

¹² *Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (NTFS)*, p. 75. Available at: <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strategia.pdf> és *Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II.*, p. 90. Available at: <http://romagov.kormany.hu/download/e/17/c0000/Magyar%20NTFS%20II.pdf>

¹³ Interjú Fenyves Péterrel, a Heves Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Osztályának főosztályvezetőjével. Készítette: Farkas Zsombor 2018.08.17-án e jelentés elkészítése céljából.

biztosítani.”¹⁴ Mások mellett az Állandó Roma Értekezlet¹⁵ is rámutatott,¹⁶ hogy az érintettek hatékonyabb elérését a helyi családsegítők aktívabb szerepvállalása, más intézményekkel (munkaügyi kirendeltség, átképző intézet, foglalkoztató) való összehangolt működése segítené elő. Arra vonatkozóan, hogy a programok mekkora hatékonysággal érik el a célcsoportjaikat, csak ritkán, illetve korlátozott mértékben állnak rendelkezésre adatok.¹⁷ Mivel a köztisztviselői és közalkalmazotti szférában rendkívül alacsony a roma munkavállalók aránya (0,1%, ill. 1,1%, szemben a civil területen becsült 8,3%-kal),¹⁸ kifejezetten fontosak az ezekre a területekre fókuszáló programok. Azonban a versenyszférára becsült 2,6%-os arány¹⁹ is bőven fejlesztésre szorul.

A NTF Stratégia II. munkaerő-piaci szempontból hátrányt szenvedő munkavállalóként különbözteti meg, mind a fiatalokat, mind a romákat.²⁰ Az oktatásból a munkaerőpiacra segítő programok tekintetében 2015-ben indultak el újra a releváns állami támogatások.²¹ Az Ifjúsági Garancia Program aktív munkaerőpiaci eszközökkel segíti elő a 25 év alatti fiatalok foglalkoztatottságát. A nyomkövetési jelentés alapján az Ifjúsági Garancia Program²² keretében 47 922 fő 25 éven aluli NEET (nem foglalkoztatott, oktatási intézmény nappali tagozatán vagy szakképzésben tanulmányokat nem folytató) fiatal vett részt, míg a program keretében foglalkoztatásban levő résztvevők száma 31 651 fő. A képesítést vagy tanúsítványt szerettek aránya körülbelül 11%, míg a programból való kilépés után hat hónappal foglalkoztatásban levő résztvevők aránya valamivel 15% fölött van.²³ Etnikai adatok nem állnak rendelkezésre, a 2011-es népszámlálási adatokat figyelembe véve azonban tudjuk, hogy a NEET fiatalok aránya 35 százalékra tehető a roma fiatalokon belül, a 15,3 százalékos nemzeti NEET fiatalarányhoz képest. A Budapest

¹⁴ Hajdu, Makó, Nábelek & Nyíró. (2018) *A Munkapiaci Szakpolitika Eszközei (2016. április – 2017. május)* in: Munkaerőpiaci Tükör 2017. MTA KRTK. p. 188-189. Available at: http://www.mtaki.hu/wp-content/uploads/2018/01/mt_2016_hun_szakpolitika_eszkozai.pdf

¹⁵ Az Állandó Roma Értekezlet (ÁRÉ) roma szervezetek és szakemberek egyeztető fóruma, amelynek célja, hogy közös szakmai álláspontot, építő jellegű kritikát, valamint konkrét javaslatokat fogalmazzon meg fontos közéleti és társadalompolitikai ügyekben. Az ÁRÉ a tervezett változtatások kapcsán készített egy szakpolitikai elemzést, amely során megkérdeztünk több száz közmunkást, valamint regionális találkozókban bevontunk több mint ötven roma szervezetet.

¹⁶ *Igazságosság, képesség tétel és prevenció. Az Állandó Roma Értekezlet javaslatai a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódóan.* ÁRÉ, Munkadokumentum, 2018.

¹⁷ A jelentés készítésekor közérdekű adatigénylés keretében adatokat kértünk a GINOP 6.1.1. programra vonatkozóan. Sajnos a jogszabályi határidőn belül nem kaptuk meg a kért adatokat. Adatokat kizárólag a Belügyminisztériumtól kaptunk, de azok többnyire nem alkalmasak következtetések levonására. A rendelkezésre bocsátott adatok alapján csupán az derül ki, hogy a közfoglalkoztatást támogató képzésbe bevontak között 92,9 % az alacsony iskolai végzettségűek aránya.

¹⁸ *Simonovits B., Koltai J. (2013): Munkáltatói attitűdök a védett tulajdonságú munkavállalók foglalkoztatásával összefüggésben Budapest: EBH TÁMOP-5.5.5 projekt társadalomtudományi kutatásai, 4. tanulmány.*

¹⁹ Uo. 4.

²⁰ NTFS II. p. 89.

²¹ A konvergencia régiókban a GINOP-5.2.1 2015. januárjában indult el, a központi régióban a VEKOP-8.2.1 projekt pedig 2015. szeptemberében.

²² A konvergencia régiókban 2015. január 1. és 2021. október 31. között 160 milliárd forint áll rendelkezésre legalább 144. 500 fiatal támogatására, míg a Közép-magyarországi Régióban 2015. szeptember 1. és 2017. december 31. között 4,2 milliárd forintot szántak 4.200 fiatal támogatására (Lásd: *Az Ifjúsági Garancia Európai Unió forrásból megvalósuló programjai Magyarországon.* Available at: <http://ifjusagigarancia.gov.hu/europai-unios-finanszirozás>). Ezzel szemben a közmunkaprogram 2019-re tervezett éves költségvetése várhatóan 180 milliárd forint lesz (Lásd: <https://zoom.hu/hir/2018/06/23/a-kormany-lefelezi-a-kozmunakat/>).

²³ *Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia II. (NTFS II.) Nyomkövetési jelentés 2017.* 45. Lásd: <http://romagov.kormany.hu/download/2/17/12000/Magyar%20Nemzeti%20T%C3%A1rsadalmi%20Felz%C3%A1rk%C3%B3z%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia%20jelent%C3%A9s%202017.pdf>

Intézet elemzése²⁴ arra is rámutat,²⁵ hogy több más országgal ellentétben Magyarországon nem jelent meg prioritásként a roma fiatalok elérése és bevonása, az Ifjúsági Garancia Programban való részvétel esélye ugyanakkor nem kisebb azokban a járásokban, ahol a célcsoportba tartozó romák aránya magasabb. A tervezésbe és megvalósításba bevont roma partnerszervezetek feladata nem világos, a roma fiatalok célzott elérésében látszólag csekély szerepük van.²⁶ Az ÁRÉ több javaslatot is megfogalmazott az elérés, a program célzottságának és hatékonyságának növelése érdekében, mások mellett az érintett intézmények és szervezetek összehangolt együttműködését szorgalmazva.²⁷ A Romaversitas Alapítvány és az Endaja – Roma fiatalok közéleti-politikai platformja rövid, informatív videót készített a roma fiatalok elérése érdekében.²⁸

Ellentétes hatású folyamatok: munkapiaci intervenciók vs. iskolai végzettség csökkenését eredményező rendelkezések

Foglalkoztatási szempontból a célok szintjén az NTF Stratégia nem fordít speciális figyelmet a többszörös hátrányokat szenvedő, oktatásból kiesett, alacsony képzettségű roma fiatalokra. A fiatal romák leginkább az oktatás területén jelennek meg a Stratégiában. Azonban az alacsony iskolai végzettségből fakadó nehézségeket elismeri. Az alacsony iskolai végzettség csapdájának elkerülése érdekében szakmai szervezetek a tankötelezettségi kor 18 évre történő visszaállítását javasolják, hiszen annak leszállítása nagyban hozzájárult a korai iskolaelhagyások számának emelkedéséhez.²⁹ A korhatár leszállítását követően 2017-re a 17 éves diákok majdnem 15 százaléka esett ki a közoktatásból.³⁰ A képzetlenség arányának ilyen mértékű növekedését nem tudja ellensúlyozni az a néhány képzési program, ami az iskolázatlan munkanélkülieket célozza. Ezt mutatják a leghátrányosabb helyzetű csoportok munkaerőpiaci esélyeinek növelése érdekében megvalósult kompetenciafejlesztési program eredményei is.³¹ A programot 14.500 fő végezte el sikeresen, akik közül a képzés elvégzése után 3500-an a közfoglalkoztatásba, illetve támogatott foglalkoztatásba kapcsolódtak be. A kompetenciafejlesztésen résztvevők valamivel több, mint 40%-a volt roma. A képzés befejezése utáni 180 napos időszakban, a fenti arányokat alapul véve legfeljebb 700 roma munkavállaló folytatott legalább 90 napig kereső foglalkozást. A program eredményeit tekintve általában is igaz, hogy a képzést elvégzők közül meglehetősen kevesen tudtak vállalni munkát az elsődleges munkaerőpiacon. A program valódi hatásait csak megfelelő adatok birtokában, átfogó kutatásokkal lehetne felmérni. Az arányok azonban szemléltethetők egy hátrányos helyzetű település, a kb. 5800 fős Jászfényszaru példáján.

²⁴ A Mind the Gap! projekt keretében a Budapest Intézet, partnerségben a Romaversitas Alapítvánnyal, az Ifjúsági Garancia Program megvalósítását, a fiatal romák elérését és bevonását vizsgálja. A program megvalósítását akadályozó tényezők, illetve az azt befolyásoló helyi sajátosságok, és szabályozások egyaránt a kutatás fókuszát jelentik. A projekt további célkitűzése a kutatás eredményeire épülő országos és nemzetközi tapasztalatcserék előmozdítása.

²⁵ *The youth guarantee in hungary - measuring take up and assessing outreach of youth guarantee schemes among roma youth.* Working document. 2018

²⁶ u.o.

²⁷ ÁRÉ, 2018

²⁸ *Ifjúsági Garancia Program – teljes videó.* Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=hkiMnAoO8e0&frags=pl%2Cwn>

²⁹ Fehérvári Anikó (2015): „Lemorzsolódás és korai iskolaelhagyás trendjei” in: *Neveléstudomány.* Available at: http://nevelestudomany.elte.hu/downloads/2015/nevelestudomany_2015_3_31-47.pdf

³⁰ *A közoktatás indikátorrendszere 2017,* MTA KRK KTI, p. 97. Available at: http://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2018/02/A_kozoktatasi_indikatorrendszer_2017.pdf

³¹ TÁMOP-5.3.8-B-12/1-2012-0001 (A program három évig tartott. A támogatási szerződést 2012-ben írták alá, és 2015-ben zárult le.)

Itt - egy közlemény alapján³² - 40 fő, a kizárólag nyolc általánossal rendelkezők nagyjából 8%-a vehetett részt a programban.³³

Az át- és továbbképzési programok máseszközökkel is kombinálhatóak, mint például mobilitást segítő vagy tanácsadást nyújtó programok. A 2017 februárjában elfogadott 23/2017. (II. 3.) kormányrendelet a munkaerőpiaci mobilitás elősegítése érdekében a munkásszállások építéséhez vagy felújításához nyújtható támogatást vezetett be.³⁴ Arról, hogy a roma munkavállalókat az intézkedés milyen arányban érinti, nem áll rendelkezésre adat.

Egy másik program 2017 márciusában indult a GINOP-5.3.6-17 hárommilliárd forint (kb. 960.000 EUR)³⁶ keretösszeggel,³⁷ azzal a céllal, hogy komplex állásfeltáró, -közvetítő és -tanácsadó, illetve professzionális emberi erőforrás- (HR-) szolgáltatásokat nyújtó rendszert építsen ki. Roma partnerek bevonásáról, kifejezetten roma álláskeresőknek szóló programelemekről nem találtunk említést a programleírásban. A 2017-es nyomkövetési jelentés alapján az EFOP-1.3.2-16 „Felzárkózási mentorhálózat fejlesztése” című projekt ugyanakkor utal céljaiban a roma közösségre: cél, hogy magasabb arányban ériék el a hátrányos helyzetű, elsősorban roma embereket, és hogy a roma közösségek információhoz jussanak és aktivizálódjanak.³⁸ A mentori munkakör betöltéséhez szükséges, hogy a jelentkező nyilatkozzon roma származásáról, legalább középfokú végzettsége és két éves munkatapasztalata legyen a roma integráció területén.³⁹ A program hatékonyságáról, eredményeiről, részleteiről információk nem állnak rendelkezésre. Egy 2016-os, az egyik legismertebb roma újságíró által írt⁴⁰ cikkből az derül ki, hogy a pályázatban kiírt 2 milliárd forintnyi támogatást megyei roma, illetve cigány nemzeti önkormányzatok konzorciuma hívhatja le, ilyen tömörülés azonban nincs Magyarországon, és ez felvetette a korrupció gyanúját.⁴¹

³² Képzés és munkaerő-piaci szolgáltatás Jászfényszarun, 2013. Available at:

<http://jaszsagonline.hu/hirek/telepules-info/kepzes-es-munkaero-piaci-szolgalattas-jaszfenyszarun.html>

³³ Jászfényszarun a lakosság kb. 8 százaléka roma, és a romák által lakott településrészekben a lakosság 65 százaléka legfeljebb 8 általánossal rendelkezik (város más részein ugyanez 30 százalék). Ugyanezen a területen 22,5 százaléknak egyetlen jövedelemforrása kizárólag állami vagy helyi támogatás volt. Ha a romák által is lakott, leszakadó terület lakosait vesszük, akkor az 1031 fő esetében – figyelmen kívül hagyva a 19 éven aluliakat (A KSH 2011-es népszámlálási adatai alapján Jászfényszaru településen a lakosság 20 %-a 19 éven aluli volt. Lásd *Területi adatok – Jász-Nagykun-Szolnok Megye*, KSH, 2011. Available at: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_16) körülbelül 500 fő kizárólag 8 általánossal rendelkezik és nagy valószínűséggel nagy részük célcsoportja is a 40 fő bevonását lehetővé tevő programnak, nagyjából 8%-uk számára volt tehát a program elérhető.

³⁴ A támogatást helyi önkormányzatok és társulásaik vehetik igénybe, amennyiben az önkormányzat a költségek 40 százalékát saját forrásból biztosítja, megfelelő anyagi biztosítékkal rendelkezik, vállalja, hogy felújítás esetén egy éven, új szállás építése esetén pedig két éven belül teljesíti a beruházást, valamint hogy a munkásszállás működtetése érdekében legalább négy fő álláskeresőt alkalmaz.

³⁵ Hajdu, Makó, Nábelek & Nyírő. (2018) i.m.

³⁶ ebben a jelentésben 316,42Forint/Euro árfolyammal számoltunk

³⁷ Uo. 189.

³⁸ A meghirdetésre 2016. október 18-án került sor.

³⁹ A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság pályázata Mentor munkakör betöltésére http://www.mezotur.hu/files/2017/M%C3%A1jus/EFOP/JNSZ_FFOP-1.3.2-16%20mentor%20p%C3%A1ly%C3%A1zat.pdf

⁴⁰ Hidvégi Balogh Attila a Romnet főszerkesztője www.romnet.hu

⁴¹ Hidvégi Balogh Attila „Máris milliárdokkal tömné ki a kormány Farkas Flórián nem létező szervezetét” http://www.romnet.hu/hirek/2016/07/08/maris_milliardokkal_tomne_ki_a_kormany_farkas_florian_nem_letezo_szervezetet

A NTF Stratégia II. a foglalkoztatást javító eszközként határozza meg a mentori szolgáltatást.⁴² A mentori szolgáltatást szakmai szervezetek⁴³ is – különösen a tartós munkanélküliek vonatkozásában – fontosnak és előremutatónak ítélik. Egyéni gondozási, álláskeresési és képzési tervek segítségével személyre szabott és hatékony támogatást, segítséget, ösztönzést lehetne nyújtani az álláskeresők számára, ezzel is növelve a nyílt munkaerőpiacra történő be- és vagy visszalépés esélyét, amely a Stratégiának is egyik kiemelt célja.⁴⁴

A mentori szolgáltatás mellett a különböző intézmények együttműködése is támogathatná a hátrányos helyzetű munkavállalók programba való bekerülését, illetve a munkaerőpiacra való átkerülését. Az intézmények közötti (például a családsegítő szolgálatokkal való) együttműködéssel kapcsolatban azonban több kritika is megfogalmazódik. Kovács Gábor, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat foglalkoztatási programjainak vezetője kiemeli,⁴⁵ hogy bár az egyes intézmények külön-külön ellátják a funkciójukat, a különböző területekhez tartozó intézmények együttműködése során számos probléma tapasztalható. A családsegítő szolgálatok például hatékony partnerek lehetnének, hiszen járási szint alatt is működnek. Jelenleg azonban nincs velük rendszerszintű, csupán eseti, informális együttműködés.

Az EU 2020 stratégia a foglalkoztatás elősegítéséhez fő beavatkozási területként határozta meg a munkavállalói mobilitás segítését.⁴⁶ A munkavállalók mobilitását elősegítendő a munkáltatók adómentes lakhatási támogatást⁴⁷ nyújthatnak a munkavállalóknak, amely 2017-től nem csak munkásszállásra és szolgálati lakásra, hanem a munkavállaló által bérelt lakásbérleti díjának teljes vagy részbeni támogatására is fordítható. A támogatás összege az első két évben a minimálbér maximum 60%-a lehet. A GINOP-5.1.1-15/2015-00001 Út a munkaerőpiacra elnevezésű kiemelt munkaerőpiaci program⁴⁸ keretében is igényelhető lakhatási támogatás, amit a tartós munkanélküliek (ideértve a közmunkásokat is) vagy pályakezdő álláskeresők vehetnek igénybe. Az említett támogatásokat igénybe vevő roma munkavállalók arányáról nincs információ.⁴⁹ Azonban figyelembe véve, hogy az ÁRE véleménye szerint a jelenlegi lehetőségeknél hatékonyabban szükséges ösztönözni és támogatni a munkavállalók földrajzi mobilitását, valószínűleg ezen programok nem érik el a romákat a szükséges mértékben. Ezért kiemelt figyelmet kellene fordítani a lehetőségekről és támogatásokról szóló információk minél szélesebb körben történő elterjesztésére, másrészt e lehetőségek igénybevételenek ösztönzésére.

Ami a vállalkozóvá válást segítő programokat illeti, nem igazán relevánsak a romák szempontjából. Jelenleg egy ilyen pályázati forrás érhető el a Budapest Főváros Kormányhivatala kiírásában.⁵⁰ A feltétel azonban hogy az igényelt támogatást meg kell előlegeznie a vállalkozónak, szinte lehetetlenné teszi, hogy a regisztrált álláskeresők vagy

⁴² NTFS II. p. 90.

⁴³ Lásd például Állandó Roma Értekezlet.

⁴⁴ NTFS II. p.89.

⁴⁵ Gulyás Erika: „Tanfolyamokkal nincs kiút a közmunkából” in: Népszava, 2017 https://nepszava.hu/1136334_tanfolyamokkal-nincs-kiut-a-kozmunkabol

⁴⁶ NTFS II. p. 13.

⁴⁷ Adómentes lakhatási támogatás 2018, Tudatos adózó. Available at: <https://tudatosadozo.hu/adomentes-lakhatasi-tamogat-as-2018/>

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Erre nézve közérdekű adatigénylással fordultunk az illetékes minisztériumokhoz, azonban a jogszabályi határidőn belül adatokat nem kaptunk, kivéve a Belügyminisztériumtól. De a lakhatási támogatásra vonatkozó adatok nem érkeztek. Utazási támogatásra vonatkozóan is csupán az derül ki a rendelkezésre bocsátott adatokból, hogy hányan kaptak támogatást a képzésre való utazáshoz, ha az a lakóhelyen/tartózkodási helyen kívül került megvalósításra.

⁵⁰ Fazekas Károly és Köllő János (szerk.) (2017): „Munkaerőpiaci Tükör 2016”, p. 192. Available at: <https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2017/12/MunkaeropiaciTukor2016.pdf>

rehabilitációs ellátásban részesülő romák éljenek a lehetőséggel. Az Ifjúsági Garancia Program keretében hasonló lehetőséget kínáló „Vállalkozz itthon fiatal”⁵¹ program is önerőt igényel (és rendkívül alacsony volt a részvétel: a Pest megyén kívüli régiókban 50 pályázat 2017-ben),⁵² így valószínűsíthető, hogy itt sem először a roma célcsoportot sikerült elérni, az egyébként önerőt is megkövetelő kiírással.

A fentiek alapján megállapítható, hogy noha számos foglalkoztatási program indult az elmúlt években, nagyon kevés adat áll a romák eléréséről rendelkezésre, amely önmagában aggodalomra ad okot. A programok száma mellett azonban nagyon sok egyéb szempontot érdemes figyelembe venni, mielőtt arra a következtetésre jutnánk, hogy rengeteg hatékony program zajlik a roma foglalkoztatás területén. A fentiek alapján az látszik, hogy egyrészt nagyon korlátozott – és nehézkes – a hozzáférés a programok eredményeihez, így azok valós hatását is nagyon nehéz megítélni. Figyelembe véve a programok méretét, a hozzáférhető számszerűsített eredményeket, illetve azt, hogy a munkaerő-piaci szempontból leghátrányosabb helyzetűek célzott elérésére kevés jó gyakorlatot találunk, féltő, hogy a romák nem az indokolt mértékben – a célzott problémák általi érintettségükkel arányosan – kerülnek be ezen programokba és nincsenek is azon kevés ember között, akik a programok segítségével átkerülnek az elsődleges munkaerő-piacra.

A romákat érő munkapiaci diszkrimináció megelőzése, felismerése és megszüntetése

Több kutatás szerint a romák munkanélkülisége nem csupán alacsony iskolázottságuknak és területi szegregációjuknak köszönhető, hanem a munkapiaci diszkriminációnak is⁵³ – ezt maga a Stratégia is elismeri,⁵⁴ kevés szó esik azonban a munkapiaci diszkriminációval szembeni beavatkozásokról.

Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének (FRA) felmérése alapján 2011-ben Magyarországon a megkérdezett roma nők 32 százaléka, a roma férfiak 23 százaléka számolt be arról, hogy az elmúlt egy évben a munkakeresés során származásuk miatt diszkriminálták őket.⁵⁵ A munkapiaci diszkrimináció különös mértékben sújtja a kisgyermekes anyákat. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) honlapján tájékozódva ugyanakkor a 2015-2018 közötti időszakban mindössze hét olyan diszkriminációs eset jutott el a hatósághoz, amelyben romák voltak érintettek.⁵⁶ Mindez arra utal, hogy az EBH-hoz eljutott esetek száma meg sem közelíti a valós diszkriminációs esetek számát. A diszkriminációs esetek látenciája és a hivatalos eljárások (EBH, bírósági eljárás) alacsony esetszáma mögött számos ok húzódhat, így például a hátrányt szenvedettek olykor fel sem ismerik a megkülönböztetést, vagy nem tudják, hogy milyen eszközökkel élhetnek hátrányos megkülönböztetés esetén, de a jogérvényesítés akadályai, és a megindult eljárásokban elérhető jóvátétel nemzetközi összehasonlításban is szerény volta is inkább

⁵¹ Vállalkozz itthon fiatal program felhívása. Available at: <http://palyazatok.org/vallalkozz-itthon-fiatal-a-fiatalok-vallalkozova-valasat-segito-program/>

⁵² Czinkóczi Sándor: „Vállalkozz itthon, jól megszívát az állam” 444.hu, 2017. Available at: <https://444.hu/2017/05/12/mar-banjak-a-fiatalok-hogy-bedoltek-amikor-a-kormany-penzt-igert-nekik>

⁵³ vö: Fleck Gábor és Messing Vera: „A roma foglalkoztatáspolitikai alaváltozásai” p. 82. In: Lovász Anna és Telegdi Álmos (szerk.): „Munkapiaci diszkrimináció” in: Közelkép, 2009. Available at: <http://econ.core.hu/file/download/mt09/hu/kozelkep.pdf>

⁵⁴ NTFS II, p.31., 47.

⁵⁵ *Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 EU Member States*, p. 22., FRA. Available at: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/discrimination-against-and-living-conditions-roma-women-11-eu-member-states>

⁵⁶ Egyenlő Bánásmód Hatóság, Jogesetek <http://egyenlobanasmod.hu/article/view/ebh-183-2015>

elterelik a sértetteket a jogi fellépéstől.⁵⁷ A magas látenciát részben a tudatosító, figyelemfelhívó kampányok hiánya is okozhatja. Az EBH kutatása alapján némileg csökkent 2017-re az intézmény ismertsége a 2013-as adatokhoz képest, mielőtt a hatóság aktív kommunikációs kampányt folytatott, amit azonban azóta sem.⁵⁸

Nemcsak nyílt, hanem burkolt diszkriminációs gyakorlatok is léteznek: Szlovákiában és Magyarországon is gyakori, hogy a felvételnél megkövetelnek olyan iskolai végzettséget vagy az erkölcsi bizonyítványt, amit a munka jellege nem tesz szükségessé. Az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) jelentése szerint előfordul, hogy például lehetetlen követelményeket támasztanak egy-egy munkakör betöltéséhez a roma jelentkezővel szemben, és az álláshoz szükséges tréningért a roma jelentkezők esetében pénzt kérnek, míg a nem romák számára térítésmentesen jár a szolgáltatás.⁵⁹

A Heves Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztályának főosztályvezetőjével⁶⁰ készült interjú során nem kaptunk arra nézve választ, hogy mit tesz a munkaügyi kirendeltség, amennyiben diszkriminatív munkáltatóval találkozik. A kutatások alapján feltételezhető, hogy vannak ilyen esetek,⁶¹ de állami szinten semmilyen iránymutatást nem találtunk erre nézve. Az interjúból a konkrét kérdés kapcsán is csupán az derült ki, hogy a jogszabályok alapján a munkaközvetítés során nincs mód arra, hogy a foglalkoztató a munkakör betöltéséhez kapcsolódóan valamely nemzetiséghez való tartozást kizárjon.⁶² Az ERRC jelentése alapján azonban ez előfordul, és a munkaügyi hivatalokban dolgozó alkalmazottak bizonyos esetekben eleget is tesznek a munkáltató kérésének, miszerint az adott munkahelyre roma munkavállalókat nem közvetítenek ki. Bizonyos esetekben pedig a közvetítők is azzal védik ezt a gyakorlatot, hogy így nem teszik ki a roma álláskeresőt a megalázó tapasztalatnak és elutasításnak.⁶³ (ERRC 2017).

Magyarországon, bár van olyan rendelkezés, miszerint a munkahelyeken a hátrányosabb helyzetben lévők arányuknak megfelelően legyenek alkalmazva, a romák nem esnek e rendelkezés hatálya alá.⁶⁴

A NTF Stratégia kifejezetten célként fogalmazta meg olyan találkozók szervezését, ahol a különböző szektorok képviselői közösen tesznek a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásáért,⁶⁵ de erről sem a 2015-2017-es intézkedési tervben sem máshol nem található további információ.⁶⁶ A Stratégia három programot nevesít,⁶⁷ amelyek a diszkriminációval küzdő munkanélküli romák foglalkoztatásának javítását, és kifejezetten a roma nőket ért munkapiaci diszkrimináció kiküszöbölését célozzák. A Stratégia 2017-es

⁵⁷ Lehoczkyne Kollonay Csilla: „Az egyenlő bánásmód biztosításának jogi eszközei az Európai Unióhoz való csatlakozás nyomán” in: Munkaerőpiaci Tükör, 2009, p. 80. Available at: <http://real.mtak.hu/10473/1/egyben.pdf>

⁵⁸ Neményi Mária-Ságvári Bence-Tardos Katalin (2017): *Az egyenlőbánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság*, 2017, p. 26. Available at: http://real.mtak.hu/73102/1/nemenyi_sagvari_tardos_ebh_2017_.pdf

⁵⁹ The Glass Box: Exclusion of Roma from Employment. Budapest: European Roma Right Center, ERRC, 2017. <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/14/m00000214.pdf>

⁶⁰ Interjú Fenyves Péterrel, 2018.

⁶¹ *A munkáltatók munkavállalói kiválasztási gyakorlata a diszkrimináció tükrében*, (2011) Simonovits Bori p. 40. Available at: http://www.egyenlobanasmod.hu/tamop/data/2.2_kivalgyak_majus18.pdf

⁶² Interjú Fenyves Péterrel, 2018.

⁶³ ERRC, 2017.

⁶⁴ Dr. Maiyalehné dr. Gregóczy Etelka és dr. Petrovics Zoltán: *Szervezetben belüli esélyegyenlőség*, 2012, p. 6. Available at: <https://cmsadmin-pub.uni-nke.hu/document/vtkk-uni-nke-hu/eselyegyenloseg.original.pdf>

⁶⁵ NTF, p. 89.

⁶⁶ NTF II. Nyomonkövetési jelentés 2017.

⁶⁷ „Nő az esély – képzés”, „Nő az esély – foglalkoztatás”, A roma lányok szakmatanulási lehetőségeinek vizsgálata. NTF II. Nyomonkövetési jelentés, 2017. p. 13-14.

nyomonkövetési jelentése⁶⁸ alapján mindhárom program megvalósítása késik a tervezetthez képest. Egy 2016-os interjúban a társadalmi felzárkózásért felelős helyettes államtitkár elmondta, hogy a Nő az esély programban 1017 nő vett részt képzéseken és 514-en helyezkedtek el.⁶⁹ A program pontos eredményeiről, hatékonyságáról és költségeiről nyilvános információ nem áll rendelkezésre,⁷⁰ érdemes ugyanakkor összevetni azzal a ténnyel, hogy a roma nők foglalkoztatási aránya mindössze 23,8% Magyarországon.⁷¹

Foglalkoztatási modellprogramok a közszférában

Az egyes csoportokat érő diszkriminációra egy lehetséges válasz, hogy a közszférában előnyben részesítik a felvételnél az ilyen álláskeresőket, vagy külön programokkal ösztönzik a felvételüket. A közszférában szervezett foglalkoztatási programok stratégiai célja volt, hogy nagyobb arányban vonjanak be roma közalkalmazottakat olyan területekre, mint például egészségügy, honvédség, rendőrség, oktatás, különböző szociális területek és média, ám ezek megvalósítására és hatékonyságára vonatkozóan kevés információ áll rendelkezésre.⁷² Amennyiben léteznek is pozitív kezdeményezések állami szinten, azok alacsony fokú nyilvánosságot kapnak, így társadalmi szemléletformáló hatást sem érnek el. Jól szemlélteti ezt a katonai pályára lépést elősegítő program. A Lippai Balázs ösztöndíjprogram minden évben mindössze 10 roma és hátrányos helyzetű fiatalt segít abban, hogy ezen a területen folytathassa a tanulmányait.⁷³ Az igen korlátozott programméret mellett a társadalmi szemléletformálás korlátozott hatására utal, hogy a programhoz készített, a roma katonai életpályát bemutató riportfilmnek⁷⁴ mindössze ötezres megtekintése volt 2013 óta.⁷⁵

Jelenleg is folyik a „Kapcsolódj be a közvetítésbe” elnevezésű program.⁷⁶ 2015-ben hat, egy évvel később pedig 8 hátrányos helyzetű fiatal vett részt a programban.⁷⁷ A 14 végzett fiatal közül csupán két roma fiatal lett az MTVA belső munkatársa.⁷⁸

Ígéretes kezdeményezések a cégeknél

Az Autónia Alapítvány által működtetett HRom program⁷⁹ képzett roma fiataloknak teremt lehetőséget arra, hogy elhelyezkedhessenek különböző cégeknél. Az Integrom

⁶⁸ NTFS II. Nyomonkövetési jelentés, 2017.

⁶⁹ Langerné Victor Katalin: Magyarország az egyetlen, amelyik célzott programmal felvállalta a roma nők képzését” 2016. Available at: <http://csalad.hu/2016/03/08/langerne-victor-katalin-magyarorszag-az-egyetlen-amelyik-celzott-programmal-felvallalta-a-roma-nok-kepzeset>

⁷⁰ vö: Fülöp Zsófia: „Majd most!” in: Magyar Narancs, 2017. <http://m.magynarancs.hu/belpol/majd-most-106817/?orderdir=novekvo>

⁷¹ EFOP-1.1.3-17 Nő az esély – foglalkoztatás, 2018, p. 5. Available at: <https://www.palyazat.gov.hu/efop-113-17-n-az-esly-foglalkoztats-1>

⁷² NTFS II., p. 107.

⁷³ Odaitélték a Lippai Balázs esélyegyenlőséget elősegítő ösztöndíjat, 2014. Available at: https://honvedelem.hu/cikk/43041_odaiteltek_a_lippai_balazs_eselyegyenloseget_elosegito_osztondijat

⁷⁴ Jövőjük a haza védelme c. videó. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=hPNjYLX97TA>

⁷⁵ A programra vonatkozó nyilatkozatokat sem az Emberi Erőforrások (<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>), sem a Honvédelmi Minisztérium (<http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium>) kormányzati közleményei között nem találtunk.

⁷⁶ A pályázatot az EMMI és a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) közösen indította, olyan hátrányos helyzetű, főként roma 18 és 30 év közötti fiataloknak, akik legalább középfokú képzettséggel rendelkeznek és szeretnének a média területén dolgozni.

⁷⁷ NTFS II. Nyomonkövetési jelentés 2017, p. 15.

⁷⁸ Újra startol a Kapcsolódj be a közvetítésbe! Program, 2017. Available at: <https://www.hirado.hu/2017/06/22/iden-nyolc-fiatal-vehet-reszt-a-kapcsolodj-be-a-kozvetitesbe-programban/>

⁷⁹ A programról bővebben lásd: <http://autonomia.hu/hu/programok/hrom/>

program⁸⁰ szintén az álláskereső, legalább érettségivel rendelkező 18 és 35 év közötti roma fiatalokat célozza, akik szeretnék a vállalati szektorban elhelyezkedni. Mindkét szervezet együtt dolgozik a Munkáltatók Esélyegyenlőségi Fórumával, és számos vállalattal, amelyek roma munkavállalókat fogadnak. Cégek romákat foglalkoztatás célzó jó gyakorlatainak elősegítését szolgáló állami kezdeményezésre vonatkozóan nem találtunk releváns információt. (Az Autonómia alapítvány programjáról részletesebben ld. e fejezet végén.)

Működő munkaügyi alternatívák ott, ahol az elsődleges munkapiac korlátozott foglalkoztatási lehetőségeket nyújt

A Stratégia célul tűzte ki közfoglalkoztatás⁸¹ rendszerének fejlesztését, bővítését, illetve a közfoglalkoztatási programokon keresztül a munkaerőpiaci alkalmasság fejlesztésének előmozdítását.⁸² A Stratégia frissített változata a közfoglalkoztatás átmeneti és komplementer jellegére, és a nyílt munkaerőpiacra történő átvezetés fontosságára helyezi a hangsúlyt.⁸³ A 2017-es nyomkövetési jelentés szerint a közfoglalkoztatási program 2016-ban 223 469 főt érintett, mintegy ötödük (44 694 fő) volt roma nemzetiségű.⁸⁴

A Stratégia – az Európai Bizottság ország-specifikus ajánlásokra is figyelemmel – hangsúlyozza, hogy a közfoglalkoztatás aktivizáló elemeit erősíteni kell. Ennek megfelelően képzési forrásokat biztosítottak az Európai Szociális Alapból. A bevont tervezett legalább 85 000 főből 2017. március 31-ig összesen 45 625 főt teljesítettek, közülük 30 006 fő fejezte be sikeresen a képzést.⁸⁵ A roma részvétel arányairól nem állnak rendelkezésre adatok.⁸⁶ Figyelembe véve a 2016-os átlagos érintettséget, illetve azt, hogy a roma közfoglalkoztatottaknak kisebb a hozzáférésük az aktivizáló programokhoz és nagyobb eséllyel maradnak a nyílt munkapiacra történő kilépés helyett a közfoglalkoztatásban⁸⁷ valószínűsíthető, hogy korlátozott számban érték el a roma

⁸⁰ A programról bővebben lásd: <http://integrom.hu/>

⁸¹ A kormány meghatározása szerint közfoglalkoztatás a munkaviszony egy speciális formája. Támogatott „tranzitfoglalkoztatás”, amelynek célja, hogy a közfoglalkoztatott sikeresen vissza-, illetve bekerüljön az elsődleges munkaerő-piacra. *Amit a közfoglalkoztatásról tudni kell.* Available at: <http://www.kormanyhivatal.hu/download/d/b3/70000/Amit%20a%20közfoglalkoztatásról%20tudni%20kell.pdf>

⁸² NTFS, 19.

⁸³ *Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II.*, p. 89–91.

⁸⁴ NTFS, 6. Lásd még: Munkaerőpiaci helyzetkép 2015. Available at: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz15.pdf>

⁸⁵ NTFS II. *Nyomkövetési jelentés.* Available at: <http://romagov.kormany.hu/download/2/17/12000/Magyar%20Nemzeti%20Társadalmi%20Felzárkózási%20Stratégia%20jelentés%202017.pdf>

⁸⁶ Erre nézve közérdekű adatigénylással fordultunk az illetékes minisztériumokhoz (Belügyminisztérium). A kézirat lezárásáig kapott adatok sajnos nem használhatóak a jelentésben. Egyrészt a származásra vonatkozó adatok önbevalláson alapulnak és jelentősen alacsonyabb számokat mutatnak, mint a kutatásokon és felméréseken alapuló adatok, másrészt a releváns adatokat nem lehet összevetni, mert a rendelkezésre bocsátott adatokat nem teljes körűek. A rendelkezésre bocsátott adatok szerint 2016-ban a közfoglalkoztatottak átlagos létszáma 223 470 fő, amelyből 13 545 fő roma származású bevallása szerint. A közfoglalkoztatást támogató képzésbe bevontak száma 77 297 fő, amelyből 26 569 fő roma. Ezek alapján az adatok alapján nem megállapítható, hogy valóban mi húzódik a közfoglalkoztatottak körében tapasztalható alacsony bevallási arányra, illetve a képzési támogatásnál megjelenő aránytalan növekedésre.

⁸⁷ A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat felmérése alapján a képzésbe kerülésben nagy szerepet játszik a lakóhely típusa (város) és az iskolai végzettség (magasabb iskolai végzettség előny). A roma emberek 1,8-szeres valószínűséggel lépnek be a közfoglalkoztatásba a nem romákhoz képest, és a nem roma embereknek a képzésbe kerülésére is nagyobb esélyük van, mint a romáknak, akik esélyeit tovább rontja az alacsony iskolai végzettség. Bár az adatok 2010-esek, nincs okunk feltételezni, hogy ezek az arányok jelentősen javultak volna az elmúlt 8 évben. Lásd: *Aktív eszközök, munkaerő-piaci programok kontrollcsoporthoz, többváltozós értékelése*, Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat, 2010, p. 21-22. Available at: https://nfsz.munka.hu/Lapok/archivum_programok/full_tamop_131/content/tamop_131_strategia_3.2_kontrol_lcsop.pdf

lakossághoz. A másik releváns kérdés ezen programok hatékonysága. 2016-ban 34 687 fő⁸⁸ vett részt képzésen, 10-ből kilenc résztvevő 1-5 hónapos képzésben részesült.⁸⁹ A programban túlnyomórészt ún. rész-szakképesítést adó képzést nyújtottak,⁹⁰ és a képzésen résztvevők csupán 9,7 százaléka helyezkedett el a nyílt munkaerőpiacon.⁹¹ Az ÁRÉ álláspont szerint a közfoglalkoztatás keretén belül történő képzéseket, átképzéseket össze kellene hangolni az egyes ágazatokban (pl. egészségügyben) megfigyelhető munkaerőhiánnyal, és az javíthatná a nyílt munkaerő-piacon történő elhelyezkedési arányokat is. Jó minőségű és a kereslethez igazodó képzésekre lenne szükség, összekötve a munkáltatók ösztönzésével. Emellett fontos lenne, hogy a képzési támogatási rendszer úgy kerüljön kialakításra, hogy a képzés teljes időszaka alatt biztosítja a mindenkori minimálbért. Szintén a célok teljesülését szolgálhatná, ha a képzésben résztvevő és leendő munkáltató a gyakorlati képzést és a továbbfoglalkoztatást szavatoló szerződést kötnének.

2017-ben két jelentősebb változást jelentettek be a közfoglalkoztatás területén: egyrészt 25 év alatti személyek abban az esetben vonhatóak be a közfoglalkoztatási programokba, ha az Ifjúsági Garancia Rendszer keretében megvalósuló munkaerőpiaci program nem kínál számukra reális egyéb lehetőséget; másrészt a közfoglalkoztatási programokban részt vevők havi átlagos maximális létszámát 2020-ig folyamatosan 150 ezer főre csökkenti a kormány.⁹²

Az első pontot illetően adatok egyelőre nem állnak rendelkezésre, de a Dr. Ámbédkar Iskolatapasztalatai alapján⁹³ az látszik, hogy az új szabályozás értelmében a 25 éven aluli fiatalok elsősorban valóban képzési programokon vesznek részt. A fiatalok két évente legfeljebb két képzésen vehetnek részt, azt követően viszont újra bevonhatóak a közfoglalkoztatásba. Ezzel kapcsolatban a fő problémát az jelenti, hogy a kínált képzések többsége nem alkalmas a nyílt munkaerőpiaci elhelyezkedés elősegítésére, és, amint azt a GINOP 6.1.1. tapasztalatai is mutatták, a képzésben résztvevők jelentős része nem szerzett a munkaerőpiacon hasznosítható tudást.⁹⁴

A második pontot illetően az ÁRÉ részletes javaslatokat fogalmazott meg. Az ÁRÉ a közfoglalkoztatást, mint a munkanélküliség kezelésének aktív munkaerőpiaci eszközét szakmai és társadalmi szempontból is fontosnak és hasznosnak ítéli, ám úgy véli, hogy a közfoglalkoztatási rendszer hatékonyabb és igazságosabb átalakítása elengedhetetlen. A csökkenő pénzügyi források elosztása kapcsán kiemelt figyelmet kellene fordítani a területi egyenlőtlenségekre. Arra nézve sajnos még nincsenek hozzáférhető adatok, hogy az eddigi létszám csökkentésekkor figyelemmel voltak-e ezen területi egyenlőtlenségekre. Szintén a foglalkoztatáshoz kapcsolódó fontos problémaként azonosította az ÁRÉ, hogy a nyomor szélén, vagy a nyomorban élő emberektől a közfoglalkoztatásba való bekerülést követően a közüzemi, és egyéb tartozások beszedését szinte azonnal megkezdik a szolgáltatók. A jogszabályi háttér lehetővé teszi, hogy 50 százalék erejéig megterhelhetővé válják a munkabér. Ezért több tízezer ember, aki közmunkában dolgozik, alig kap pár ezer forinttal magasabb bért, mint 22.800,- Ft. Fontos lenne egy olyan jogszabály megalkotása, amely

⁸⁸ A 2016-os tájékoztató felhívja a figyelmet arra, hogy egy fő kétszer is részesülhetett képzési támogatásban. Azonban arra nézve nincs adat, hogy ez hány főt érintett.

⁸⁹ Közfoglalkoztatási és Vízügyi Helyettes Államtitkárság: Beszámoló a 2016. évi közfoglalkoztatásról. Available at: http://kozfoglalkoztatas.kormany.hu/download/4/8e/e1000/Beszámoló_2016_170713.pdf

⁹⁰ Alapfokú rész-szakképesítés, amely befejezett iskolai végzettséget nem igényel, az iskolarendszeren kívüli szakképzésben, a speciális szakiskolai képzésben, illetve a HÍD II. programban szerezhető meg. 150/2012. (VII. 6.) Korm. rendelet

⁹¹ Gulyás Erika: „Tanfolyamokkal nincs kiút a közmunkából” in: Népszava, 2017. Available at: https://nepszava.hu/1136334_tanfolyamokkal-nincs-kiut-a-kozmunkabol

⁹² 1139/2017. (III.20.) Korm. határozat az egyes munkaerőpiaci intézkedésekről

⁹³ A jelentés elkészítéséhez 25 éven aluli roma fiatalokkal dolgozó civil szervezet képviselője interjú során osztotta meg tapasztalatait. Interjú Orsós Jánossal, a Dr. Ámbédkar Iskola tanárával, 2018.

⁹⁴ Javaslatként lásd ÁRÉ ajánlásait a képzések és munkaerő hiányának összehangolásáról.

alacsonyabb arányban tenné lehetővé a közmunkában dolgozók közüzemi díjhátralékainak és egyéb köztartozásainak, a közmunkás bérből történő levonását. A jelenlegi gyakorlat szegénységnövelő kockázatokkal jár.

A fent említett kormányhatározat azt is célul tűzte ki, hogy – a közfoglalkoztatás alternatívájaként – a szociális szervezetek létrejöttét támogassa. Szociálisszervezetek legnagyobb arányban a legnagyobb közfoglalkoztatást mutató megyékben jöttek létre. Számuk jelentősen nőtt az elmúlt 8-10 évben, de működő szociális szervezettel csak jóval kisebb számban találkozunk.⁹⁵ Jelenlegi formájukban azonban a szociális szervezetek alkalmatlanok a közfoglalkoztatás kiváltására. Ahogyan a téma egyik legelismertebb kutatója, Molnár György⁹⁶ rámutat, hibás volt az a törvénymódosítás, amely alapján önkormányzatok válnak szervezeti taggá, mert az önkormányzati tagságú szervezetek nem tekinthetők igazi szervezeteknek.⁹⁷ Ilyen formában csekély az esélye, hogy érvényesül az önkéntes és nyitott tagság, vagy a demokratikus tagi ellenőrzés elve, hiszen az önkormányzat nem egyenlő partner.⁹⁸ A szociális szervezetek életképes bevezetéséhez, a közösségek megerősítése, a társadalmi tőke növelése és a szolidáris üzleti gondolkodás fejlesztése elengedhetetlen lenne.⁹⁹

⁹⁵ G. Fekete Éva – Lipták Katalin (2014): „Közfoglalkoztatásból szociális szervezetbe?” in: A területi fejlődés dilemmái (szerk. Lukovics Miklós – Zuti Bence), SZTE Gazdaságtudományi Kar, Szeged, 2014. 123–142.

⁹⁶ Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontja Közgazdaságtudományi Intézetének kutatója

⁹⁷ E szervezetek jelenlegi képessége kereskedelmi bevételek szerzésére gyenge. A szervezeti forma nem megfelelő használata a szakértők szerint veszélyeket is hordoz magában, hiszen az eredetileg működőképes modell kifordításával újabb évtizedekre vetheti vissza ezt a, különösen a perifériákon kikerülhetetlen társadalmi gazdasági formát

⁹⁸ Lásd Prókai Eszter: „Szervezetekbe rejtene az állam a közmunkásokat” in: Magyar Nemzet, 2017. Available at: <https://mno.hu/belfold/szovetkezetekbe-rejtene-a-kormany-a-kozmunkasokat-2418013> és Molnár György: „A közmunkaprogram leépítése jó irány, de több bölcsesség kellene hozzá” Mércse, 2017. Available at: <https://merce.hu/2017/11/18/a-kozmunkaprogram-leepitese-jo-irany-de-tobb-bolcsesség-kellene-hozza/>

⁹⁹ G. Fekete – Lipták, i.m

Ígéretes kezdeményezés: HRom –Roma álláskeresők és vállalatok együttműködése

A program egy új roma foglalkoztatási modellt alakít ki, amely elsősorban a vállalati szektorban erősíti képzett roma fiatalok munkaerőpiaci esélyeit. Tudatosan szeretné meghaladni a legelterjedtebb, az alacsony képzettségű, tartósan munkanélkülieket célzó roma foglalkoztatási projektek eszközeit, ráirányítva ezzel a figyelmet az egyre növekvő tanult roma célcsoportra, az ő munkaerőpiaci és integrációs problémáikra.

A projekt egyik hangsúlyos eleme, hogy a munkaerőpiaci integrációt egy kétoldalú folyamatként látja, így egyszerre támogatja a potenciális roma munkavállalókat abban, hogy sikeresen lépjenek be a vállalati szektorba munkavállalóként, valamint a munkaadó cégeket abban, hogy belső folyamataikat átalakítva befogadóbb és sokszínűbb környezetet hozzanak létre, valamint rugalmasabb toborzási-kiválasztási folyamatokkal segítsék a kevésbé versenyképes jelentkezőket.

A projekt pilot szakasza 2014-2016 között zajlott le, ebben a fázisban az Integrom program társmegvalósítója volt az Autonómia Alapítvány. A modell életképesnek bizonyult: a programhoz számos vállalatcsatlakozott, és sikerült olyan tanult roma fiatalokat is találni, akik nyitottak arra, hogy a vállalati szektorban dolgozzanak és magas szinten képesek a betöltött pozíciójuk feladatait ellátni. A 3 éves kísérleti szakaszban 16 roma fiatal sikerült elhelyezni a partnervállalatoknál. A pilot az Autonómia Alapítvány és a Boston Consulting Group tanácsadó cég együttműködésében valósult meg. 2016 óta a HRom programot az Autonómia Alapítvány vezeti Magyarországon egy EU-s finanszírozású bolgár-magyar projekt keretében.¹⁰⁰

A projekt elsődleges **célcsoportja** olyan 18-35 év közötti roma fiatalok, akik legalább középfokú végzettséggel rendelkeznek. A program 3 éve alatt 150 résztvevőt tervez az Autonómia Alapítvány bevonni, jelenleg 100 körüli résztvevővel zajlik a program, 45-en találtak munkát, vagy kerültek munkahelyükön új, jobb minőségű pozícióba.

A program az alábbi kihívásokra próbál választ találni (adatolva ld. a Roma Civil Monitor releváns fejezeteiben):

- Oktatási, munkaerőpiaci kudarcokból eredő önbizalomhiány, alacsony önértékelés
- A roma fiatalok mobilitási szándéka erős, az ő költözésüket elsősorban a pályakezdő fizetések és a nagyvárosi megélhetési költségek aránytalansága akadályozza.
- Hálózati tőke hiánya: a legtöbb esetben az első, tanult generáció képviselői, alig van hálózati kapcsolatuk a nagyvállalati világban, a környezetükben megtalálható foglalkoztatási minták is gyakran más szektorból – civil szektor, szociális, oktatási, egészségügyi szféra - vannak
- Gyakran alacsonyabb presztízsű felsőoktatási intézményekben tanulnak, diplomáik kevésbé versenyképesek, nyelvtudásuk is gyakran alacsony szintű
- A privát szektorban szerzett munkatapasztalatuk kevés, a nagyvállalati szféra a legtöbbjüknek ismeretlen világ
- Munkaerőpiaci diszkrimináció, kevés „affirmative action” típusú kezdeményezés a munkáltatók részéről
- A szegénységből eredően aránylag kevés mozgósítható erőforrás

A HRom projekt fő céljai

- roma fiatalok munkaerőpiaci integrációja
- Minőségi, fehérgalléros pozíciók elérhetővé tétele
- A roma résztvevők komplex támogatása
- A munkáltatók esetében a HR folyamatok adaptációjának elősegítése

¹⁰⁰ „Bridging young Roma and Business – Intervention for inclusion of Roma youth through employment in the private sector in Bulgaria and Hungary”

Egy olyan modell kialakítása, amely a szociálpolitikai intézkedések tervezéshez, adaptálásához illetve a vállalati szféra sokszínűségi kezdeményezéseihez eszközöket ad javaslatokat

- A program hatásának és eredményeinek kvantitatív és kvalitatív mérése

Tevékenységek

2016-2019 között az Autonómia Alapítvány a projekt stabil intézményesülését és szakmai kiterjesztését egy uniós finanszírozású, nemzetközi projekt keretében valósítja meg.

Főbb tevékenységek:

I. A résztvevők támogatása, kapacitásfejlesztés

Toborzás, mentorálás

A vállalati szektor iránt érdeklődő és ott reális esélyekkel induló résztvevők megtalálása, szűrése.

Mentorálás a toborzástól az elhelyezésig, a felmerülő, akadályozó személyes problémák feltárása kezelése, a motiváció fenntartása.

Képzések:

- munkaerőpiaci tréning – kommunikációs készségek, CV klinika, interjú és AC szimuláció, önbizalom építés
- angol vagy németnyelvtanfolyam – nagyjából B1 szintű meglévő nyelvtudás fejlesztése munkakörnyezetben használható, fejleszhető szintre
- felhasználói szintű IT tréning – elsősorban adminisztratív pozíciókra pályázók Excel felhasználói képzése alap vagy középhaladó szintre

Az elhelyezési folyamatok kísérése, támogatása.

II. A vállalati partnerek támogatása

- rendszeres műhelyek szervezése, a partner vállalatok közötti kölcsönös tapasztalat megosztás. Elsősorban a HR vezetők fóruma, melyeken a projekt tapasztalatait, problémakezelési módszereit osztják meg
  - jó gyakorlatok azonosítása és megosztása.
  - a magyarországi gyakorlatok és a potenciálisan releváns, a nemzetközi irodalomból adaptálható eszközök alapján egy kiadvány elkészítése¹⁰¹
- III. Értékelés és szakpolitikai ajánlások*

A projekt eredményei és hatása egy komplex módszertan mentén kerül értékelésre, ez alapján roma integrációs, munkaerőpiaci módszertani és szakpolitikai ajánlások kerülnek kidolgozásra.

¹⁰¹ <http://autonomia.hu/hu/document/sokszinu-befogado-munkahely-romaknak-es-masoknak/>

LAKHATÁS ÉS ALAPVETŐ KÖZSZOLGÁLTATÁSOK¹⁰²

A fejezetben igyekeztünk összefoglalni a roma népesség lakáskörülményeinek jellemzőit, a lakáshelyzet egyenlőtlenségeit, a lakóhelyi szegregáció ismérveit, valamint a főbb lakáspolitikai eszközöket és lakhatással kapcsolatos támogatásokat, programokat. Összeállításunk fókuszában a legszegényebbeket, különösen a roma népességet és a szegregátumban élőket érintő intézkedések vagy azok hiányai állnak. Ezek alapján látszik, hogy a kormányzati beavatkozások nem segítik a legszegényebbek lakáshelyzetének javulását, inkább növelik az egyenlőtlenségeket és újratermelik a (lakhatási) szegénységet. A 2012-es Civil társadalmi jelentés megállapítása ma is érvényes: „a súlyosbodó problémák ellenére a rendszerváltás óta nincs az országnak koherens szociális lakáspolitikája. A legtöbb intézkedés a középosztályt célozza, míg a legszegényebbek, köztük a romák lakhatási gondjainak megoldására csak igen korlátozott források jutnak”.¹⁰³ Misetics Bálint (2017) szerint „(...) az elmúlt két es fél évtized néhány kiemelkedően fontos lakáspolitikai intézkedésének a rövid áttekintése(...) mutatja: az állam már akkor is sokkal többet tehetett volna a lakhatási szegénység csökkentéséért, ha egy forinttal sem költ többet lakásügyre, viszont az erre a célra fordított kiadásokat elsősorban olyan programokra fordítja, amelyek nem növelik, hanem csökkentik a társadalmi egyenlőtlenségeket”.¹⁰⁴

Alapszolgáltatásokhoz való hozzáférés

A Városkutatás Kft. (2009) az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának indoklása alapján foglalja össze a megfelelő lakás fogalmát, annak hét elemét. Ezek közé tartoznak az alapszolgáltatásokhoz és infrastruktúrához való hozzáférés, a lakás alapvető minőségi és mennyiségi elemei (például az alapterület és a fűtés). A lakásproblémát a megfizethetőséggel és az elfogadható lakáskörülményekkel definiálják: „(...) a megfizethetőség (...) azt jelenti, hogy a háztartások nem képesek megfizetni egy társadalmilag elfogadható („megfelelő”) lakás költségeit, és/vagy a lakásköltségek olyan terhet jelentenek, ami kockáztatja a családok mindennapi megélhetését. A lakásprobléma másik eleme a megfelelő lakás hiánya, amikor a háztartás társadalmilag nem elfogadható (szubstandard) lakáskörülmények között él.”¹⁰⁵

A roma népesség lakáskörülményei jóval rosszabbak az átlagnál mind az alapvető felszereltséget, mind a lakókörnyezetet tekintve. A romák egy része szegregátumokban vagy gettósodott/gettósodó településeken, nagyon alacsony színvonalú (komfortnélküli, szubstandard) lakásokban él, társadalmilag nem elfogadható körülmények között, nélkülözve a legegyszerűbb feltételeket.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint Magyarországon 2007-től a települések 100 százaléka ellátott közüzemi vezetékes ivóvízzel. 2016-ban a teljes lakásállomány (4,2 millió lakás) 95 százaléka, a városi lakások 97 százaléka, a községi lakások 91 százaléka rendelkezett vezetékes ivóvízzel.¹⁰⁶ 2017-ben a lakások 956%-ában volt vécé, és 97%-

¹⁰² Köszönjük Teller Nórának, hogy a fejezet megírásához rendelkezésünkre bocsátott számos forrást, tanulmányt és adatot.

¹⁰³ Balogh Lídia et al (2013) *Civil társadalmi jelentés a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia megvalósításáról Magyarországon 2012-ben*. Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, p. 9.

http://autonomia.hu/wp-content/uploads/2016/04/civil-society-monitoring-report_hu.pdf

¹⁰⁴ Misetics Bálint (2017) *Lakhatáshoz való jogot! A szociális lakáspolitikai legsürgetőbb feladatairól*. Budapest: Átalakulás Intézet. p.18. <http://mmaa.hu/wp-content/uploads/2017/02/Lakhat%C3%A1st-mindenkinek-vitaanyag.pdf>

¹⁰⁵ Hegedűs et al (2009) *Lakhatási szükségletek Magyarországon*. Budapest: Városkutatás Kft. p.2. <http://www.mut.hu/?module=news&action=getfile&fid=114874>

¹⁰⁶ KSH STADAT 2.3.7. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zrk001.html

ában fürdőszoba. A legalsó jövedelmi tizedben az arányok jóval alacsonyabbak (90%, ill. 91%). A leginkább leszakadó régió az észak-magyarországi, ahol a lakások 92 százalékában található fürdőszoba, 91 százalékában vécé.¹⁰⁷ A KSH 2015-ös lakásfelvétele a teljes hazai lakásállomány 8 százalékát standard alattinak mérte. Az arányok az átlagosnál sokkal magasabbak a községekben (15%), az ezer fő alatti kistelepüléseken (19%), a hátrányos helyzetű régiókban (a legrosszabb helyzetű a Dél-Alföldi régió; 14%) és a legalsó jövedelmi tizedben (26%).¹⁰⁸ „(...) a leghátrányosabb helyzetben a külterületi és az alacsony státuszú lakóövezetek lakásai vannak, ahol az infrastruktúra kiépítettségének hiánya is okozza a lakások alacsonyabb komfortfokozatát”.¹⁰⁹ Az MTA reprezentatív vizsgálatai¹¹⁰ szerint 1993-ban a romák több mint fele (56%), 2003-ban már 72 százaléka élt szegregáltan (kizárólag vagy túlnyomó-részt romák által lakott környezetben), azaz nagyon alacsony státuszú és/vagy külterületi lakóövezetben. Utóbbi adatévben a roma lakások felében (49%) nem volt vízöblítéses vécé, közel harmadukban (28%) vezetékes víz sem.¹¹¹ 2013-ra javult a helyzet, a roma lakások már kétharmadában volt vízöblítéses vécé, de az átlagtól való súlyos leszakadás megmaradt.¹¹² Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének (FRA) 2016-os kutatása¹¹³ azt mérte, hogy a magyarországi roma népesség harmada (33%) vezetékes vízzel nem rendelkező, 38 százaléka beltéri vécé, zuhanyzó vagy fürdőszoba nélküli lakásban él. (A teljes népességben néhány százalékos az arány.) Közel felük (44%) lakására jellemző valamilyen minőségi probléma (beázik a tető, nedvesek a falak stb.); a teljes népességben ez 27%.

A roma népesség fele jövedelmi szegénységben (48%) és súlyos anyagi deprivációban (56%) él, ami azt is jelenti, hogy nem tudja megfelelően fűteni otthonát és/vagy nem képes fedezni lakhatással kapcsolatos költségeit. A nem roma népesség körében 14%-os a súlyos depriváltság aránya.¹¹⁴ A megfizethetőségre vonatkozó adatokat roma és nem roma bontásban nem találtunk. Azt tudjuk, hogy a KSH lakásfelmérésének (2015) adatai alapján a háztartások átlagosan jövedelmük ötödét (22%) költik lakásfenntartási kiadásokra. A legalsó jövedelmi tizedben 37 százalék, a legfelsőben 13 százalék az arány. Az összes háztartás 12 százaléka küzd súlyos megfizethetőségi problémával (azaz jövedelmének több, mint 35%-át fordítja a lakási kiadások fedezésére). A legalsó decilisbe tartozó háztartások közel felét (46%), a legfelső tizedben 1,5 százalékát érinti a probléma.

¹⁰⁷ KSH STADAT 2.2.3.2. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc019a.html

¹⁰⁸ KSH Lakásfelvétel 2015. adatai.

¹⁰⁹ KSH (2014) *2011. évi Népszámlálás. 12. Lakásviszonyok*. Budapest, 2014. p. 16. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_12_2011.pdf

¹¹⁰ Hasonló kutatás azóta nem készült.

¹¹¹ Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság, 1971-2003*. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/a-magyarorszag-i-cigany-sag-1971-2003>

¹¹² Koltai Luca (2013) (szerk.): *A szegénység és a társadalmi kirekesztés célzott vizsgálata a roma lakosság körében*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. http://www.modernizacio.hu/download/454/file/tamop541_iv_921_roma_a5.pdf

¹¹³ *Az Európai Unió második felmérése a kisebbségekről és a hátrányos megkülönböztetésről. Romák – Válogatott eredmények*. FRA: European Union Agency For Fundamental Rights, 2017. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_hu.pdf (1171 roma háztartás, 4941 roma háztartástag Magyarországon.)

¹¹⁴ KSH STADAT 2.2.2.1. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zaa007.html

1. táblázat: A háztartások átlagos havi lakásfenntartási költsége (Ft), a lakásfenntartási kiadások aránya a jövedelemhez viszonyítva (%), jövedelmi tízedek szerint és összesen, 2015

Háztartási jövedelmi tízedek	Átlagos havi lakásfenntartási költség, Ft	Lakásfenntartási kiadások aránya a jövedelemhez viszonyítva, %	Háztartások megoszlása a lakáskiadások jövedelemhez viszonyított aránya szerint				Összesen
			0-14 %	15-24 %	25-34 %	35 %-nál több	
1.	27 200	36,6	5,5	20,4	28,1	46,0	100,0
2.	31 800	32,0	5,7	26,2	34,0	34,1	100,0
3.	35 400	29,3	9,2	34,6	31,8	24,4	100,0
4.	36 200	25,0	13,6	46,8	26,4	13,2	100,0
5.	38 400	23,0	16,9	51,0	24,0	8,0	100,0
6.	40 300	21,2	23,0	52,7	17,1	7,3	100,0
7.	41 200	18,8	31,2	53,2	11,4	4,2	100,0
8.	43 400	17,4	41,0	47,0	9,2	2,8	100,0
9.	46 200	15,9	52,2	40,2	6,2	1,4	100,0
10.	52 100	13,3	73,8	22,4	2,3	1,4	100,0
Összesen	40 300	22,1	30,3	40,1	17,5	12,1	100,0

Forrás: KSH Lakásfelvétel 2015. adatai.

Az Eurostat idősoros adatai a lakhatási költségekkel túlterhelt háztartásokról a 2010-2017 közti időszakot inkább hullámvonalnak, az utóbbi két évet romlónak jelzik: 2012 és 2016 között javult a helyzet, de az utóbbi években (2016-2017) ismét romlani kezdett. A probléma 2010-ben és 2017-ben a háztartások egyaránt mintegy tizedét érintette (4% a javulás). A legalsó jövedelmi ötödben 2010 és 2017 között viszont közel 20 százalékkal (32%-ról 38%-ra) emelkedett az érintett háztartások aránya (2. táblázat).

2. táblázat: A lakhatási költségekkel túlterhelt háztartások aránya jövedelmi ötödként és összesen, 2010-2017, %

Jövedelmi ötödök	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Alsó ötöd	32,4	36,4	35,2	28,4	27,8	38,1
2. ötöd	15,0	19,9	14,4	8,5	9,6	9,8
3. ötöd	5,0	8,8	9,4	2,9	3,7	3,3
4. ötöd	2,6	6,1	3,6	1,5	1,8	1,5
Felső ötöd	1,3	2,3	1,4	1,2	1,0	0,7
Összesen	11,3	14,7	12,8	8,5	8,8	10,7

Forrás: Eurostat, Living conditions and welfare, Housing cost overburden rate by income quintile - EU-SILC survey

A 2012-2016 közti adatok azt jelzik, hogy a rezsicsökkentés valamelyest enyhített a megfizethetőségi problémákon. Az intézkedéssel 2013. januártól átlagosan 10 százalékos árcsökkentés valósult meg a gáz, a villamos energia és a távhőszolgáltatás terén. A rezsicsökkentések végrehajtásáról szóló 2013. évi LIV. törvény célja „az indokolatlanul magas lakossági terhek mérséklése”, „a lakosság életszínvonalának javítása”. Az

árcsökkenés azonban nem érintette a fával, szénnel fűtő háztartásokat.^{115;116} Ráadásul „(...) a legfelső két jövedelmi tizedbe tartozó családok a támogatások nagyobb részét kapják meg, mint a két legalsó csoport: 44 milliárd forintot, szemben a két alsó tizedre jutó 33 milliárd forinttal.”¹¹⁷

A legszegényebbek megfizethetőségi problémáikhoz, eladósodásához közvetlenül kapcsolódik az uzsora jelensége. A Btk. bünteti az uzsora-bűncselekmény,^{118a} szegregátumokban azonban a túlélési stratégia egyik legfontosabb, szükségszerű eszköze. „(...) egyes településeken gyakorlatilag létszükséget az uzsorás. Az uzsora áldozatai ugyanis egész egyszerűen nem tudnak máshonnan pénzhez jutni. Ha a sértettek érdekét nézzük, nem olyan egyértelmű, hogy az uzsorás rosszat tesz velük (...)”.¹¹⁹ Tapasztalat sok van, pontos információ jóval kevesebb, bár több tanulmány részletesen foglalkozik a kérdéssel. ¹²⁰ Egy korábbi kismintás kutatás (2008) adatai szerint a vizsgált településeken szegénységben élő roma lakosok ötöde szorult rá az uzsorára. „Minél magasabb egy adott településen a romák aránya, annál nagyobb arányban szorulnak kamatos pénzre, és ezzel arányosan magasabb a helyi uzsorások száma is. (...) Az ilyen csapdahelyzetből csak egy módon lehet menekülni: minden ingó és ingatlan vagyont hátrahagyva – értsd a hitelezőre íratva – valahol új életet kezdeni.”¹²¹ Ez pedig többnyire hajléktalanságot jelent.

Település- és közszolgáltatás fejlesztés

A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény alapján a települési önkormányzatok feladata a településüzemeltetés és településfejlesztés. A 2014-2020-as Közigazgatás-és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia egyik célja a közszolgáltatások, többek között az infrastrukturális feltételek (pl. ivóvíz-ellátás, szennyvízelvezetés) elérhetőségének és minőségének javítása. Az alacsony státuszú lakóövezetek, a szegregátumok, a szubstandard lakások azonban többnyire kimaradnak a jelentős fejlesztésekből (legfeljebb európai uniós pályázatok keretében történnek elszigetelt beavatkozások). Az önkormányzatoknak több ok miatt sem érdeke ezek

¹¹⁵ A már hivatkozott UNDP jelentés szerint 2011-ben a roma háztartások 81 százaléka fával fűtött, 13 százaléka használt fát a főzéshez (Forrás: *The housing situation of Roma communities: Regional Roma Survey 2011*. Roma Inclusion Working Papers, UNDP Europe and the CIS. Bratislava Regional Centre. p.27. <http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/The-housing-situation-of-Roma-communities.pdf>)

¹¹⁶ A kormányzat 2011 óta működteti a „szociális tűzifa-programot”, amelynek keretében a kistépülési önkormányzatok pályázhatnak tűzifa, illetve szén-támogatásra a Belügyminisztériumhoz. 2018-ban 2255 önkormányzat nyújtott be pályázatot, a keretösszeg mintegy 4 milliárd forint. (Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/onkormanyzati-allamtitkarsag/hirek/negymilliard-forintos-tuzeloanyag-tamogatasa-a-raszoruloknak>). Ez településenként átlagosan közel 1,8 millió Ft-ot jelent. Az „univerzális” rezsicsökkentéssel szemben, a tűzifa-és széntámogatás nem jár automatikusan a háztartásoknak. A települési önkormányzatok saját helyi rendeleteikben szabhatják meg a jogosultság feltételeit, illetve a gyakorlat szerint jellemzően települési támogatáson kívüli természetbeni támogatásként nyújtják a – szerintük – arra „érdemeseknek”. A probléma a pályázati rendszer, a diszkrecionalitás, a támogatás jutalmazó eszközként alkalmazása, valamint az, hogy mértéke, különösen a leginkább rászorulóknak esetében, közel nem elegendő a fűtéssel kapcsolatos nehézségek megoldására.

¹¹⁷ Hegedűs József – Somogyi Eszter (2018) *A lakások megfizethetősége és a társadalmi egyenlőtlenségek – a KSH 2015-ös lakásfelvétele alapján*. In: *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés részletes eredményei*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. p. 23. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15_2.pdf

¹¹⁸ <https://buntetojog.info/kulonos-resz/btk-381-%C2%A7-uzsora-buncselekmeny/>

¹¹⁹ Béres Tibor megfogalmazása. Prókai Eszter, Az uzsorás nem ellenség. Ő a kéz, ami enni ad, Abcúg, 2016.02.25. <https://abcug.hu/az-uzsoras-nem-ellenseg-o-kez-ami-enni-ad/>

¹²⁰ Lásd pl.: Fábrián G. – Szoboszlai K. – Hüse L. http://mike.mtapti.hu/loss/pdf/Loss_181-201.pdf

Durst 2011 <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Eha-nincs-penz-ugyis-belemegy-az-ember-valamibe%E2%80%9D>

Béres-Lukács (2008) http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_5/BERES.pdf

¹²¹ Béres Tibor – Lukács György (2008) Kamatos pénz a Csereháton. *Esély*, 2008/5. p.84., 86. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_5/BERES.pdf

fejlesztése. Egyrészt nem vállalják a konfliktust. Másrészt a standard alatti lakásállomány egy része – többek közt a korábbi „szocpolos” beruházások következtében – értéktelen, nem fejlesztendő (pl. bel-vagy árvizes) területeken épült; Harmadrészt a külterületek, ahol a 2011-es Népszámlálás adatai szerint több mint 300 ezer ember él (20%-uk fürdőszoba, 18%-a komfort nélküli lakásban),¹²² nem jelentenek kötelező infrastrukturális ellátási feladatot.

A lakásszegénységben, alacsony státuszú lakóövezetekben élők lehetőségeit a „másik oldalról” a rendezetlen tulajdonviszonyok is nehezítik, gyakran ellehetetlenítik. A másodlagos lakáspiacon az ingatlanok informális úton cserélnek gazdát, illetve a lakók egy részének nincs bejelentett, állandó lakcíme, esetleg szívességi lakáshasználó, így – emiatt is – kiszorulnak az esetlegesen elérhető lehetőségekből (pl. hitelfelvételből, állami támogatásból, fejlesztő programokból).

Hozzáférés a biztonságos és megfizethető lakhatáshoz

Az önkormányzati bérlakás-állomány országosan is minimális, de a hátrányos helyzetű (kis)településeken szinte teljes mértékben hiányzik. Általános tendencia továbbá, hogy a szociális bérlakásokból egyre inkább kiszorulnak a legszegényebbek, köztük a romák. Az önkormányzatok a „lakásállománynak is csak egy részét hasznosítják névleg szociális jelleggel. A „szociális bérlakások” aránya (...) valójában csak mintegy másfél százalék a teljes lakásállományon belül”.¹²³ (...) „1990 és 1999 között a rendszerváltás előtti kb. 850 ezres bérlakás-állomány alig 180 ezerre apadt. (...) 2016-ban már csak 110 ezer önkormányzati bérlakás volt Magyarországon, és 2018-ra csak a lakások 2,7 százaléka van önkormányzati tulajdonban”.¹²⁴ A KSH adatok szerint 2017-ben 108 ezer lakás volt önkormányzati tulajdonban (mindössze 2,7%-uk felújított).¹²⁵ Azt csak a 2015-ös lakásfelvételtől tudjuk, hogy a községekben egy százaléknál kevesebb (0,7%) az önkormányzati lakások aránya. ¹²⁶

Teller Nóra (2018) szerint „amikor a vagyongazdálkodási érvek a szociális érvekkel ütköznek, gyakorlatilag politikai kérdéssé válik az, hogy melyik szempontot tudják jobban érvényesíteni a helyi szereplők: a szegények kiszorítását vagy a felkarolását. Azzal viszont, hogy az állam a rászorultak lakhatási szükségleteinek a kezelését a helyi önkormányzatokra bízta, pénz és paripa nélkül, a legkiszolgáltatottabb és egyben legköltésesebben segíthető családok gondjainak kezelését tolta és tolja le helyi szintre. Az eredmény ismert: még akkor sem biztos, hogy „bevállalják” a politikusok az adott – stigmatizált, mert hajléktalan vagy roma – bérlőket, ha a lakások felújításáért egy forintot sem kell fizetniük, és még segítséget is kapnának a bérlők, ingyen”.¹²⁷ Ugyanakkor a szociális bérlakások kialakításának helyi ösztönzői hiányoznak, mivel az önkormányzatoknak jelentős, újratermelődő kintlévőségekkel kell számolniuk.

Európai uniós projektek keretében („Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal”, EFOP–1.6.2. és 2.4.1.) a kistépülési önkormányzatoknak lehetőségük van szociális bérlakások kialakítására. Ilyen projektek mintegy 110 településen valósulnak meg a 2014-2020-as fejlesztési ciklusban. A szociális városrehabilitációs programok

¹²² KSH (2016) Népszámlálás 2011 – 20. A külterületen élők társadalmi, gazdasági jellemzői. 2016. július. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_20_2011.pdf

¹²³ Misetics Bálint (2017) Lakáspolitikai és hajléktalanság. In: Ferge Zsuzsa (2017) *Magyar társadalom-és szociálpolitika 1990-2015*. Budapest: Osiris Kiadó. p. 343.

¹²⁴ Teller Nóra (2018) *Önkormányzatok és a lakáspolitikai: kényszerpályán?* MÉRCE.hu, 2018. augusztus 23. <https://merce.hu/2018/08/23/onkormanyzatok-es-a-lakaspolitika-kenyszerpalyan/>

¹²⁵ KSH STADAT 2.3.6. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zrl001.html

¹²⁶ KSH Lakásfelvétel 2015. adatai.

¹²⁷ Teller Nóra (2018) *Önkormányzatok és a lakáspolitikai: kényszerpályán?* MÉRCE.hu, 2018. augusztus 23. <https://merce.hu/2018/08/23/onkormanyzatok-es-a-lakaspolitika-kenyszerpalyan/>

szintén célozzák a szociális bérlakás-állomány növelését, mint a deszegregáció egyik eszközét. Ezek összességében azonban csak minimális mértékben képesek csökkenteni a hiányokat (településenként néhány lakásról, családról van szó). Ráadásul vannak olyan önkormányzatok, amelyek – tartva a falu ellenállásától, a konfliktusoktól – nem pályáznak. Egy Heves megyei községben a képviselőtestület a megnyert pályázatot mondta vissza,¹²⁸ elesve így több százmilliós fejlesztési forrástól.¹²⁹

Nem elszigetelt gyakorlat a legkiszolgáltatottabbak kiszorítása az önkormányzati lakásokból, ahogy a roma lakók diszkriminálása sem. Szélsőséges példái ennek a – civil szervezetek tiltakozása miatt viszonylag nagy médiaérdeklődéssel kísért – fővárosi kilakoltatások és a néhány évvel ezelőtti miskolci gyakorlat.¹³⁰ Utóbbi során a város a vonatkozó helyi rendelet módosításával, az alacsony komfortfokozatú szociális bérlakások megszüntetésének céljával megkezdte a „számozott utcákban” élő romák szerződéseinek felmondását, majd kilakoltatásukat. Az érvényes szerződéssel rendelkező bérlők lakásonként kétféle millió forint kompenzációt kaptak azzal a feltétellel, hogy kizárólag Miskolcon kívüli ingatlant vásárolhatnak. A környező kistelepülések helyi rendeletekkel igyekeztek megakadályozni, hogy náluk találjanak új otthonra a kilakoltatott családok. A diszkriminatív gyakorlatot vizsgálta az alapvető jogok biztosa, több civil szervezet, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) és az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala (DIEJH) is. Ez utóbbi jelentése szerint „2014 nyarán az önkormányzat számos családnak küldött ki kilakoltatási végzést a számozott utcák területén, illetve többféle módszert is alkalmazott annak érdekében, hogy végérvényesen megszüntesse a szociális bérlakások (túlnyomórészt) roma bérlőivel fennálló szerződéseket, azt követően pedig lerombolja a bérleményeket. Ugyanebben az időszakban számos közös ellenőrzést bonyolítottak le Miskolc szegregált lakónegyedeiben, ahol a romák képezik a lakosság többségét. (...) Beszámolók szerint az ellenőrzések során a csoportok teljes körűen átvizsgáltak lakásokat – néhány alkalommal bírságokat szabva ki –, az alapvető jogok biztosának leírása szerint „zaklató” és „félelemkeltő” módon”.¹³¹ A miskolci rendelkezést és a kistelepülések helyi rendeleteit végül hatályon kívül helyezték, ami nem jelenti azt, hogy a roma családok kiszorítása véget ért volna.

Lakhatási támogatások és szociális szolgáltatások hatékonysága

A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény módosítása 2015. március 1-től jelentősen átalakította az önkormányzati szociális segélyezést. Ennek a lakhatáshoz nyújtott helyi szintű támogatást alapjaiban érintő eleme a települési támogatás¹³² bevezetése, illetve ezzel párhuzamosan a normatív lakásfenntartási

¹²⁸ Jegyzőkönyv Kerecsend Község Önkormányzata Képviselő-testületének 2018. május 9-i rendkívüli, nyilvános testületi üléséről.

http://kerecsend.hu/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=458&Itemid=129

¹²⁹ Lásd erről pl.: <https://merce.hu/2018/05/25/visszautasítottak-a-felmilliardos-unios-tamogatast-amit-a-szegregacio-felszamosarasara-kellett-volna-kolteniuk/>

¹³⁰ <https://www.osce.org/odihr/262051>

¹³¹ *A romák lakhatási jogai Miskolcon. Jelentés a DIEJH helyszíni vizsgálatot célzó magyarországi látogatásáról 2015. június 29. – július 1.* EBESZ/DIEJH romákkal és szintókkal kapcsolatos ügyekért felelős kapcsolattartója. Lengyelország, Varsó 2016. április 27. p. 3-4
<https://www.osce.org/hu/odihr/262031?download=true>

Lásd még erről pl.: <http://dev.neki.hu/miskolc-fuggessze-fel-a-kilakoltatasokat/><https://tasz.hu/cikkek/antidiszkriminacios-per-indul-miskolc-vezetese-ellen>

¹³² A Szociális törvény szerint „a települési támogatás segítséget jelenthet különösen a rendszeres lakhatási kiadások fedezésében, (...) illetve a lakhatással kapcsolatos díjhátralékok csökkentésében. A települési önkormányzatok azonban „maguk határozzák meg, hogy milyen ellátási (szükséglet) köröket nevesítenek e támogatási formában. A jogalkotó csak „javasolja”, hogy {ezek az} „élethelyzetek” (szükségletek) kerüljenek szabályozásra (...)” (Mózer 2016: 87). Emellett az önkormányzatok rendkívüli élethelyzetekben, súlyos létfenntartási problémák esetén rendkívüli települési támogatást kötelesek nyújtani (ami a korábbi önkormányzati segélynek felel meg). (...) A települési támogatás bevezetésével bővült az

támogatás (LFT) megszüntetése. Lakásfenntartási támogatásban 2012-ben közel 500 ezren, 2015-ben már csak 333 ezren részesültek. A támogatás egy főre jutó havi átlagos összege 2012-ben 3707, 2015-ben már csak 2180 forint volt. Az ellátás színvonalának csökkentését jelzi az arra fordított költségvetési források jelentős visszaesése is (2. táblázat). Az egy főre jutó támogatási összeg jelzi, hogy közel nem volt elegendő a megfizethetőségi nehézségek tényleges enyhítéséhez, a lakhatási biztonság megteremtéséhez.

3. táblázat: A lakásfenntartási támogatás adatai, 2010-2016

	2010	2012	2014	2015	2016
Támogatásban részesítettek száma, fő	361 076	498 931	412 416	333 149	160
Felhasznált összeg, ezer Ft	19 284 419	22 199 264	19 476 851	8 716 528	2 600
Egy főre jutó átlagos összeg, Ft	53 408	44 494	47 226	26 164	-

Forrás: KSH STADAT 2.5.15. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp011b.html

A TÁRKI 2018. májusi vizsgálata szerint „a lakhatási támogatás visszaszorulásával egy nagyobb szociális biztonságot nyújtó, rendszeres támogatási forma súlya csökkent, miközben az egyéb támogatások párhuzamos térnyerésével egy alapvetően eseti jellegű ellátási forma súlya nőtt meg”. Fontos az is, hogy „(...) minél kisebb egy település, annál kevésbé valószínű, hogy lakói lakhatással összefüggő juttatásban részesülnek”.¹³³ A Habitat for Humanity 2015 júliusában, négy hónappal a változtatás után 31 településen vizsgálta a módosítás helyi hatásait. Jelentésük szerint „a lakásfenntartási támogatást továbbra is folyósító 26 önkormányzat közül csupán egy tartotta meg a korábbi normatív LFT jogosultsági szabályait és a támogatás összegét meghatározó képletet, a többi önkormányzat jellemzően egyszerűsített a korábbi, elsősorban a sokgyermekes, alacsony jövedelmű háztartások számára kedvező szabályokon”.¹³⁴ „A vizsgált 31 település példájából kiindulva a lakhatási szegénységben élő soktagú családok számára a változások egyértelműen kedvezőtlenek, és a nagyfokú diszkrecionalitás megteremti a családok szubjektív szempontok szerinti kizárásának veszélyét”.¹³⁵ Az önkormányzati segélyezés átalakítása révén „a segélyezettek kiszolgáltatottak a helyi politikának”.¹³⁶

A szociális törvény 2015. márciusi változtatása az adósságkezelési szolgáltatást¹³⁷ is érintette, az ellátás megszűnt, nem igényelhető a módosítás életbe lépése óta. Az

önkormányzatok segély-megállapítási jogköre és egyben a diszkrecionalitás lehetősége is, hiszen a korábbi szabályozástól eltérően, a Szt. nem rögzíti a helyi segélyek alsó korlátait, színvonalát, rendszerességét, illetve a települési önkormányzatok – a törvényi iránymutatás mentén – maguk dönthetnek helyi segélyek biztosításáról és ezek jogosultsági feltételeiről. Ezek a tényezők kiszámíthatatlanná teszik a hozzáférést, erősíthetik a szegénységben élők kiszolgáltatottságát a lokális gyakorlatoknak, és gyengíthetik a szociális biztonságot.” (Farkas Zsombor (2018) *A segélyezési rendszer 2015. március 1-jei átalakításának körülményei és hatásai a végrehajtási szinten. Lokális gyakorlatok és tapasztalatok.* Budapest: TÁRKI Kézirat, p. 6-7.)

¹³³ Kopasz Marianna – Gábos András (2018) *A segélyezési rendszer 2015. március 1-jei átalakításának hatásai.* Budapest: TÁRKI. Kézirat. p. 5.

¹³⁴ Kőszeghy Lea (2016) (szerk.) *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2015.* Budapest: Habitat for Humanity, Magyarország. p. 24.
https://www.habitat.hu/files/eves_jelentes_a_lakhatasi_szegenysegről_teljes_valtozat2015.pdf

¹³⁵ Uő. p. 25.

¹³⁶ Mózer Péter – Tausz Katalin – Varga Attila (2015): A segélyezési rendszer változásai. *Esély*, 2015/3. p. 43-66. http://esely.org/kiadvanyok/2015_3/2015-3_2-1_MozerTauszVarga_Segelyezesi_rendszer.pdf

¹³⁷ Az adósságkezelési szolgáltatás rendszerében a szolgáltatást igénybevevő háztartások egyrészt adósságcsökkentési támogatásban részesültek felhalmozott hátralékok visszafizetéséhez, másrészt rendszeres adósságkezelési tanácsadón kellett részt venniük. „Noha a támogatás a hátralékos háztartások töredékét érte csak el (2010-ben mintegy 20 ezer háztartást), és a hozzáférés jelentős területi egyenlőtlenségeket mutatott, mégis rendszerszerű megoldást jelentett a korábbi adósságkezelési programokhoz képest”. (Misetics Bálint (2017) *Lakáspolitikai és hajléktalanság.* In: Ferge Zsuzsa (2017) *Magyar társadalom-és szociálpolitika 1990-2015.* Budapest: Osiris Kiadó. p. 358.)

adósságkezelési szolgáltatást (és a hozzá kapcsolódó adósságcsökkentő támogatást) 2006-tól kötelezően kellett nyújtaniuk a 40 ezer főnél népesebb városoknak, ugyanakkor néhány kisebb városban (pl. Bátonyterenye) – jellemzően projektek keretében – szintén bevezették. Az adósságcsökkentési támogatásban részesülők száma 2010 és 2015 között több, mint 15 ezer fővel visszaesett (3. táblázat). 2014-ben „a tízezer fő alatti lakosságú településeken 57%-kal csökkent a támogatásban részesülő háztartások száma (...) Egyedül az 50 és 100 ezer fő közötti lakosságszámmal rendelkező településeken nőtt a támogatásban részesülők száma csekély mértékben”.¹³⁸ A támogatás egyfelől éppen a kistelepülésen élő, súlyosan eladósodott háztartásokat nem érte el. Másfelől a lakásfenntartási támogatás és az adósságkezelés egy átlagos lakásrezsinek mindössze 10-15 százalékát fedezte.

4. táblázat: Az adósságcsökkentési támogatás adatai, 2010-2016

Támogatás	2010	2012	2014	2015	2016
Támogatásban részesítettek száma, ezer fő	19 857	13 450	8 924	4 536	512
Felhasznált összeg, ezer Ft	1 876 160	1 419 965	1 011 854	470 436	24 062
Egy főre jutó átlagos összeg, Ft	94 484	105 574	113 386	103 712	-

Forrás: KSH STADAT 2.5.15. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp011b.html

A díjhátralékok felhalmozódásának megelőzését szolgálják az előfizetős, „kártyás” mérőórák. Ezek üzembe helyezése a védendő fogyasztók számára térítésmentes.¹³⁹ Ők a fogyatékkal élők és a szociálisan rászorulóak (a szociális¹⁴⁰ és a gyermekvédelmi¹⁴¹ törvény rendelkezései szerint.) A rendszer fontos, de a fogyasztók mindössze egy százalékát érinti. „2016 végén körülbelül 40.500, a földgázfogyasztók közül körülbelül 14.900 fogyasztót tartott számon védendőként, ez mindkét esetben kevesebb, mint a fogyasztók 1%-a. A lakhatási kiadások terhei és a közműtartozások adatai alapján ténylegesen ennél sokkal több energiafogyasztónak lenne szüksége támogatásra abban, hogy a háztartás anyagi biztonságának kockáztatása nélkül hozzáférjen a számára megfelelő mennyiségű energiához”.¹⁴²

Családok Otthonteremtési Kedvezménye

A kormányzat 2015. júliusban vezette be a családok otthonteremtési kedvezményét (csok), amely – a 2016-ban módosított feltételekkel is – a magasabb jövedelmű sokgyerekes családok számára jelent számottevő támogatást (ahol a szülőknek az elsődleges munkaerőpiacon tartós munkahelyük és megtakarításuk is van). 2017-ben mintegy 29 ezer igénylőnek folyósítottak családi otthonteremtési kedvezményt (közel 70 milliárd forint értékben)¹⁴³. „(...) a CSOK-kal egy időben került bevezetésre az új lakások általános forgalmi adójának a csökkentése, továbbá a lakásépítéshez kapcsolódó áfa-visszatérítési támogatás. (...) Az áfacskökkentéssel együtt a program nettó éves költsége a következő években 52-114 milliárd forintra becsülhető. Minden bizonnyal ez lesz tehát a következő időszak legdrágább lakástámogatási programja, és így tovább folytatódik a

¹³⁸ Kőszeghy Lea (2016) (szerk.) *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2015*. Budapest: Habitat for Humanity, Magyarország. p. 22. https://www.habitat.hu/files/eves_jelentes_a_lakhatasi_szegenysegről_teljes_valtozat2015.pdf

¹³⁹A villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény 64-65. §-ai, a 273/2007. (X. 19.) Korm. rendelet 30-37. §-a

¹⁴⁰ 1993. évi III. törvény

¹⁴¹ 1997. évi XXXI. törvény

¹⁴² Kőszeghy Lea (2017) (szerk.) *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2016*. Budapest: Habitat for Humanity, Magyarország. p. 24-25. https://habitat.hu/wp-content/uploads/2018/08/Habitat_eves_jelentes_2016_web_2.pdf

¹⁴³ *Lakossági lakáshitelezés, 2017*. Statisztikai Tükör, KSH, 2018. április 13. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/lakashitel/lakashitel1712.pdf>

lakásügyre költött állami források igazságtalan elosztásának immár évtizedes hagyománya.”¹⁴⁴

A legszegényebbek, köztük a romák kiszorultak a kedvezményből, mivel nem tudnak megfelelni a feltételeknek (többségük munkanélküli, közfoglalkoztatott, nincsenek megtakarításaik). „A támogatás konstrukciója számos (többnyire rászoruló) csoportot eleve kizár a jogosultak köréből. (...) tipikusan (...) olyan rétegeket, akiknek leginkább szüksége volna állami támogatásra a lakhatásuk megoldásához. Ennél is súlyosabb – amennyiben a támogatás elgondolásának alapelvét érinti – az a probléma, hogy az ehhez hasonló tulajdonszerzést támogató programok, noha látszólag unverzalisztikusak, valójában a több önérvél (tehát több jövedelemmel és megtakarítással) rendelkező háztartásokat részesítik előnyben”.¹⁴⁵

A lakhatáshoz kapcsolódó támogatások, szociális szolgáltatások elégtelensége és ennek következményei: eladósodás, kilakoltatások, gyerekek kiemelése a családból

A lakhatással kapcsolatos támogatások és szolgáltatások alacsony színvonala, az önkormányzati bérlakások hiánya, összességében a lakáspolitikai visszasságai hozzájárulnak a szegények eladósodásához, adott esetben kilakoltatásukhoz. A Habitat for Humanity jelentése (2016) egyértelműen fogalmazza meg a problémát és annak hatásait: „(...) a szociális bérlakások hiánya, a magánbérlakásszektor szabályozatlansága, kiegészítve azzal, hogy már több mint két éve nincs központi szociális alapú lakásfenntartási támogatás és adósságkezelés, azt eredményezi, hogy egyre többen lesznek azok, akik nem tudnak maguknak és családjuknak tartósan, eladósodás nélkül megfelelő lakhatást biztosítani. Ha nem fordítja meg az állam ezeket a folyamatokat, azt kockáztatjuk, hogy tovább mélyül a lakhatási szegénység, nő a hajléktalanként vagy embertelen lakáskörülmények között élni kénytelen emberek száma, amely kihat számtalan más területre, többek között a munkavállalásra, oktatásra, társadalmi mobilitásra és társadalmi integrációra is”.¹⁴⁶

Az Igazságügyi Minisztérium – hosszas elodázás után – országgyűlési képviselői kérdésre adott válasza szerint 2018. második negyedévében 1355 kilakoltatásra került sor.¹⁴⁷ A Város Mindenkié civil szerveződés szerint „a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar tavalyi adatai alapján 2018. április 30-tól november 15-ig közel 4000 kilakoltatásra lehet számítani. (...). A számok alapján világos, hogy a kilakoltatások halogatása önmagában nem megoldás, hiszen idén pont ugyanannyi ember - köztük kisgyerekes családok - kerülhetnek az utcára, csak rövidebb idő alatt”¹⁴⁸. A szervezet 2018 januárjában kampányt indított, és törvényjavaslatot készített annak érdekében, hogy legalább a gyerekes családokat ne lehessen elhelyezés nélkül kilakoltatni.¹⁴⁹ A törvényjavaslatot az országgyűlés nem fogadta el. Misesics Bálint (2017) szerint „jól mutatja a magyarországi „szociális bérlakásszektor” állapotát és „szociális” jellegét, hogy az elmúlt másfél évtizedben a

¹⁴⁴ Misesics Bálint (2017) Lakáspolitikai és hajléktalanság. In: Ferge Zsuzsa (2017) *Magyar társadalom-és szociálpolitika 1990-2015*. Budapest: Osiris Kiadó. p. 353.

¹⁴⁵ Misesics Bálint (2017) *Lakhatáshoz való jogot! A szociális lakáspolitikai legsürgetőbb feladatairól*. Budapest: Átalakulás Intézet. p.17. <http://mma.hu/wp-content/uploads/2017/02/Lakhat%C3%A1st-mindenkinek-vitaanyag.pdf>

¹⁴⁶ Kőszeghy Lea (2017) (szerk.) *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2016*. Budapest: Habitat for Humanity, Magyarország. p.53. https://habitat.hu/wp-content/uploads/2018/08/Habitat_éves_jelentes_2016_web_2.pdf

¹⁴⁷ Dr. Völner Pál válasza Dr. Oláh Lajos részére, Budapest, 2018. augusztus 17. <http://www.parlament.hu/irom41/00989/00989-0001.pdf>

¹⁴⁸ *Véget ért a moratórium: kezdődnek a kilakoltatások*. ÁVM, 2018. https://avarosmindenkie.blog.hu/2018/05/03/veget_ert_a_moratorium_kezdodnek_a_kilakoltatasok

¹⁴⁹ Lásd erről: *Gyerekek kilakoltatás? Soha többé!* ÁVM, 2018 https://avarosmindenkie.blog.hu/2018/01/16/gyerekek_kilakoltatasa_soha_tobbe

háromszorosára növekedett a hátralék miatti kilakoltatások száma az önkormányzati lakásokból. 2015-ben, a téli kilakoltatási moratórium által nem érintett 9 hónapban egy átlagos napon *több mint négy* kilakoltatásra került sor csak az önkormányzati lakásokból¹⁵⁰(1. ábra). Az ilyen bérlakásokban élők közel kétharmada (62%) megfizethetőségi problémákkal küzd (a magánbérlők körében 53% az arány)¹⁵¹, „leginkább a lakhatás minősége, és csak másodsorban a rezsi mértéke alapján. (...) A szektoron belül egyébként drámai a hátralékosság, nem csak az érintett családok létszáma, hanem a kintlévőségek mértéke szerint is.”¹⁵²

1. ábra: Kilakoltatások az önkormányzati lakásokból, 2001-2015

Forrás: KSH önkormányzati adatgyűjtés. Az ábra forrása: Misetics 2017
<http://ujegyenloseg.hu/lakhatasi-valsag-az-allam-felelossege/>

A fentiek miatt, írja Teller Nóra (2018), „abban a szektorban (...), amelyen keresztül – elvileg – a jóléti rendszer egy közvetlen eszközzel, a lakhatás biztosításával igyekezne orvosolni épp a szegénységet és rászorultságot (hiszen tipikusan a tulajdonosi és a magánbérlési piacra belépni nem tudók élnek ezekben a lakásokban), súlyos kudarcot vall az állam.” Holott a „mintegy 110 ezer önkormányzati bérlőre képest majd 900 ezer háztartásnak volna szüksége szintén valamilyen, a lakhatási biztonságát segítő eszközre vagy támogatásra. A soktízezer reménytelen helyzetbe került közül 35 ezer bebukott hiteles családnak pedig a Nemzeti Eszközkezelő nyújt megfizethető áron lakhatást, ami kétségkívül a rendszerváltás utáni legnagyobb szociális lakhatási programként is felfogható.”¹⁵³ A Nemzeti Eszközkezelő a reménytelen helyzetbe kerülők tehát csak töredékének biztosít valamilyen megoldást.

Létező probléma a gyerekek családból történő kiemelése és gyermekvédelmi szakellátásba helyezése. A gyakorlat háttérének egyik jellemző oka a rossz lakáskörülmények, amelyek többnyire anyagi nehézségekre vezethetők vissza annak ellenére, hogy az 1997-es gyermekvédelmi törvény¹⁵⁴ alapján kiemelésre kizárólag anyagi okok miatt nem kerülhet

¹⁵⁰ Misetics Bálint (2017) *Lakhatási válság – az állam felelőssége*. Új egyenlőség, 2017. 04.02.
<http://ujegyenloseg.hu/lakhatasi-valsag-az-allam-felelossege/>

¹⁵¹ Hegedűs József – Somogyi Eszter (2018) *A lakások megfizethetősége és a társadalmi egyenlőtlenségek – a KSH 2015-ös lakásfelvétele alapján*. In: *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés részletes eredményei*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15_2.pdf

¹⁵² Teller Nóra (2018) *Önkormányzatok és a lakáspolitikai kényszerpályán?* MÉRCE.hu, 2018. augusztus 23.
<https://merce.hu/2018/08/23/onkormanyzatok-es-a-lakaspolitika-kenyszerpalyan/>

¹⁵³ Teller Nóra (2018) *Önkormányzatok és a lakáspolitikai kényszerpályán?* MÉRCE.hu, 2018. augusztus 23.
<https://merce.hu/2018/08/23/onkormanyzatok-es-a-lakaspolitika-kenyszerpalyan/>

¹⁵⁴ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

sor. A European Roma Rights Centre (ERRC) több jelentésében is rámutatott arra, hogy a szegénységben élő roma gyerekek felülreprezentáltak a gyermekvédelmi szakellátásban, tehát körükben igen magas a családból való kiemelés.¹⁵⁵ A diszkriminatív helyi gyakorlatokat több kistélepülésen vizsgálta a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ), amely – A Város Mindenkié csoporttal közösen – 2016-ban kampányt is indított a helyzet orvoslása érdekében. Bár a minisztérium szerint „a felvetés (...) nem állja meg a helyét”,¹⁵⁶ vannak jelek, amelyek erre utalnak. A Gyerekesély Közhasznú Egyesület kutatása 2015-2016-ban Nógrád megyében azt találta, hogy „az anyagi ok” „(...) ha nem is explicit módon jelenik meg a kiemelési határozatokban, hanem sokkal inkább háttértényezőként, a jövedelmi szegénység egyértelműen jellemző szakellátási beutalási ok maradt”.¹⁵⁷ „A 0–17 éves gondozottak közel 80 százaléka roma, amit önmagában nem magyaráz sem a cigány népesség magas aránya, sem az érintett falvak roma (és nem roma) lakóinak jelentős részét érintő mélyszegénység. A családok életkörülményei nem javulnak, a hazagondozási esélyek kicsik; a gyermekvédelmi gyámok a gyerekek mindössze tizedénél javasolták a nevelésbe vétel megszüntetését.”¹⁵⁸

Ahogy látszik, a roma gyerekeket, családokat hátrányosan érintő, diszkriminatív gyakorlatok ellen jellemzően civil szervezetek és nem a választott, *elvben* érdekképviseletet is ellátó roma nemzetiiségi önkormányzatok lépnek fel.

Kormányzati politikák és beavatkozások a lakhatási diszkrimináció kezelésére

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény szerint a lakáshoz jutási feltételek meghatározása nem irányulhat arra, hogy egyes csoportok egy településen vagy településrészen mesterségesen, nem a csoport önkéntes elhatározása alapján elkülönüljenek.¹⁵⁹ Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (2013) szerint „a lakhatási diszkrimináció sajátos esete a lakhatási szegregáció, amely olyan lakáshoz jutási feltételek meghatározásában ölt testet, amelyek eredménye, hogy egy védett tulajdonságuk alapján meghatározott csoport egy meghatározott településen, illetve településrészen való mesterséges, és nem a csoport önkéntes elhatározása alapján való elkülönítését eredményezi”.¹⁶⁰

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) szakpolitikai stratégiája (2015) kiemeli, hogy a roma népességet nagymértékben érintő lakhatási kirekesztettség nagyon rossz („sokszor kritikus”) lakásminőséget, perifériális elhelyezkedésű, illegális vagy bizonytalan jogviszonnyal rendelkező lakásokat jelent, és gyakran területi koncentrációval jár együtt. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség felmérése 2010-ben az ország településeinek negyedében (820 településen) 1600 szegény-és cigánytelepet talált, összlakosságuk 280-300 ezer fő.¹⁶¹ A 2011-es népszámlálási adatok alapján ún. szegregátum-térképek

¹⁵⁵ ERRC (2007): Fenntartott érdektelenség: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, 2007. december. Budapest: Európai Roma Jogok Központja. <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/90/m00000290.pdf>

ERRC (2011): Életfogytiglan: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, 2011. június. Budapest: Európai Roma Jogok Központja. <http://www.errc.org/cms/upload/file/eletfogytiglan-20-june-2011.pdf>

¹⁵⁶ https://tasz.hu/files/tasz/imce/2015/emmi_valasz_hianyzo_emlekekre_2017.05.17.pdf p.1-2.

¹⁵⁷ Darvas Ágnes et al (2016) Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és gyermekvédelem Nógrád megyében. Esély, 2016/4. p. 53. http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_4/2016-4_3-1_Darvas-Farkas-Kende-Vigh_Roma_gyerekek.pdf

¹⁵⁸ Uő. p. 66.

¹⁵⁹ Lásd: Ebktv. 8.§ és 26. § (3) bekezdés.

¹⁶⁰ Kegye Adél (2013) Védett tulajdonságú csoportok hozzáféréseinek akadályai a közigazgatási döntéshozatalban. Budapest: Egyenlő Bánásmód Hatóság; p.47. http://egyenlobanasmod.hu/sites/default/files/kiadvany/M1_mell_5_os_kutatas_EBH_0.pdf

¹⁶¹ Domokos Veronika – Herczeg Béla (2010) *Terra Incognita.Szociológiai Szemle*, 2010/3. 82-99. http://www.szociologia.hu/dynamic/szocszemle_2010_3_all.pdf

készültek. Az alkalmazott szegregációs mutató a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők arányát jelzi az aktív korú (15-59 éves) népességben belül. Az indikátor nem tartalmaz etnikai adatot. Szegregátumnak az a terület minősül, ahol a szegregációs mutató – településtípustól függően – eléri a 20-50 százalékos értéket. Az ország 709 településén 1383 szegregátumot azonosítottak. Ezekben él a népesség 2,8 százaléka; többségük roma.¹⁶²

A Városkutatás Kft. tanulmánya (2016) szerint „a szegregátumokban/telepeken koncentrálódó szegények életlehetőségeit lényegesen rontja, hogy a jóléti rendszer közzszolgáltatásai a telepi lakosság számára nehezen és nagyon drágán, sokszor egyáltalán nem, vagy csak nagyon rossz minőséggel, nem megfelelő kapacitással érhetőek el (strukturális okok), amire ráakódik egy előítéllettel párosuló diszkrimináció (intézményi tényező). Ezeknek a hátrányoknak a mértéke telepről-telepre nagyon különböző, hiszen számos strukturális és egyedi tényezőnek a függvénye. (...) A többségi társadalom (ami egyúttal a jobb anyagi helyzetű családokat is jelenti) érdekei azt szolgálják, hogy a mélyszegénység jelenségei láthatatlanok maradjanak, a családok ne érintkezzenek a többségi társadalommal. Ez az attitűd csapódik le a helyi döntéshozatal által befolyásolt szakpolitikáiban is, amikor intézményi és egyéni döntések sorozata vezet az óvodai és iskolai szegregációhoz. Ez a kirekesztés hozzájárul a hátrányok 'bővített újratermeléséhez'”.¹⁶³

A szegregátumokban élők életkörülményeinek, lakáshelyzetének javítását európai uniós forrásokból megvalósított projektek célozzák. Az EMMI stratégiája (2015) szerint a komplex beavatkozások (ERFA típusú tevékenységek) fontos eleme a szegregátumban lévő lakások komfortosítása. „(...) a lakhatási beavatkozások előfeltétele sok elmaradott településrészen a lakhatás legalizálása, telkek, épületek tulajdonviszonyának rendezése. Fontos, hogy a legális lakhatással nem rendelkezők se maradjanak ki a programból”.¹⁶⁴ A stratégiai javaslatok ellenére országos szinten egyelőre nem érzékelhető javulás. Az uniós finanszírozású lokális projektek elérnek kisebb-nagyobb eredményeket, fenntarthatóságuk azonban kérdéses, és makroszinten minimális előrelépéseket jelentenek. Ráadásul nyilván csak ott valósulnak meg, ahol erre van önkormányzati szándék; tehát a cigánytelepen élők túlnyomó többsége eleve kizáródik ezekből a lehetőségekből. Sőt, a miskolci „számozott utcák” ügye és a kerecsendi visszalépés a megnyert projekttől azt jelzik, hogy gyakran maguk az önkormányzatok erősítik a romákkal szembeni, (nem csak) lakhatással kapcsolatos kirekesztést és diszkriminációs gyakorlatokat.

Lakáspiaci (albérlet-piaci) diszkrimináció

A lakáspiaci diszkriminációt vizsgáló átfogó, aktuális elemzések nem érhetőek el. Feltételezhető, hogy az ismert esetek ellenére a szociális bérlakás-szektorban kisebb mértékű a diszkrimináció, mint a magán bérlakások, albérletek esetében. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (2013) szerint „a lakhatási diszkriminációs kérelmek a közigazgatási eljárásokhoz kapcsolódó panaszokhoz hasonlóan többnyire sikertelenek. (...) a lakhatási ügyekben kevés az objektív elem, amely alapján ezek az ügyek megítélhetőek lennének. Különösen igaz ez a szociális bérlakáshoz való hozzájutásra, amikor a számtalan jelentkező közül bizottság választja ki a sikeres pályázót szubjektív elemeket is keverő

¹⁶² A 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó, a telepszerű lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégia. Budapest, 2015. EMMI Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. <http://www.kormany.hu/download/3/a6/40000/Lakhat-Strat.pdf>

Lásd még pl.: <http://www.mut.hu/?module=news&action=getfile&aid=39990>;
<http://www.mrtt.hu/vandorgyulesek/2017/05/balog.pdf>

¹⁶³ Komplex telep-program értékelése (TÁMOP 5.3.6-11). Összegző tanulmány. Városkutatás kft. 2016. június 28. p. 14-15.

¹⁶⁴ A 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó, a telepszerű lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégia. Budapest, 2015. EMMI Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. p. 66. <http://www.kormany.hu/download/3/a6/40000/Lakhat-Strat.pdf>

szempontok alapján”.¹⁶⁵Az FRA felmérése alapján 2011-ben a magyarországi romák 26 százalékát diszkriminálták lakáskeresés, vásárlás vagy bérlés során.¹⁶⁶ „Az albérletek nagyon jelentős részét informálisan adják ki, ez pedig kiszolgáltatottá teszi a bérlőket, hiszen a kockázatot beépítik az albérlet árába. (...) az alacsony keresetűektől, a gyerekesektől vagy a romáktól sokszor több kauciót kérnek, esetleg egyszerűen nem adják ki az adott albérletet”.¹⁶⁷

Kormányzati programok a lakhatási helyzet és a leromlott településrészek fejlesztésére

Miközben a kormányzat jelentős költségvetési forrásokat költ a magasabb jövedelmű társadalmi csoportok lakhatásának támogatására, jóval kevesebb figyelmet fordít a legszegényebbek lakáskörülményeinek javítására. Ez utóbbit szinte kizárólag az európai uniós forrásokból megvalósított helyi projektek szolgálják. A rendszerváltás után először 2005-ben indult – a központi költségvetésből finanszírozott – telepfelszámolási program. A 2005-2010 közti konstrukció keretében, több mint négy milliárd forintból, alig ötven helyi beavatkozás valósult meg. A makroszintet tekintve viszont nem láthatók a strukturális feltételek javítását célzó valódi kísérletek – „a közpolitikai beavatkozásnak összességében, a társadalmi probléma mértékéhez képest nincsenek kimutatható integrációs hatásai”.¹⁶⁸ 2010 után a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) keretében indultak „komplex telep-programok”; 2011 és 2015 között összesen 55 projekt, 7,9 milliárd forint támogatással. „A komplex telep-program 76 szegregátumot érintett, mely a már jelzett NFÜ kutatás során összeírt több mint 1.600 telepnek 4,7%-a. Az elért szegregátumokban élő mintegy 27.500 személy az összes szegregátumban/telepen élő 300.000 embernek 8%-át teszi ki, míg az 5.267 bevont személy az 1,7%-át. A szegregátumokból kikerülő emberek, családok száma pedig százalékos formában nem kifejezhető. Ebből a szempontból a 2011-15 között megvalósított program egy pilot programnak tekinthető, amellyel a reális elvárás a probléma enyhítésére képes módszertanok kikísérletezése, nem a probléma enyhítése”.¹⁶⁹

A 2014-2020-as időszakban szintén uniós forrásokból az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program keretében megvalósuló projektek jellemzően 2018 nyarán, őszén indulnak el. A „Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal” (ESZA) című konstrukcióra, amelyet 2016. szeptemberben hirdettek meg, összesen 21,2 milliárd forint áll rendelkezésre. Nagyságrendileg ugyanennyi (22,85 Mrd Ft) keretösszeggel került kiírásra az előbbi kiegészítő, ERFA-konstrukció. (2018. márciusban további 1 milliárd forintos keretösszeggel hirdették meg „A szegregátumokban élők lakhatási körülményeinek javítása” című felhívást¹⁷⁰). „Az EFOP-1.6.2-16 „Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA)” konstrukció keretében várhatóan legalább

¹⁶⁵ Kegye Adél (2013) Védett tulajdonságú csoportok hozzáféréseinek akadályai a közigazgatási döntéshozatalban. Budapest: Egyenlő Bánásmód Hatóság; p.33.
http://egyenlobanasmod.hu/sites/default/files/kiadvany/M1_mell_5_os_kutatas_EBH_0.pdf

¹⁶⁶ FRA, Survey data explorer - Results from the 2011 Roma survey <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-results-2011-roma-survey>

¹⁶⁷ Id. Kovács Levente. *Alig lehet albérlethez és szociális bérlakáshoz jutni: az egyik drága, a másik nincs*. Zoom.hu 2018. június 26. <https://zoom.hu/hir/2018/06/26/alig-lehet-alberlethez-es-szocialis-berlakashoz-jutni-az-egyik-draga-a-masik-nincs/>

¹⁶⁸ Farkas Zsombor (2017) „Teleszerű lakókörnyezet volt a hivatalos elnevezése...” Telepfelszámolási programok integrációs hatásai és nem szándékolt következményei a rendszerváltás előtt és 2005-2010 között. Doktori (PhD) értekezés. Budapest. ELTE TáTK. (Kézirat) p. 180.

¹⁶⁹ Komplex telep-program értékelése (TÁMOP 5.3.6-11). Összegző tanulmány. Városkutatás kft. 2016. június 28. p. 79.

¹⁷⁰ 1037/2016. (II. 9.) Korm. határozat az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program éves fejlesztési keretének megállapításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A16H1037.KOR&getdoc=1>

110 telepen indul komplex program, legalább 7000 fő bevonásával.¹⁷¹ A pályázati felhívás szerint a helyi projektek 45-200 milliós forint támogatásban részesülnek, ami összességében sem jelentheti tényleges, fenntartható integrációs folyamatok megalapozását. Különösen úgy nem, hogy a strukturális feltételek hiányoznak. A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. 2017-es Nyomkövetési jelentése szerint az intézkedések megvalósítása „terv szerint halad”. A pályázati rendszerből eredő problémák azonban nem megoldottak: döntő az önkormányzati szándék, ismert a lefőlöző hatás és a közpolitikai feltételek hiánya.

A városi szegregátumokat a 2007-2013 közötti fejlesztési ciklusban a regionális operatív programokon belül a szociális városrehabilitációs projektek célozták. Ezek integrációs hatásait a Pannon Elemző Iroda értékelte (2011): „a projektek stratégiai beágyazottsága gyenge, a városok nem rendelkeznek az akcióterület vonatkozásában hosszabb távú beavatkozási stratégiával, éppen ezért a projektek önmagukban csak korlátozott hatást képesek elérni. (...) a roma integrációs hatás szempontjából a projektek csak korlátozott eredményeket voltak képesek elérni”. A konstrukció szintjén „nem működtek hatékonyan azok a támogató eszközök, melyeknek a szociális városrehabilitációs projektek szakmai színvonalát kellett volna biztosítaniuk”. A fejlesztéspolitika szintjét tekintve, az értékelés kiemeli, hogy a fejlesztési források csak „rövidtávú, projekt alapon, merev szabályozási feltételrendszerben használhatók fel”. „Hiányoznak azok a működési mechanizmusok, intézményi megoldások, melyek lehetővé teszik hosszabb távú, komplex jellegű (...) projektek megvalósítását”.¹⁷² Az EMMI „lakhatási stratégiája” pedig arra mutat rá, hogy „a programok nagy része nem telepeken, illetve nem a roma népesség által jelentős mértékben lakott városnegyedekben valósult meg, hanem annál kevésbé leromlott területeken”, valamint „a projektek komplexitása és integráltsága a legtöbb esetben alacsonyfokú volt”.¹⁷³ A 2014-2020-as időszakban a Terület-és Településfejlesztési Operatív Programon (TOP) belül jelent meg a szociális városrehabilitáció (ERFA és ESZA forrásokból).¹⁷⁴ Két időpontban (2015. december, 2016. augusztus) hirdettek pályázatot, közel 22 milliárd forintos keretösszeggel.¹⁷⁵ A felzárkózási stratégia nyomkövetési jelentése (2017) szerint a városrehabilitáció „ERFA-része” már megvalósult, az ESZA források felhasználása a „terv szerint halad”.¹⁷⁶ A helyi beavatkozások rövid-és hosszútávú társadalmi integrációs hatásainak vizsgálata mindenestre még elvégzendő feladat (a TOP-indikátorok célértékének 20%-a esetében 2018, 80%-a esetében 2023 a vállalt határidő). A Városkutató Kft. azonban felhívja a figyelmet, többek közt, az eredményes projektmegvalósítást nehezítő pályázati feltételekre és az önkormányzatok ellenérdekltségére.¹⁷⁷

¹⁷¹ Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. Nyomkövetési jelentés 2017. p. 62.

<http://romagov.kormany.hu/download/2/17/12000/Magyar%20Nemzeti%20T%C3%A1rsadalmi%20Felz%C3%A1rk%C3%B3z%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia%20jelent%C3%A9s%202017.pdf>

¹⁷² Somogyi Eszter (2011) A regionális operatív programok szociális városrehabilitációs konstrukciójának értékelése a roma integrációs hatás szempontjából. Közbenső jelentés, 2011. október 28. p. 4-5.

¹⁷³ A 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó, a telepszerű lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégia. Budapest, 2015. EMMI Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. p.52. <http://www.kormany.hu/download/3/a6/40000/Lakhat-Strat.pdf>

¹⁷⁴ A Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP) keretében két hasonló témájú felhívás jelent meg Budapestre és Pest megyére vonatkozóan.

¹⁷⁵ 1005/2016. (I. 18.) Korm. határozat a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program éves fejlesztési keretének megállapításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A16H1005.KOR&timeshift=ffffff4&xtreferer=00000001.TXT>

¹⁷⁶ Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. Nyomkövetési jelentés 2017. p. 61.

<http://romagov.kormany.hu/download/2/17/12000/Magyar%20Nemzeti%20T%C3%A1rsadalmi%20Felz%C3%A1rk%C3%B3z%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia%20jelent%C3%A9s%202017.pdf>

¹⁷⁷ Komplex telep-program értékelése (TÁMOP 5.3.6-11). Összegző tanulmány. Városkutató kft. 2016. június 28..

Ígéretes gyakorlat: Utcáról lakásba Egyesület

A 2012-ben alapított Utcáról lakásba Egyesület elsődleges célja, hogy az utcán, közterületen élő hajléktalan emberek számára lakhatást biztosítsanak, szociális bérlakáshoz juttassák őket, valamint – ennek érdekében – meghonosítsák az „elsőként lakhatást” elvet és módszert. Az egyesület a Város Mindenkié (ÁVM) csoport¹⁷⁸ korábbi kezdeményezéséből nőtte ki magát. A szervezet egyik alapítója szerint „miután lehetőségünk nyílt segíteni [egy] saját építésű kunyhóban élő két párnak, hogy hozzájussanak egy önkormányzati szociális bérlakáshoz, megnőtt a munkánk tétje. Azt tűztük ki célul, hogy kipróbálhassuk, mennyiben lehetséges alkalmazni az Elsőként lakhatást szemlélet egyes elemeit, egy minimális költségvetésű és nagyon kis célcsoporttal dolgozó projekt során. Az első évben végzett tevékenységünk meggyőzte az önkormányzatot arról, hogy érdemes a gyakorlatunkat a kerületben programmá alakítani”¹⁷⁹. A civil szervezet a központi lakáspolitikai hiányait és visszasságait igyekszik valamelyest pótolni, illetve orvosolni, egyelőre csak a fővárosban és annak környékén. Megközelítésük szerint az önálló lakhatás megteremtése a hajléktalanok hatékony segítségének első lépése, elengedhetetlen feltétele, amihez szükség van az önkormányzatokkal való együttműködésre. „A bérlakások civil szervezetek, magánadományozók és a leendő bérlők bevonásával felújításra kerülhetnek, ami már önmagában nyereséget jelent az adott önkormányzatnak. A bérlőknek pedig hosszú távon fenntartható lakhatást biztosítanak.”¹⁸⁰

Az egyesület több oldalról és számos innovatív eszközzel segíti a hajléktalan emberek és a lakásszegénységben élők lakhatását. 2015-ben lakásügynökséget hoztak létre (Lakhatást Most), majd Mobilház-befektetési programot indítottak. A kezdeményezés keretében a rászorulóknak „(...) alacsony bérleti díjú és fenntartási költségű otthonokat bérelhetnek (...) az egyesület segítségével azoktól a befektetőktől, akik a programba bekapcsolódva mobilház-tulajdonosokká válnak”.¹⁸¹ Az „Adj Munkát” című programjuk a már lakásba költözött és hajléktalan ügyfeleiket igyekszik munkához juttatni az elsődleges munkaerőpiacon. Segítségükkel a munkaerőpiaci szempontból (is) hátrányos helyzetű emberek „legálisan kínálhatják szolgáltatásaikat (...) miközben szociális munkások segítik őket a munkakeresésben, és szükség esetén másban is”.¹⁸²

A civil szervezet – a korlátozott erőforrások miatt – egyelőre csak keveseket ér el, illetve viszonylag szűk célcsoporttal dolgozik. Programjaik keretében mára mintegy 30 embernek sikerült lakhatást biztosítaniuk, de különböző szolgáltatásaikat ennél jóval többen veszik igénybe. Mindenesetre olyan kezdeményezésről van szó, amelynek kiterjesztése nagymértékben hozzájárulhatna a legkiszolgáltatottabb társadalmi csoportok lakhatásának megoldásához, végső soron társadalmi (re)integrációjuk megalapozásához.

¹⁷⁸ <https://avarosmindenkie.blog.hu/>

¹⁷⁹ Kovács Vera (2014) A Város Mindenkié csoport „Utcáról lakásba” kísérlete Kőbányán. Esély, 2014/1. p.92. http://www.esely.org/kiadvanyok/2014_1/kovacs.pdf

¹⁸⁰ Forrás: <http://utcarollakasba.hu/>

¹⁸¹ <http://utcarollakasba.hu/mobilhaz/>

¹⁸² <http://utcarollakasba.hu/mi-az-adj-munkat/>

AZ EGÉSZSÉGVÉDELMI POLITIKÁK

A világ 27 országának közvélekedését összehasonlító 2018-ban publikált felmérés alapján a magyarok – a megkérdezett országok közül 'listavezetőként' – leginkább az egészségügyi ellátás miatt aggódnak (72%).¹⁸³ „Az egy lakosra jutó, vásárlóerő-paritáson számolt egészségügyi kiadás Magyarországon 2015-ben 1371 euró volt, amellyel hazánk az EU-tagországok között az alsó harmadba esik (az EU-28 átlaga 2781 euró volt).(...) A 2007–2009-ben bekövetkezett visszaesés után a kiadások reálértéke hazánkban 2012-ben ismét csökkent, és bár 2013 után betagolódní látszik a visegrádi országok változásának átlagába, a 2005-ös bázisév szintjét még nem érte el.”¹⁸⁴ Az „ingyenes” (biztosítási alapú) magyar egészségügyi szolgáltatások EU-s összehasonlítási rendszere¹⁸⁵ átfogó reform szükségességét jelzi. Az egészségügyi szolgáltatások színvonalának és elérhetőségének romlása¹⁸⁶ elsősorban az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszú csoportokat, köztük a jól látható roma közösségek tagjait érintik hátrányosan: nekik kisebbek a pénzügyi és kapcsolati erőforrásaik, hogy alternatív utakat találjanak a szolgáltatásokhoz.

Az országot jellemző gyenge egészségmutatóknak jelentős negatív hatása van a munkaerőpiacra is.¹⁸⁷

A magyarországi roma közösségek kulturális, nyelvi, lakóhelyi-területi szempontból nem tekinthető homogén csoportnak. A közösségek egy „kevésbé látható” része az ország nem romalakosságával elvegyülve, míg másik, jól látható” része többnyire kis településeken, telepeken, nagyvárosi gettóknak, szegregált körülmények között él. Az utóbbiakban gyűjtött adatokat csak fenntartásokkal lehet a teljes magyarországi roma közösségekre vonatkozóan interpretálni.

A roma közösségek tagjainak hozzáférése az egészségügyi szolgáltatásokhoz

A telepek vizsgálata, megfelelő módszertannal történő bemutatása és a mért változások önmagukban is lehetnek indikátorai a magyarországi roma közösségek társadalmi-gazdasági-egészségi állapotát javító, javítani célzó intézkedéseknek. Kelet-Magyarországi roma telepek 2003-as és 2014-es egészség-mutatóinak 1000 főnél kevesebb mintán végzett összehasonlító vizsgálat alapján a Roma Évtized program jelentős változást nem eredményezett.¹⁸⁸ Ez felhívja a figyelmet arra, hogy a telepeken élő lakosok körében jellemzőek az egészségtelen életkörülmények, és az egészségügyi szolgáltatásokhoz (is) nehezített a hozzáférés.

¹⁸³ Ipsos: What Worries the World - January 2018. <https://www.ipsos.com/en-my/what-worries-world-january-2018>. 14. old

¹⁸⁴ Az egészségügyi kiadások alakulása Magyarországon, 2010–2015 KSH Statisztikai Tükör 2017. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/eukiadasok1015.pdf>

¹⁸⁵ Euro Health Consumer Index 2017 (© Health Consumer Powerhouse Ltd., 2018. ISBN 978-91-980687-5-7) <https://healthpowerhouse.com/media/EHCI-2017/EHCI-2017-report.pdf> 14. old

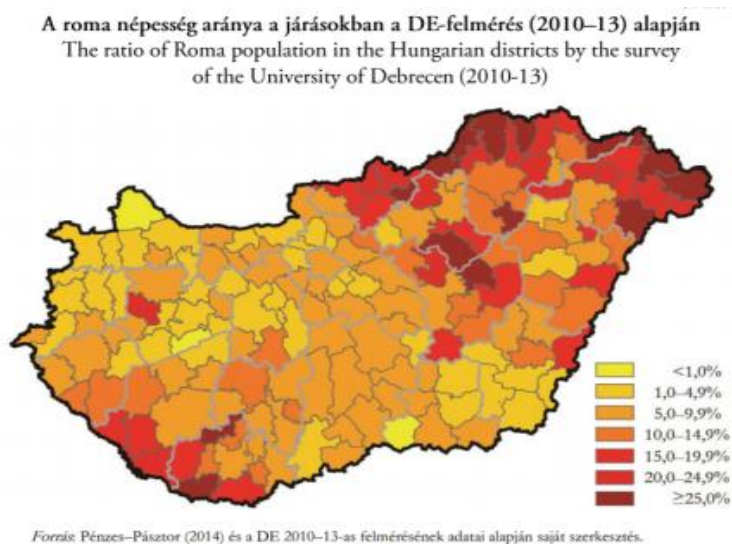
¹⁸⁶ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-hungary-en_1.pdf 25.o

¹⁸⁷ https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/2017_companion_en.pdf 25.o

¹⁸⁸ https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/236334/FILE_UP_0_art%253A10.1007%252Fs00038-017-0954-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y

A Debreceni Egyetem 2018-es közleménye¹⁸⁹ különböző adatbázisok, kutatási eredmények összevetésével egy viszonyítási térképet ad a magyarországi roma közösségek (kulturális/nyelvi heterogenitását nem tükröző) területi eloszlására és lakossági arányára vonatkozóan:

1. ábra: Viszonyítási térkép: a magyarországi roma közösségek becsült területi eloszlása

A roma közösségekre vonatkozó adatokat ezen viszonyítási térkép, valamint a vizsgált problémák/jellegek/mutatók országos előfordulási arányának/mértékének összehasonlításával jellemezzük a továbbiakban.

A magyarországi roma közösségek tagjainak egészségállapota

Az egészségben megnyilvánuló egyenlőtlenségekről szóló tanulmány szerint:

„Az egészségi állapot területi egyenlőtlenségeiben jelentős mértékben a különböző térségek társadalomszerkezetében mutatkozó eltérések érhetők tetten. Ugyanakkor az adott térség kockázati tényezői – pl. környezetszennyeződés, lakásviszonyok, egészséges ivóvíz, az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés különbségei stb. – is szerepet játszanak.

Hosszú időn keresztül, és a nem szakmai közbeszédben gyakran még ma is, kizárólag az életmódbeli tényezőkre, illetve a közvetlen, fizikai környezet jellemzőire szűkítették az egészségi állapotot meghatározó tényezők körének vizsgálatát. Közvetlenül valóban nagy szerepük van ezeknek a faktoroknak – a dohányzásnak, alkoholfogyasztásnak, táplálkozásnak, testsúlynak, a lakókörnyezet jellemzőinek – a leggyakoribb, nem fertőző betegségek kialakulásában. Csakhogy, egyrészt a legtöbb kockázati tényező kialakulása, együtt állása erősen függ a társadalmi státusztól: az alacsonyabb státuszúak különböző, a társadalomban elfoglalt helyükkel összefüggő okok miatt nagyobb eséllyel válnak például dohányossá, túlsúlyossá vagy elhízottá, illetve élnek az egészségre káros környezetben. Vagyis az életmód és a fizikai környezet csupán mintegy „közvetíti” a társadalmi státusz hatását az egészségre.¹⁹⁰ Másrészt a szakirodalom egyik jelentős irányzata alapvető szerepet tulajdonít a pszichoszociális tényezőknek, elsősorban a megélt stressz

¹⁸⁹ Péntes János –Tátrai Patrik –Pásztor István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben Changes in the Spatial Distribution of the Roma Population in Hungary During the Last Decades. Területi Statisztika, 2018, 58(1): 3–26; DOI: 10.15196/TS580101, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2018/01/ts580101.pdf>

¹⁹⁰ Erre utal a faktoroknak a WHO által bevezetett elnevezése: intermediary, közvetítő

mértékének (Wilkinson–Pickett 2009; Kopp–Szedmák 1998). A stressz mértéke szorosan összefügg egyrészt szintén az egyén társadalmi státuszával, másrészt a társadalom kulturális jellegzetességeivel, elsősorban a társadalmi kohézió szintjével”.¹⁹¹

A jelenlegi politikai kánon a magyarországi roma közösségek tagjait egy csoportba sorolja, jogi szempontból (anyaországgal nem rendelkező) nemzetiségnek tekinti. A társadalmi gyakorlat viszont a jogi/etikai szempontból is elfogadható önkéntes nemzetiségi önbesorolás mellett/helyett, egységesnek vélt rasszjegyek alapján és/vagy a szegregátumokban/telepeken található lakóhely alapján sorol be, minősít magyar állampolgárokat 'romának/cigánynak'. A főleg nem roma többségtől származó stigmatizáció¹⁹², melynek létét a viselkedés szintjén a társadalmi kirekesztés; érzelmi háttérét az előítélet(ek) hatása; kognitív szinten a sztereotípiák - médiában is fellelhető - megjelenése igazolja, „többlet teherként”/többlet stresszként jelenik meg a megélhetés/karrier mindenkit egyaránt érintő kihívásaiban¹⁹³.

A népszámláláskor magukat „roma/cigány”-nak vallók a teljes népesség 3%-a: 315583 fő volt. Az alacsony fertilitási rátát mutató többségi társadalométól eltérően „korösszetételük a klasszikus korpipiramis formáját idézi, a gyermeknemzedékek létszáma meghaladja a szüleikét, viszonylag magas termékenység és bővített reprodukció jellemzi a népességet.”¹⁹⁴„Ugyanakkor körükben feltűnően alacsony az időskorúak lélekszáma és aránya, ami a magyar és a német nemzetiségekhez képest magasabb halandóságból és az alacsonyabb várható élettartamból adódik.”¹⁹⁵

Magyarországon a leggazdagabb és legszegényebb lakossági rétegek anyagi helyzete között közel tízszeres a hányados értéke.¹⁹⁶ A súlyos anyagi deprivációban élők körébe tartozik a népszámláláskor magukat 'romának/cigánynak' vallók 55,5%-a, szemben a teljes lakosság 13,8%-ot érintő aránnyal.¹⁹⁷

Magyarország járásait egy komplex mutatóval¹⁹⁸ jellemzi a közigazgatás. Az elmaradottabb járások legkevésbé elmaradott csoportját „kedvezményezett”; köztes csoportját „fejlesztendő”; leginkább elmaradott csoportját „komplex programokkal fejlesztendő” járásoknak nevezik.¹⁹⁹A járási hátrányok térképen megjelenítve²⁰⁰ egyezést mutatnak a 'romák' által sűrűbben lakott területekkel, melyet a viszonyítási térkép jelez.

¹⁹¹ Orosz Éva – Kollányi Zsófia: Egészségi állapot, egészség-egyenlőtlenségek nemzetközi összehasonlításban, <http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/16orosz.pdf>

¹⁹² <https://minorityrights.org/minorities/roma-8/>

¹⁹³ Marjoka van Doorn: The nature of tolerance and the social circumstances in which it emerges 2014. CurrentSociology<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0011392114537281>

¹⁹⁴ A demográfiai nemzetiségi korosztályos adatközléseket körültekintéssel érdemes értelmezni: pl.: a 0-14 éves korosztály aránya a 'roma/cigány' nemzetiségű lakosság körében 32,4% (N₁=315.583 fő) míg a magyar nemzetiségűek körében ez 14,3% (N₂=8.504.492 fő), vagyis 102.249 fő „roma/cigány” nemzetiségű 0-14 éves gyermekről és 1.216.142 fő magyar nemzetiségű gyermekről van szó.

¹⁹⁵ KSH: A hazai nemzetiségek demográfiai jellemzői STATISZTIKAI TÜKÖR – 2. oldal 2015/82. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nemzetiseg_demografia.pdf

¹⁹⁶ vö.: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/elkepeszto-tizszeres-jovedelmi-kulonbseg-van-a-magyarok-kozott.269803.html>

¹⁹⁷ vö.: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zaa007.html

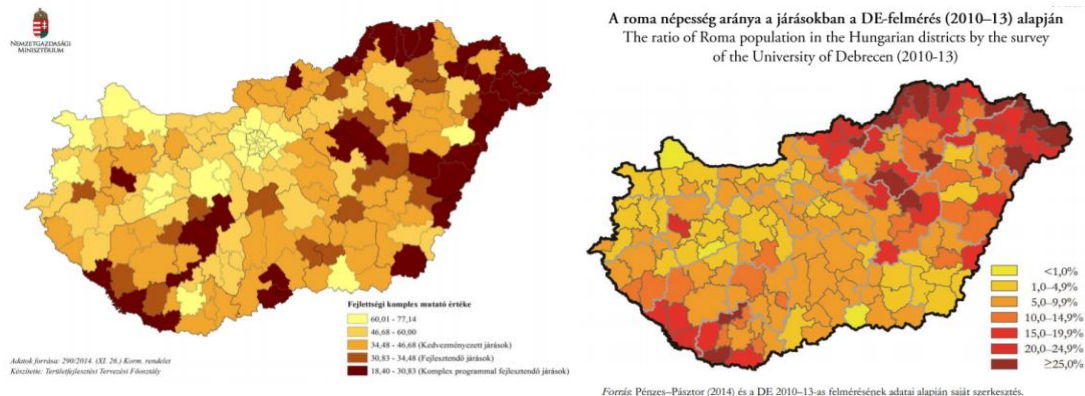
¹⁹⁸ Társadalmi és demográfiai, lakás és életkörülmények, helyi gazdaság és munkaerő-piaci, valamint infrastruktúra és környezeti mutatókból képzett, összetett mutatószám

¹⁹⁹ 290/2014. (XI. 26.) Korm. Rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor>

²⁰⁰ Hátrányos helyzetű térségek lehatárolása, kedvezményezett járások. Tipold Ferenc főosztályvezető Nemzetgazdasági Minisztérium Területfejlesztési Tervezési Főosztály. „VÉDELEM, AKTIVITÁS KÉPESSÉ TEVÉS Területfejlesztés: Területi hátrányok leküzdése. Eszközök és eredmények” konferencia 2016. június 14.

2. ábra: A hátrányos helyzetű járáások és magyarországi roma közösségek becsült területi eloszlása

Hátrányos helyzetű térségek lehatárolása, kedvezményezett járáások. Tipold Ferenc főosztályvezető Nemzetgazdasági Minisztérium Területfejlesztési Tervezési Főosztály. „VÉDELEM, AKTIVITÁS KÉPESSÉ TEVÉS Területfejlesztés: Területi hátrányok leküzdése. Eszközök és eredmények” konferencia 2016. június 14.

http://szocialiskonferencia.kormany.hu/download/e/e3/71000/kedvezmenyezett_jarasok_besorolasa_v%C3%A9g%C5%91_tipold.pdf

Mivel az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszúak esetében a (jó/jobb) egészség forrásai, előfeltételei²⁰¹ hiányosak, ezért ténynek tekinthető, hogy – főként a „jól látható” csoport esetében – a magyarországi roma közösségek egészségi állapota is rosszabb a magyarországi átlagnál. A területi szegregáció tényét, illetve ennek csökkentési szándékát, az önkormányzatok, állami intézmények Helyi Esélyegyenlőségi Programjainak²⁰² (HEP) központilag meghatározott, romákra vonatkozó kérdései igazolják. Az egyéni diszkriminációs panaszok kezelését az „Egyenlő Bánásmód Hatóság”²⁰³ állami intézménye látja el folyamatosan.

Az országosan is megjelenő kirekesztési tendenciák csökkentését, a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiák²⁰⁴ és annak megvalósítását célzó kormányhatározat²⁰⁵ hivatott előmozdítani.

A biztosítottak aránya 'romák' és 'nem romák' között

Magyarországon a társadalombiztosítás egy kockázatközösség²⁰⁶ és az abban való részvétel mindenki számára kötelező. A részvételi kötelezettségből fakadó biztosítási jogviszony alapozza meg az egyes ellátásokra való jogosultságot. Az egészségügyi ellátás

http://szocialiskonferencia.kormany.hu/download/e/e3/71000/kedvezmenyezett_jarasok_besorolasa_v%C3%A9g%C5%91_tipold.pdf

²⁰¹ 1997. évi CLIV. törvény 36. §(1): lakás, munkahely, sportolás, üdülés, oktatás, élelem, jövedelem, stabil ökológiai rendszer, fenntartható erőforrások, társadalmi igazságosság és egyenlőség

²⁰² Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló (2003. évi CXXV.) törvény értelmében minden települési önkormányzatnak rendelkeznie kell 5 évre szóló helyi esélyegyenlőségi programmal (HEP), ezeket két évente felül kell vizsgálni.

²⁰³ Az Egyenlő Bánásmód Hatóság az egyenlő bánásmód követelményének megvalósulását ellenőrző autonóm állami jogorvoslati fórum.

²⁰⁴ A magyar kormány 2011 novemberében jóváhagyta Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiát (NTFS), amely kezelni próbálja a leszakadó régiók lakosságának problémáját, a gyerekszegénységet és a romák helyzetét Magyarországon. A Stratégia frissítésre került 2014-ben: NTFS II.

²⁰⁵ 1430/2011. (XII. 13.) kormányhatározat

²⁰⁶

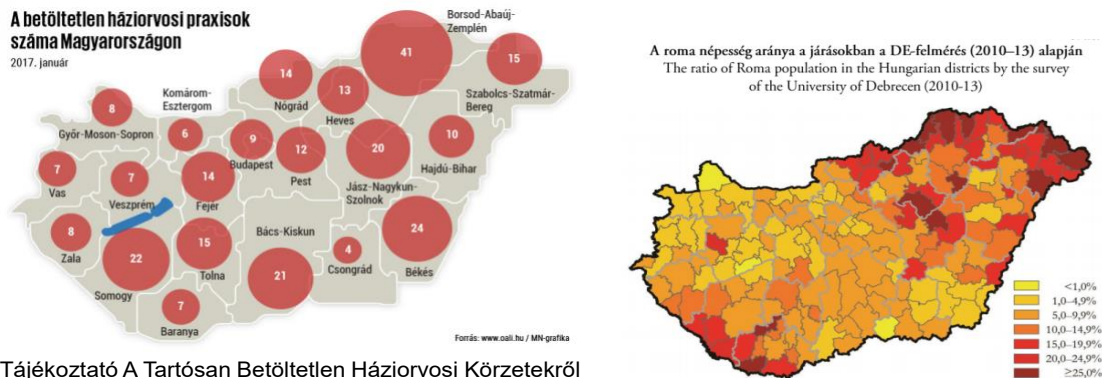
http://www.neak.gov.hu/felso_menu/lakossagnak/ellatas_magyarorszagon/jogosultsag_az_ellatasra/az_egyszegbiztositas_szolgaltatasaira_jogosultak

akkor is jár, ha valakinek rendezetlen a biztosítása. Akinek a TAJ száma egyéb okból érvénytelen, az csak térítés ellenében veheti igénybe – kivéve a sürgősségi, járvány esetén nyújtandó ellátásokat – az egészségügyi szolgáltatásokat. A biztosítási jogviszonnyal nem rendelkező személyek (pl.: nyugdíjasok, gyesben részesülők) a társadalombiztosítási szabályok szerint csak az egészségbiztosítás természetbeni ellátásaira²⁰⁷ szerezhetnek jogosultságot a társadalmi szolidaritás alapján. Miután Magyarországon a nemzetiségi hovatartozás szenzitív adat, nincs megbízható adat arra vonatkozóan, hogy a magyarországi roma közösségek tagjai között milyen a biztosítottak aránya.

Egészségügyi szolgáltatások elérhetősége a hátrányos helyzetű térségekben, kezdeményezések ezek fejlesztésére

Az alapellátás jelentős humán erőforrás deficittel rendelkezik, melyet a házi orvosok előregedése és a tartósan betöltetlen házi orvosi körzetek területi eloszlása is jellemez. A házi orvosok átlagéletkora egyre magasabb (aktuálisan 57 év, a 60 év feletti házi orvosok aránya meghaladja 40%-ot, a 60 év feletti házi gyermekorvosok száma a 48%-ot). Nagyon kis arányú az utánpótlás²⁰⁸. Egyre több a betöltetlen praxis (aktuálisan 347, ebből több, mint 1 éve betöltetlen 280)²⁰⁹, egyre több páciensnek nincsen házi orvosa. A tartósan betöltetlen házi orvosi körzetek főleg a hátrányos térségekben találhatóak, ahol a magyarországi roma közösségek jól látható csoportja is koncentrálódik. Általánosságban kijelenthető, hogy a házi orvosi alapellátási (egészségügyi) szolgáltatások elérhetősége a magyarországi roma közösségek tagjainak számára is méltánytalanul nehezített.

3. ábra: A betöltetlen házi orvosi körzetek és a magyarországi roma közösségek becsült területi eloszlása

Tájékoztató A Tartósan Betöltetlen Házi Orvosi Körzetekről

<http://www.oali.hu/praxiskezele-nyilvtartas/tartosan-betoltetlen-koerzetek/95-tajekoztato-a-tartosan-betoeltetlen-haziorvosi-koerzetekrol.html>

Ami a hozzáférést illeti, a legnagyobb különbséget az mutatja, hogy míg egyes praxisok 800-900 főt látnak el, máshol 3000 fő feletti betegszám is előfordul.²¹⁰

²⁰⁷ Magyarországon az egészségbiztosítás természetbeni ellátásai: házi orvosi, házi orvosi ügyeleti ellátás; védőnő, anya-, gyermek- és ifjúság védelem; fogászati ellátás; gondozóintézeti gondozás; betegszállítás, orvosi rendelvényű halottszállítás és mentés; művesekezelés; házi szakápolás; járóbeteg szakellátás; fekvőbeteg szakellátás; gyógyfürdő-szolgáltatás; anyatej-ellátás; gyógyszer-támogatás; gyógyászati segédeszköz támogatás; utazási költségtérítés. Forrás: https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php/Term%C3%A9szetbeni_ell%C3%A1t%C3%A1s

²⁰⁸ Ádány Róza (szerk.), Papp Magor (szerk.) (2017): Prevenációs szolgáltatások az alapellátásban. Medicina Könyvkiadó Zrt.

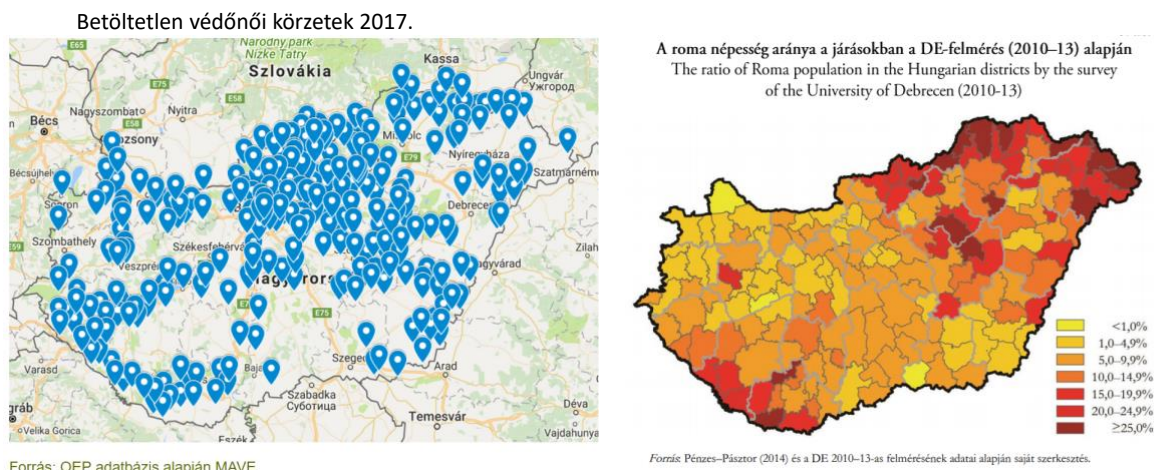
²⁰⁹ Vö: www.oali.hu

²¹⁰ Vö: https://oali.aEEK.hu/phocadownload/userupload/Svajci_Magyar_Program/Allashirdetesek/Svjiciprojektrvid.pdf

A háziorvosi ellátáshoz illeszkedő védőnői rendszer²¹¹ példaértékű magyar ellátási szolgáltatás. A védőnőnek kulcsszerepe van a nővédelemben, a várandós anyák gondozásában, és a gyermekeknek az újszülött kortól a tankötelezettség koráig terjedő támogatásában. A területi ellátási körzetekben jelentős a humán erőforrás hiánya, melyet többnyire helyettesítéssel oldanak meg, ami hátrányosan érinti a személyes (lakóhelyi) találkozások mennyiségét és minőségét, az adminisztrációs terheket viszont növeli.

A magyarországi roma közösségek lakóterületi koncentrációját lefedi és meghaladja a betöltetlen védőnői körzetek földrajzi elhelyezkedése.

4. ábra: A betöltetlen védőnői körzetek és a magyarországi roma közösségek becsült területi eloszlása

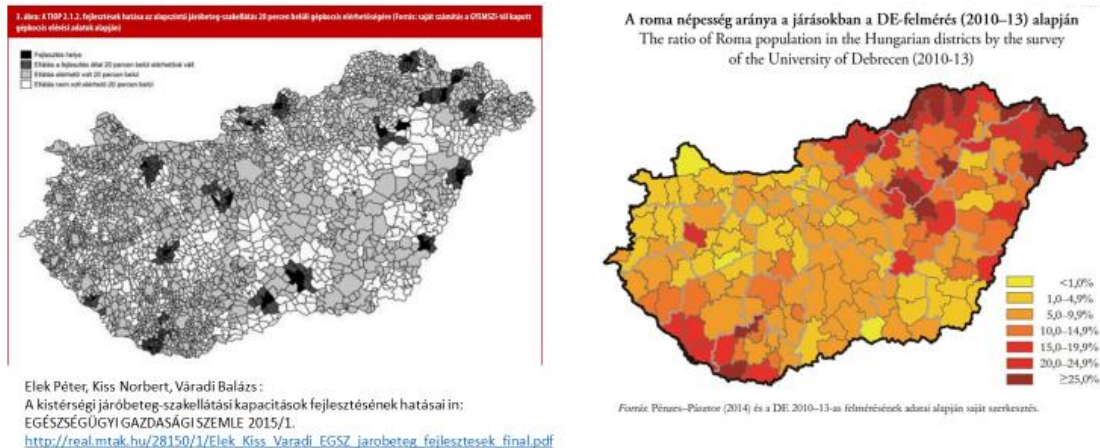
„Jelenleg összesen 457 védőnői állás betöltetlen Magyarországon a helyettesítések miatt még nagyobb a dolgozók leterheltsége. Több mint 128 ezer csecsemő és gyermek nem kapja meg az egyenlő esélyű ellátást a helyettesítések miatt, vagyis az összes ellátott hét százaléka.”²¹²Ebből következik, hogy a gyengébb érdekérvényesítésű csoportok, köztük a „jól látható” szegény romák/roma nők sem kapják meg a törvényben rögzített védőnői egészségügyi alapellátási szolgáltatásokat teljes körűen. Méltánytalanul hiányosabbak között a terhes-, csecsemő gondozás támogatása, a gyermekek egészségügyi ellátása.

A 2007–13-as európai uniós fejlesztési periódus egyik sok figyelmet kapott infrastrukturális fejlesztési eleme a járóbeteg-szakellátási kapacitások fejlesztése volt. Ez a fejlesztés előnyben részesítette az elmaradottabb térségeket, és ezzel a magyarországi roma közösségek 'látható' csoportjainak magasabb koncentrációjú területeit, ami kedvező változás, de csak valamelyest csökkenteni tudta a hátrányokat.

²¹¹http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/80783/E84926.pdf_61_o.

²¹² Magyar Védőnők Egyesületének közleménye, 2017. <http://www.mave.hu/?q=hirek/hir/171>

5. ábra: A járóbeteg kapacitások fejlesztése s elérési nehezítettsége, valamint a magyarországi roma közösségek becsült területi eloszlása

A fejlesztések ellenére is van még számos olyan, a magyarországi roma közösségek tagjainak magas koncentrációját jelző terület, ami a járóbeteg ellátás 20 percen túli autóval történő eléréssel egybeesik. Nyilvánvaló, hogy az autóval nem rendelkező szegények többségének szempontjából az egészségügyi szakellátás elérés még inkább nehezített.

A „hálapénzt” eredendően az ingyenes egészségügyi szolgáltatásokat igénybe vevő elégedett páciensek adják/adhatják az egészségügyi dolgozónak. Hasonlatos, mint a vendéglátóhelyeken, a számla felett fizetett önkéntes „borravaló” rendszere. Kevésbé dokumentált esetek jelzik, hogy létezik előre adott „hálapénz” is, mely a jobb, kevesebb várakozási idővel elérhető szolgáltatás (törvénybe ütköző) elérését biztosítja/biztosíthatja. A hálapénz elfogadását/elfogadhatóságát az egyes intézmények vezetői engedélyezhetik/tilthatják.

A legtöbb doktor „tarifa” nélkül dolgozik, és a beteg belátására bízza, mennyit is ér az adott beavatkozás, akadnak azonban olyanok is, akik jól ismert díjszabásért dolgoznak. Ezen paraszolvencia tarifákról számos internetes fórum ad tájékoztatást.²¹³ Bár a Magyar Orvosi Kamara etikai kódexe²¹⁴ szerint minden orvosnak erkölcsi kötelessége, hogy mindent megtegyen a hálapénz visszaszorításáért, addig a Munka Törvénykönyve alapján a munkáltató engedélyezheti annak elfogadását alkalmazottai számára. Az orvosi kamara a hálapénz megszüntetését és az orvosok bérezésének rendezését kapcsolja össze. A Rezidensek és Szakorvosok Szakszervezete (ReSzaSz) és a Szinapszis Kft. közös kutatási eredményei²¹⁵ alapján az orvosok 96%-a hálapénz-mentes egészségügyben szeretne dolgozni, de 60%-uk szerint pusztán a béremelések hatására a hálapénzrendszer nem fog eltűnni.

A Transparency International 2016-os felmérése alapján a magyarok a hétköznapi korrupció leggyakoribb formájának tekintik a hálapénzt.²¹⁶ Még a feltehetően alulbecsült hivatalos KSH adatok alapján is elmondható, hogy a hálapénz „1998-ban 3 milliárd forint

²¹³ pld.: <https://haszon.hu/archivum/3802-mennyi-ma-a-halapenz.html>;
<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/halapenz-kalkulator-megmutatja-mennyit-adjunk-egy-egy-mutet-utan/hxqtsx9>

²¹⁴ <https://mok.hu/public/media/source/etikaiKodex/kodex141128.pdf>

²¹⁵ Szinapszis Sajtó Tanulmány: Hálapénz kutatás 2017 - <http://reszasz.hu/index.php/104-szinapszis-sajat-tanulmany-halapenz-kutatas-2017>

²¹⁶ <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2016/11/GCB2016-Prezentacio.pdf>

volt, ami nominálértéken háromszoros, reálértéken 18%-os növekedés. 1998-ban jövedelmünk 0,09%-át fizettük ki hálapénzre, ez 2014-re alig változott (0,08%).

Az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszú csoportok, köztük a roma közösségek tagjainak is komoly terhet jelent a hálapénz kiterjedt társadalmi gyakorlata, illetve a hálapénz előteremtése, vagyis inkább szenvedik el a rendszer hátrányait.

Kezdeményezések arra, hogy informálják az embereket az egészségügyvel kapcsolatos jogaikról

Az egészséggel kapcsolatos jogok ismerete szerves része az egészségműveltségnek. Az iskola, mint intézmény – a család elsődleges szocializációjának színtere mellett – kiemelt szereppel bír az egészséggel kapcsolatos értékek tudatos közvetítésében. „Fontos szerepet játszik a fejlődésben, mert ismeretátadó funkciója mellett alakítja a társas-érzelmi képességeket, így hatással van a testi-lelki egészségi állapotra és az egészségmagatartásra.”²¹⁷ Általánosságban elmondható, hogy a tankötelezettségi kor leszállítása 18-ról 16 éves korra, a kultúra (attitűd, ismeretek, készségek) átadásának idejét/hatékonyságát kedvezőtlenül befolyásolja²¹⁸.

A teljes körű iskolai egészségfejlesztés (TIE) elterjedését rendelet²¹⁹ és EU-s finanszírozású modellprogram²²⁰ ösztönzi. Az országos oktatási intézményekre vonatkozó 2018-as adatbázis tükrében²²¹ ugyanakkor a „TIE” projektbe bevont 288 helyszín az összes intézmény 4%-át teszi ki. Amennyiben két, nem megvalósult feltételezést vennénk alapul {a bevont intézmények minden tanulója heti rendszerességű aktivitások részese lett volna és csak hátrányos helyzetű (HH) és halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) tanulókat érintett volna, akkor is legfeljebb 70.243 diákot ért volna el, míg az országban a diákság 12%-a HH és HHH besorolású, vagyis 186.751 fő}. A 2015-ben zárult projekt 5 éves fenntartási időszakáról nem érhető el összesítő adat, vagy bármilyen hatásvizsgálati eredmény. A projekt szakmai irányításáért felelős Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet jogutóddal megszűnt, szakemberei többnyire szétszéledtek.

²¹⁷ Egészségfejlesztés, LVI. évfolyam, 2015. 5–6. szám: Az egészségkultúra fogalma, vizsgálatának lehetőségei a köznevelési intézményekben. Szakirodalmi áttekintés: Járomi Éva, Szilágyi Kristóf, Vitrai József PhD.

²¹⁸ Lásd részletesebben az „Oktatás” fejezetben

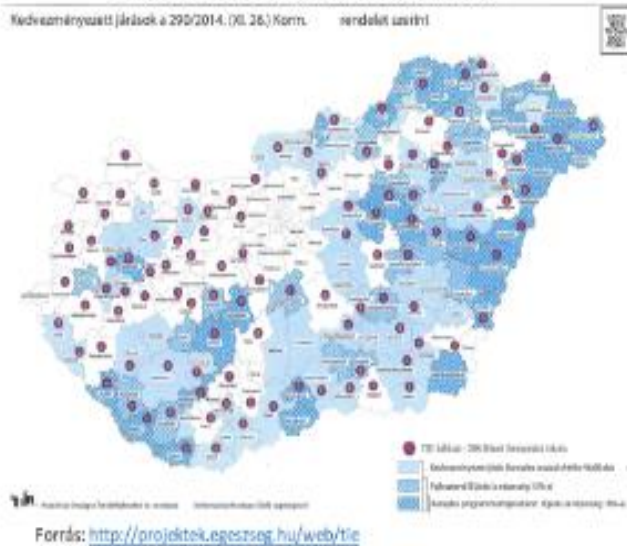
²¹⁹ A nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012 (VIII. 31.) EMMI rendelet X. Fejezete - <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200020.emm>

²²⁰ <http://projektek.egeszseg.hu/web/tie>

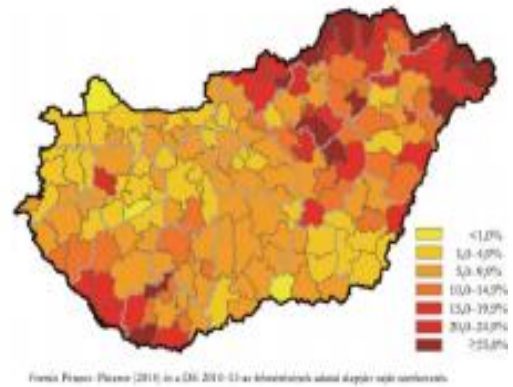
²²¹ Tanulók, pedagógusok száma évfolyamonként KIRSTAT-2017, KIR2-INT, 2018.02.22 (www.kir.hu/kir_stat/)

6. ábra: A „TIE” projektbe bevont iskolák földrajzi eloszlása, valamint a magyarországi roma közösségek becsült területi eloszlása

„A TAMOP 6.1.2.A” projekt keretében megvalósított teljeskörű iskolai egészségfejlesztés (TIE) projektbe bevont 288 iskola földrajzi eloszlása a különböző besorolású járásokra vetítve

A roma népesség aránya a járásokban a DE-felmérés (2010-13) alapján
The ratio of Roma population in the Hungarian districts by the survey of the University of Debrecen (2010-13)

Célzott programok a romák hozzáféréseinek javítására (mediátorok, információs kampányok stb.)

Az (egészségügyi) szolgáltatásokhoz való hozzáférést javító programok többségével kapcsolatban is az általános kritikai észrevételek tekinthetőek érvényesnek:

- A társadalmi felzárkózást támogató, a magyarországi roma közösségeket is célzó projektek szolgáltatásai során többnyire a „növekedés alapú szükségletek”²²² kielégítésére tesznek kísérletet és a „hiány alapú szükségletek”²²³ kielégítésének szintjén jellemző módon nem szolgáltatnak.
- A roma közösséget célzó programok kapcsán a megvalósításukat jelző mennyiségi mutatók a tartalmi minőségi elemekről nem adnak tájékoztatást.
- A célcsoport bevonására a projekt tervezési időszakában, nyomon követésükre többnyire forrást sem terveztek, hatásmérésük nem mindig valósult meg és/vagy nem publikusan elérhető.

Sztojka Attilát, az Emberi Erőforrások Minisztériumának főosztályvezetőjét levélben kerestük meg, hogy tájékoztasson a célzott roma programokról. Több Európa Uniósi forrásból megvalósult roma programot is felsorolt válaszában,²²⁴ de sem a célcsoport bevonásáról a tervezésbe, sem az eredmények minőségéről nem kaptunk adatokat.

²²² Kognitív szükségletek: tudni, érteni, megismerni. Esztétikai szükségletek: szimmetria, rend, szépség. Önmegvalósítás szükséglete: elérni a bennünk rejlő lehetőségeket.

²²³ Fiziológiai szükségletek: éhség, szomjúság, szexualitás. Hiánya: életveszély. Biztonsági szükségletek: fizikai védetség, kiszámíthatóság. Hiánya: életveszély, neurózis, szorongás, kényszerbetegség. Szeretet, valahová tartozás szükséglete: gyengédség, viszonzott szeretetkapcsolat. Hiánya: pszichopátia, antiszociális személyiség. Elismerés szükséglete: önbecsülés, mások általi elismerés, hírnév, becsvágy. Hiánya: kisebbségérzés, szorongás.

²²⁴ EFOP-1.1.3 Nő az esély – foglalkoztatás, A roma nők társadalmi és munkaerő-piaci hátrányainak csökkentése; EFOP-1.6.1 Felzárkózási Együttműködések Támogatása, A program célja a roma női társadalmi szerepvállalás növelése; EFOP-1.3.2 Felzárkózási mentorhálózat fejlesztése

A célzott programok kiterjedése általában mind a problémák, mind a célcsoport nagyságához, mérten igen korlátozott. Jó példa erre, hogy a Felzárkózási Stratégia Monitoring Jelentésének (2017)²²⁵ az egészségügyre vonatkozó tevékenységek és eredmények fejezete is beszámol arról, hogy egy explicite a romákra fókuszáló programban, a Svájci Hozzájárulás keretében megvalósuló „Egészségügy forrásainak felhasználásával népegészségügyi fókuszú alapellátás-szervezési modellprogram Virtuális Ellátó Központ támogatásával” című, (...) projekt keretében az észak-alföldi és az észak-magyarországi régiókban 24 alapellátási praxis bevonásával 4 praxisközösség került kialakításra. Országos szinten 2017 októberében arról számolt be Rétvári Bence, az Emberi Erőforrások Minisztériumának parlamenti államtitkára, hogy "az elmúlt években az alapellátásnak biztosított pluszforrásoknak, célzott pályázatoknak köszönhetően 198, hosszú távon üres háziorvosi praxist sikerült betölteni az országban."²²⁶ Ugyanakkor az Állami Egészségügyi Ellátó Központ (ÁEEK) adatai szerint október elsején 306 tartósan betöltetlen háziorvosi körzet volt Magyarországon. A háziorvosi körzetekben felnőtt, gyermek és vegyes praxisok voltak üresek a hónap elején. (Májusban 352 háziorvosi és 284 fogorvosi praxis állt tartósan üresen.)²²⁷ A praxis hiányok nagyságrendje mellett eltörlődik a modellprogramok által orvosolt problémás praxisok száma. Erre utal a projekt záróbeszámolója is: "A jelenlegi egészségügyi alapellátás szervezetiileg alkalmatlan mindezen feladatok szisztematikus, teljeskörű teljesítésére"²²⁸

A célzott programok nem alkalmasak arra, hogy az alapellátási problémák révén előálló egyenlőtlenségeket csillapítsák. A korábban leírt, a védőnői szolgáltatások elérhetőségével kapcsolatos problémákból következik, hogy a gyengébb érdekérvényesítésű csoportok, köztük a „jól látható” szegény romák sem kapják/kaphatják meg teljeskörűen a törvényben rögzített védőnői egészségügyi alapellátási szolgáltatásokat.

A fiatalos anyák újszülöttjei nagyobb valószínűséggel születnek koraszülöttként, kisebb súllyal, ami a további életesélyeiket rontja, egészségi állapotukat befolyásolja. Hazánkban a gyermekek mintegy 8 százaléka jön világra koraszülöttként.²²⁹ Az Európai Unióban ez az arány számottevően alacsonyabb 6 % körüli, a legjobb értékeket a skandináv országok mutatják, ott csak 3-4 % körüli az arány. Egyértelmű az összefüggés a rosszabb szociális helyzet, az alacsonyabb iskolázottság és a koraszülések között. Míg 2016-ban a 8 osztályt végzetek között 13% a kis súlyú születések relatív gyakorisága, addig a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében ennek kevesebb, mint a fele, mindössze 6%. A koraszülések esetében hasonló összefüggés figyelhető meg, az iskolai végzettség növekedésével csökken a koraszülés aránya. A 8 vagy annál kevesebb osztályt végzetek körében 10% fölötti, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében 7,5% az idő előtt világra jött gyermekek aránya.²³⁰

²²⁵

<http://romagov.kormany.hu/download/2/17/12000/Magyar%20Nemzeti%20T%C3%A1rsadalmi%20Felz%C3%A1rk%C3%B3z%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia%20jelent%C3%A9s%202017.pdf>

²²⁶

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/parlament-allamtitkarsag/hirek/versenykepes-alapellatast-szeretnenk-kialakitani>

²²⁷

https://www.pecsistop.hu/tartalom/cikk/490380_ismet_novekedett_a_regota_ures_haziorvosi_praxisok

²²⁸

vö: <http://box.oali.hu/index.php/s/1bIdfmxRkdQHSx3#pdfviewer>

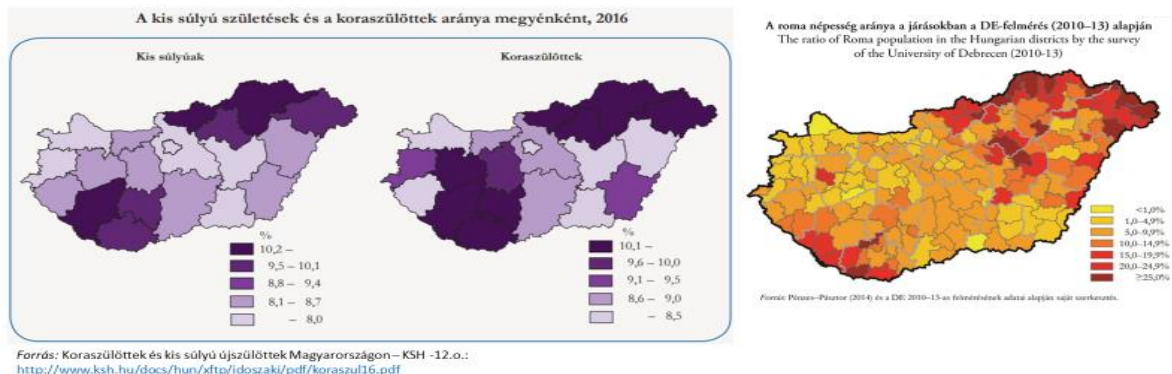
²²⁹

2009: 8,4%, 2010: 8,6% - KSH

²³⁰

Koraszülöttek és kis súlyú újszülöttek Magyarországon – KSH - <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/koraszul16.pdf>

7. ábra: Kis súlyúak és koraszülöttek országos eloszlása és a magyarországi roma közösségek becsült területi eloszlása

A viszonyítási térkép alapján elmondható, hogy a magyarországi roma közösségek tagjait fokozottan érinti a kis súlyú születés és koraszülés problémája.

Növeli a koraszülés kockázatát az is, hogy ha a nők túl korán, 14–18 éves korban szülnék. A fiatalkori várandósságok társadalmi hátrányok általi jelentős meghatározottságát jellemzi, hogy ezek aránya Észak-Magyarországon közel háromszor akkora, mint a Nyugat-Dunántúlon.²³¹

A célzott programok egy része egyes roma közösségek vélt vagy valós kulturális sajátosságaiból indul ki. A magyarországi védőnői szolgálat több mint 100 éve működik Magyarországon. E hálózat megfelelő működése esetén országos szinten nem feltétlenül lenne szükség roma mediátorok bekapcsolására, bár egyes, a hagyományokat őrző roma közösségekben a sikeres preventív felvilágosítás a szokások ismeretében, elfogadásával és bizonyos szintű családi bevonással helyi szinten indokolhatja a képzett roma egészségügyi mentorok alkalmazását. Az EFOP-1.4.4-17 Bari Shej – Nagylány – FataMaré című konstrukció keretösszege 2,66 Mrd Forint, melyből 24 hónapos futamidővel 89 nyertes szervezet révén 1780 hátrányokkal küzdő fiatal lánnyal foglalkozik.²³² Buják településen, a lányokkal (12-20 év közöttiek) történő beszélgetés során kiderült, hogy a szexualitás és a családalapítás témája tabu számukra, (egymás között is) félnek megnyílni, ugyanakkor mégis érdeklődéssel fordultak a téma felé.²³³ Ám mint a 'romákat' célzó programok túlnyomó része, ez sem számol teljes körűen a roma nőket sújtó többszörös nehézségekkel (utazási nehézség, anyagi körülmények, gyermekekre való felügyelet, bizonyos szokásokkal való szembenállás). Az interszekcionalitás²³⁴ problémakörét a programok már csak jellegüktől fogva (fél-egy éves programok) sem

²³¹ <http://www.kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/cserti-csapo-tibor-orsos-anna-melyszegenyseg-gyermekszegenyseg-a-ciganyok-romak-helyzete-es-eselyegyenlosege.pdf>

²³² <http://romagov.kormany.hu/download/2/17/12000/Magyar%20Nemzeti%20T%C3%A1rsadalmi%20Felz%C3%A1rk%C3%B3z%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia%20jelent%C3%A9s%202017.pdf>

²³³ a programban résztvevő lányokkal a beszélgetést készítette és lejegyezte Nótár Ilona Buják településen 2018. június

²³⁴ az "interszekcionalitás" fogalmát Kimberly Crenshaw definíciója alapján értelmezve a nők többszörös tehervállalásaként használjuk itt

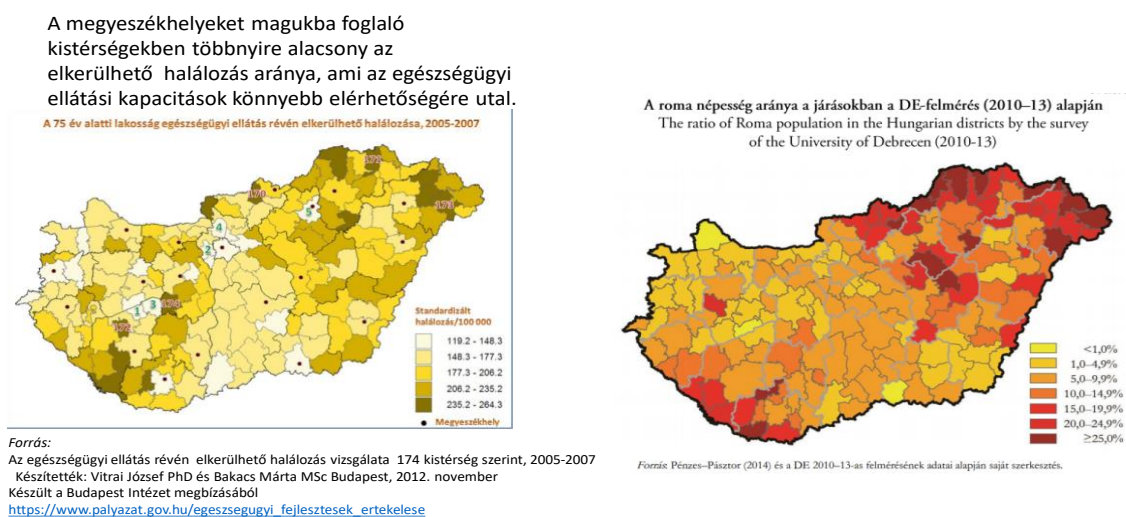
képesek feloldani. A hazai költségekből történő további program finanszírozás és követés nélkül vélhetően nem mutatkozik majd mérhető változás.

Egy másik probléma a célzott programok esetében a „lefölözés”. Ennek visszaszorítását a Felzárkózási Stratégia is céljai között említi. Lényege, hogy a helyi társadalmi rétegződés függvényében, a támogató projektek előnyös hatásait a relatív „jobb” állapotú réteg lefölözi, a „rosszabb” állapotú, rászorulókat pedig kirekeszti. A célzott programok dokumentációjában és a Felzárkózási Stratégia Monitoring Jelentésében sem tesznek említést a lefölözés redukálásának eredményességéről.

A legkritikusabb kérdések az egészségi állapot kapcsán, változása az elmúlt években

Az elkerülhető halálozások²³⁵ tekintetében Magyarország az EU-s összehasonlításban (EuroStat adat)²³⁶ a legrosszabb mutatójú országok között szerepel abszolút értékben is, de a férfiak és nők közötti, a férfiak rovására történő nagy eltérés szempontjából is. Az egészségügyi ellátás révén elkerülhető halálozásokról, bár 2012-nél frissebb adatot nem találtunk, a földrajzi eloszlás²³⁷arra utal, hogy az egészségügyi ellátás révén elkerülhető halálozások érintettjei között a magyarországi 'jól látható' roma közösségekhez tartozók az országos népességi arányukhoz képest felülreprezentáltak.

8. ábra: Az egészségügyi ellátás révén elkerülhető halálozás és a magyarországi roma közösségek becsült területi eloszlása

²³⁵ Elkerülhető halálozásnak olyan haláloki tényezőket (pl.: a fertőző betegségek, a daganatok, a cukorbetegség, az ischaemiás szívbetegség, az egyéb keringési betegségek, a légzőrendszeri betegségek, az elmaradt vagy hibás orvosi beavatkozások, a terhesség, szülés és gyermekágy betegségei stb.) tekintünk, melyek halálos hatásának bekövetkezése nem törvényszerű, vagyis melyek miatt meghatározott életkorokban, időben történő, megfelelő orvosi, (nép)egészségügyi beavatkozások alkalmazásával és igénybevételével a halálesetek bekövetkezése alapvetően elkerülhető.

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0019_1A_Megelozo_orvostan_es_nepegeszsegtan/ch03s04.html

²³⁶ Id. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Amenable_and_preventable_deaths_statistics

²³⁷ Az egészségügyi ellátás révén elkerülhető halálozás vizsgálata 174 kistérség szerint, 2005-2007

Készítették: Vitrai József PhD és Bakacs Márta MSc Budapest, 2012. november

Készült a Budapest Intézet megbízásából.

https://www.palyazat.gov.hu/egeszsegugyi_fejlesztések_ertekelese

Kezdeményezések a diszkrimináció és a cigányellenesség kezelésére az egészségügyi ellátórendszerben

Kezdeményezések a diszkrimináció és a 'cigányellenesség' felismerésére és kezelésére az egészségügyi szolgáltató személyzet körében

Az (egészségügyi) ellátórendszer általános betegségei az alacsonyabb, társadalmi-gazdasági státuszú egyéneket hátrányosan érintik. Ezeket a hátrányokat méltánytalanul fokozza a magyarországi roma közösségeket is sújtó stigmatizáció.

A Felzárkózási Stratégia Monitoring Jelentésének (2017)²³⁸ az egészségügyre vonatkozó tevékenységek és eredmények fejezetéből: az Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ²³⁹ 2015-ben modellként bevezette a szabad sávban oktatható bioetika, orvosi etika és interkulturális ismeretek képzési modult. (...) 2015-ben 230 fő végezte el, 2016-ban 100 fő kezdte el a képzést. A képzések 1200 órában valósulnak meg".Csak a kórházakban és szakrendelőkben dolgozók létszáma 2015-ben 107.186 fő volt²⁴⁰, vagyis a szakellátásban dolgozók 0,3%-át érték el két év alatt.

Az ismeretbővítésen alapuló elvárt közvetlen hatás nem bizonyított. A dolgozóknak szervezett különböző érzékenyítő tréningek és előadások²⁴¹ hatásvizsgálatával a szervezők többnyire adások maradnak és/vagy nem elérhetőek az eredmények.²⁴²

Az évek során kialakult, a diszkriminációt megalapozó kognitív és emocionális sémák megváltoztatása felnőtt korban a szociálpszichológia szerint kifejezetten nehéz, mert a kialakult sémákat támogató információk befogadása könnyített, a sémákat gyengítő információkat azonban széles körben hátrítjuk.²⁴³ Ezek az előadások, tréningek általában nem számolnak ezzel, ezért nem várhatjuk, hogy hatékonyak legyenek. A gyermek- és ifjú kori tanulás/tanítással szemben a felnőttkori át/ráhangolástól nem is várható el feltétlenül jelentős eredmény.²⁴⁴

A diszkriminációval kapcsolatos panaszmechanizmusok és működésük

Az Európai Alapjogi Ügynökség 2009-es kutatása szerint^{245a} kutatást megelőző évben a magyar romák 18%-a tapasztalt hátrányos megkülönböztetést az egészségügyben. Frissebb adatok ezzel kapcsolatban nem fellelhetőek

A magas látenciát jelzi, hogy az Egyenlő Bánásmód Hatóság 2017-ben 285 hatósági közigazgatási döntést hozott. Ebből 30 db jogsértést megállapító határozatot. A védett

²³⁸

<http://romagov.kormany.hu/download/2/17/12000/Magyar%20Nemzeti%20T%C3%A1rsadalmi%20Felz%C3%A1rk%C3%B3z%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia%20jelent%C3%A9s%202017.pdf>

²³⁹ Az Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ és az Egészségügyi Készletgazdálkodási Intézet 2016. december 31. napjával megszűnt. Általános jogutódjuk 2017. január 1. napjától kezdődően az Állami Egészségügyi Ellátó Központ.

²⁴⁰ Vö: https://www.enkk.hu/hmr/documents/beresletszam/2015/negyedek/2015Q4_vez.pdf 22.old

²⁴¹ Az egyes helyi munkáltatók döntése, hogy a számos civil szolgáltató és állami képzés közül melyiket választják. Ezért országos adat azzal kapcsolatban, hogy hányan vettek részt ilyen tréningeken, előadásokon nem elérhető.

²⁴² TRÉNINGEK ÉS KÉPZÉSEK HATÉKONYSÁGA – MAGYARORSZÁG 2016 Kutatási beszámoló Szent István Egyetem Gazdaság és Társadalomtudomány Kar TTI Menedzsment és HR Kutató Központ http://www.hsosz.hu/sites/default/files/aktualis/treninghatekonysag_magyarorszag_2016.pdf

²⁴³ Vö: Charles Rajzman (2010): Együttélés és társadalmi terápia. Saxum kiadó Budapest, p.35

²⁴⁴ Vö: Aronson, Társas lény 1994, p284.

²⁴⁵ Európai Alapjogi Ügynökség, Tanulmány az európai uniós kisebbségekről és megkülönböztetéséről: Jelentés a fő eredményekről, 2009

tulajdonságok közül a nemzetiségi hovatartozáshoz köthető 4 db, a diszkrimináció területeiből a szociális biztonság és egészségügy területéhez 1 db.²⁴⁶

A 2016. december 31.-ig működő Országos Betegjogi, Ellátottjogi, Gyermekjogi és Dokumentációs Központ (OBDK) 2016-os jelentése szerint „a tavaly beérkezett – az egy évvel korábbinál 0,7 százalékkal több – 14 183 bejelentés öt százaléka kifogásolta a hosszúra nyúlt betegfogadási listákat, betegelőjegyzéseket, de az írásbeli panaszok között tavaly is sokan (6 százalék) kifogásolták az orvosok, nővérek hangnemét. A jogsérelem oldaláról nézve a megfelelő egészségügyi ellátáshoz való jog miatt emelt szót az OBDK-hoz fordulók több mint fele, 17 százalék az emberi méltósághoz való jog, 14 százalék pedig a tájékoztatáshoz való jog sérelmét kifogásolta, míg a jelzések 7 százaléka érintette az egészségügyi dokumentáció megismeréséhez való jog sérelmét.”²⁴⁷ A kormány, az Emberi Erőforrások Minisztériumába beolvasztotta 2017. január 01-től az OBDK-t és jogutódjaként Integrált Jogvédelmi Szolgálatot (IJSZ) hozott létre annak érdekében, hogy az állami (egészségügyi, szociális, gyermekvédelmi) ellátások igénybevevőit érő jogsérelemeket - melyek az állam által felügyelt, finanszírozott szolgáltatások során keletkeznek - kezelje, megelőzze. Az IJSZ. 2017-es jelentése alapján, a betegjogi megkeresések növekedtek (14.622 bejelentés). „Az egészségügyi ellátáshoz való jog (53%-ban), az emberi méltósághoz való jog (18%-ban) és a tájékoztatáshoz való jog (7%-ban), valamint az egészségügyi dokumentáció megismeréséhez való jog (7%) volt a megkeresésekben leggyakrabban előforduló, érintett betegjog. Összességében elmondható, hogy a betegjogok - az esetek döntő többségében - együttesen sérülhetnek, nehéz azokat egymástól különválasztani. A megkeresők és hozzátartozóik többnyire a hosszú betegfogadási listákat, alapvetően tehát már az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés lehetőségét is kifogásolták. Annak ellenére, hogy a megkeresések száma évről – évre emelkedik, a megkeresésben érintett – a megkeresők által vélelmezett – betegjogsértések eloszlása évről évre gyakorlatilag alig változik, amely azt bizonyítja, hogy a betegjogi képviselők által foganatosított észrevételek, megállapítások és javaslatok továbbra is szükségesek a kívánt cél és eredmény eléréséhez.”²⁴⁸

A betegjogsérelemek strukturális állandósága jelzi az egészségügyi szolgáltatások kapcsán felmerülő (állampolgári) jogsérelemeket. Ugyanakkor egy 2014-es konferencián az egészségügyért felelős államtitkár maga is elismerte, hogy „a betegjogok rendezése nem megy egyik napról a másikra, az ágazatban szereplők hozzáállásának megváltoztatásáról van szó.”²⁴⁹

Sztereotipikus megközelítések az egészségügyi szakmában, közpolitikai dokumentumokban, diskurzusban

Tóth Melinda kriminológus kutatása²⁵⁰ szerint a 'roma' egészségügyi dolgozók (akik nem a technikai személyzet részei: takarítók, beteghordozók) „legtöbb esetben nyilvánosan nem vállalják a származásukat, mert számukra stigmatizáló, és féltik saját és családjuk jövőjét, mert biztosak abban, hogy roma származásukat felvállalva nem fogják őket egyenrangúnak tekinteni.”

²⁴⁶ Vö: <http://www.egyenlobanasmod.hu/article/view/az-ebh-2017-ben/mid:7>

²⁴⁷ Magyar Idők 2017. 04. 01. <https://magyaridok.hu/belfold/szocialis-szferaban-sok-panasz-1536205/>

²⁴⁸ <http://www.ijsz.hu/menuPontok-2-5.html>

²⁴⁹ <http://www.ijsz.hu/tavaly-tizezer-megkereses-erkezett-a-betegjogi-kozponthoz.html?keresendo=%C3%A9ves+jelent%C3%A9s&keresemehet=1>

²⁵⁰ Tóth Melinda: A kisebbségi és többségi kultúra konfliktusaiból származó jelenségek kriminalizálása Magyarországon 2018 Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológia Tanszék, Tóth Melinda: A kisebbségi és többségi kultúra konfliktusaiból származó jelenségek kriminalizálása Magyarországon 2018

Budapesten a Semmelweis Egyetem 2011-ben indított programot,²⁵¹ melynek segítségével gimnáziumban jól tanuló, magukat 'romának' valló diákokat igyekeztek felkészíteni az orvosi egyetemi felvételire. 2018-ra összesen két diák tudott gyökeret verni, jelenleg harmadévesek. Az interjú keretében az egyik vidékről Pestre költözött hallgató elmondta, hogy ugyan a felzárkóztató „cigány program” segítségével kerültek be, mostanra többszörös nehezítést jelentő stigmának érzi, mivel állandóan megkérdőjelezzik az alkalmasságukat.

Általánosságban elmondható, hogy a „látványos sztereotipikus megközelítések” a dokumentumok szintjén az elmúlt években jelentősen háttérbe szorultak. A társadalom intézményeinek szolgáltatásai során, az egyéni interakciók szintjén, a magyarországi roma közösségek tagjaira vonatkozóan többnyire negatív felhanggal viszont fellelhetően jelen vannak.²⁵²

Különleges kockázatnak kitett és kiszolgáltatott roma csoportok speciális szükségletei

Már korábban jeleztük, hogy a legtöbb kockázati tényező kialakulása, együttállása erősen függ a társadalmi státusztól is. A „kirekesztődött”/kirekesztett csoportokon belüli magas roma nemzetiségi reprezentációból következik, hogy a könnyebben elérhető olcsó pszichoaktív szerek, illegális drogok használatának magasabb a kockázata többek között a roma közösségekhez tartozók körében. Tehát a 'roma származás' az általunk ismert tényadatok alapján nem oka az illegális droghasználat magasabb előfordulásának, viszont a szegénység, aluliskolázottság, munkanélküliség stb. a kitettség kockázatát növeli.

A drogprevenációs programok többsége a köznevelési intézményekben különböző gyermek- és ifjúságvédelmi programok megvalósításához kapcsolódik (a DADA; az ELLEN-SZER; az „Iskolai bűnmegelőzési tanácsadói hálózat”; a „Szülők és a családok a Rendőrség kiemelt partnerei a kábítószer-bűnözés megelőzésében”; az OVI-ZSARU).²⁵³ Ezek tartalma baleset- és bűnmegelőzéshez kapcsolódó ismeretek életkor-specifikus átadását, a kábítószerfogyasztás visszaszorítását, a bántalmazás/áldozattá válás elkerülését érinti. Mivel ezen programok monitorozása, hatás- és hatékonyság vizsgálata hiányos és/vagy hiányzik, objektíven nem értékelhetőek.

Egyes, drogprevenációval foglalkozó civil szervezetek szerint „a drogfogyasztással kapcsolatos elterelés kevésbé hatékony eszköze a rendőrségi, többnyire kriminalizált megközelítés. Társas befolyásoláson és/vagy készségfejlesztésen alapuló iskolai beavatkozások bizonyítottan hatásosak a legális és illegális szerhasználat csökkentésében; a hátrányos helyzetű tanulóakra koncentráció, illetve a kortársak által végzett beavatkozások ígéretes eredményeket mutatnak.”²⁵⁴

Magyarországon 2010 óta 181, 2015-ben 24 új pszichoaktív szert azonosítottak. A szerhasználati mintázatokban megjelentek a szintetikus kannabinoidok (legelőször a JWH-k, legújabbán a FUBINACA, PINACA és CHMINACA csoportba tartozó szerek), a designer stimulánsok (2010-ben a mefedron, 2011-ben az MDPV, 2012-től a pentedron, 2014-ben az α -PVP, 2015-ben pedig az α -PHP), illetve újfajta amfetaminszármazékok. 2015-ben a

²⁵¹ Roma Orvosképzés <http://semmelweis.hu/hirek/tag/roma-orvoskepzes/>

²⁵² Id. ehhez a magyarországi romákkal kapcsolatos politikai közbeszédet és a médiaképet is elemző kutatásokat: Bernáth, Gábor – Messing, Vera (2017): "Disempowered by the media: causes and consequences of the lack of media voice of Roma communities." Identities: Global Studies in Culture and Power. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1070289X.2017.1380264>

²⁵³ 16/2016. (VII. 21.) ORFK utasítás a gyermek- és ifjúságvédelmi programok egységes végrehajtásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A16U0016.ORF&txtreferer=0000001.txt>

²⁵⁴ <http://drogfokuszpont.hu/bevalt-gyakorlatok-portalja/prevencio/iskola/>

túcsere programok klienseinek 80%-a elsődlegesen valamilyen új pszichoaktív szert injektált. (Csesztregi et al., 2016).²⁵⁵

„Az új pszichoaktív szerek Magyarországon megfigyelhető terjedésére egyelőre nem születtek specifikus válaszok a prevenciószolgáltatók részéről.”²⁵⁶

²⁵⁵

http://szocialismunka.btk.pte.hu/sites/szocialismunka.btk.pte.hu/files/files/szocialis_szemle_2017_1.pdf 27.o

²⁵⁶ Nemzeti Drog Fókuszpont: Kábítószerügyi helyzetkép 2017. <http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/K%C3%A1b%C3%ADt%C3%B3szer%C3%BCgyi-helyzetk%C3%A9p.pdf>

Koragyermekkori fejlesztések

A kisgyermekkori fejlesztés döntően meghatározza a gyermekek későbbi fejlődését, iskolai lemorzsolódásának kockázatát.²⁵⁸ A HÉTFA Kutatóintézet (2016) vizsgálata szerint a koragyermekkori fejlesztő programok hosszútávú megtérülése 2,38 és 12,9 között szóródik.²⁵⁹ A hazai PISA eredmények is azt jelzik, hogy a kisgyermekkori nevelésben eltöltött évek hozzájárultak a magasabb teljesítménypontok eléréséhez.²⁶⁰ E fejlesztések szempontjából döntő jelentőségűek a hátrányos helyzetű településeken, településrészekben nehéz körülmények között élő családok gyermekeinek szolgáltató Biztos Kezdet Gyermekházak.²⁶¹ A program pályázati kiírásai évről évre javultak, ugyanakkor limitált kiterjedését mutatja, hogy az utolsó elérhető átfogó elemzés szerint 2014-ben a Magyarországon működő 112 gyerekházba 1.700 volt a rendszeresen járó és 3.941 a bevont gyerekek száma.²⁶² Ugyanebben az évben a 0-5 éves korú lakosság száma 554.821 fő volt²⁶³, és 27%-ukélt szegény háztartásban – mintegy 150.000 gyermek²⁶⁴ – a bevont gyermekek száma töredéke a rászorulóknak.

A HÉTFA 17 intézményre kiterjedő hatásvizsgálata szerint a gyermekházak képesek voltak beilleszkedni a helyi közösség életébe, a gyermekek szociális képességei, szókinccse és mozgáskoordinációja javult, különösen ott, ahol a szülőket is bevonták a programba.²⁶⁵ Fontos megállapítás, hogy a gyermekházak állami finanszírozásba vételének hatására (2012) csökkent az igénybevett külső szakemberek száma, mivel az állami finanszírozás mindössze két dolgozó bérét állja. A fenntartó gyakran közfoglalkoztatottakkal támogatja a programot.²⁶⁶ Probléma, hogy a kisebb települések gyerekházai nehezen találnak megfelelő szakembereket, magas a dolgozók fluktuációja, és előfordul, hogy nem megfelelő felkészültségű ember tölti be a pozíciót.²⁶⁷ A vizsgálat szerint „a leghátrányosabb helyzetű családokat nem sikerül bevonni a gyerekházba (...) ha túl közel van a szegregátumhoz, akkor a jobb módú családok kerülnek el, ha túlságosan a központban van, akkor pedig a szegényebbek nem tudnak bejárni.”²⁶⁸ Fontos e körben még utalni a Roma Education Fund által indított Játéktár és Meséd – Mesélő Édesanyák programokra, amelyekben 2017-ben több mint ezer kedvezményezett vehetett részt.²⁶⁹

²⁵⁷ A fejezetet az UCCU Roma Oktatási Alapítvány állította össze. Közreműködő szervezetek: Együtt Közösen Egymásért Egyesület; Khetanipe Egyesület; Motiváció Oktatási Egyesület; Pro Cserehát Egyesület

²⁵⁸ Török Balázs (szerk.) (2015): Változások az óvodarendszerben. Véleménykutatások eredményei (2014/15). Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. 2015. 12.o. In. http://ofi.hu/sites/default/files/1503613_ofi_valtozasok_az_ovodarendszerben_vegleges.pdf

²⁵⁹ Hétfa (2016): A Biztos Kezdet program hatásvizsgálata. HÉTFA Kutatóintézet. 2016. február 9. 68. oldal. In. http://hetfa.hu/wp-content/uploads/hetfa_biztoskezdet_zarotanutmany0210.pdf

²⁶⁰ Török Balázs (szerk.) (2015): Változások az óvodarendszerben. Véleménykutatások eredményei (2014/15). OFI 12. o. In. http://ofi.hu/sites/default/files/1503613_ofi_valtozasok_az_ovodarendszerben_vegleges.pdf

²⁶¹ Adopted from the Sure Start program, UK.

²⁶² Hétfa (2016): i.m. 3.o.

²⁶³ <https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/terulet.html>

²⁶⁴ Varga Júlia (szerk.) (2018): i. m. 115. o.

²⁶⁵ Hétfa (2016): i.m. 3.o.

²⁶⁶ Hétfa (2016): i.m. 3.o.

²⁶⁷ Szomorék kutatását idézi: Hétfa (2016) i.m. 36.o.

²⁶⁸ Hétfa (2016): i.m. 3.o.

²⁶⁹ Roma Education Fund 2017 Annual Report 21. o. <http://www.romaeducationfund.org/sites/de>

Intézkedések a legalább két évig tartó óvodáztatásra

2015. szeptember 1-től az óvodáztatás három éves kortól kötelező, ami a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek (HHH) oktatási esélyegyenlőségét, és korai fejlesztését is elősegíti.²⁷⁰ Ennek hatására olyan társadalmi csoportok gyermekei is megjelentek, akik előtte nem voltak az óvodák látókörében,²⁷¹ Bár férőhelyhiány a 2016/2017-es tanévben is volt, a számadatok majd tíz százalékos javulást mutatnak a 2010/2011-es tanévhez képest.²⁷²

Óvodapedagógus-képzés és ellátottság. Óvodai szakfelügyelet, szülők bevonása az óvodai programokba

2017-ben az állami fenntartású intézmények állásajánlatait is összegző közigállás.hu oldalon 146 településen volt betöltetlen óvodapedagógiai állás.²⁷³ 2017-ben 1.405 településen működött óvoda,²⁷⁴ a települések egytizede tehát óvodapedagógus hiánnyal küzd, leginkább vidéken és az ország keleti részén. Az óvodai szakfelügyeletet az Oktatási Hivatal Tanfelügyeleti kézikönyve alapján bonyolítják erre kvalifikált szakértők. Kidolgozását uniós pályázatból finanszírozták, ennek ellenére nincsenek a közvélemény számára elérhető adatok az óvodák minőségét ellenőrző látogatásokról. Uniós forrásokból kezdődött az EFOP 3.1.1 Kisgyermekkorai nevelés támogatása program, melynek célja képzéssel és támogató szolgáltatásokkal erősíteni az óvoda és a 3 év alatti gyermekek napközbeni ellátását.

Az óvodai nevelés országos alapprogramja a szülők bevonását egyetlen mondatban említi meg -az egészséges életmódra nevelés kapcsán.²⁷⁵ A kormány 5,7 milliárd forintból valósítja meg kizárólag csak az iskoláskor előtti eltérő, megkésett fejlődésű gyermekek és családjaik hatékonyabb, a szükségletekhez jobban igazodó, magasabb színvonalú ellátását. A fejlesztés az EFOP 1.9.5 „A koragyermekkorai intervenció ágazatközi fejlesztése” kiírás keretében valósul meg. A pályázat részeként több szakterület közös szakmai protokollja, közös gyermekút alkalmazása, egységes szűrési, mérési, értékelési rendszer kerül kialakításra.²⁷⁶

Az óvodáztatás költségei

Az ingyenes intézményi gyermekétkeztetés a rászoruló gyermekek széles körének érhető el Magyarországon.²⁷⁷ Ugyanakkor az óvodáztatás csak részben költségmentes, jelentős terheket jelent a családoknak, hogy a gyermek számára biztosítani kell a kinti-benti

²⁷⁰ Török Balázs (szerk.) (2015): i.m. 19.o.

²⁷¹ Lukács Péter (2017): Egy megvalósult és egy tervezett reformról. In. Educatio. 26. évf. 4. sz. 558.o. http://real.mtak.hu/80765/1/EDU_26.2017.4.4_Lukacs_Egy_megvalosult_es_egy_tervezett_reformrol_u.pdf

²⁷² Lukács Péter (2017): i.m. 559.o

²⁷³ Kovács Márta (2017): 150 magyar településen nem jut elég figyelem az óvodásokra. Hír24. 2017.10.06. <https://24.hu/belfold/2017/10/06/150-magyar-telepulesen-nem-jut-eleg-figyelem-az-ovodasokra/>

²⁷⁴ <https://holmivan.valami.info/oktatas-lista-135/ovoda>

²⁷⁵ (363/2012.(XII. 17.) Korm.rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor>

²⁷⁶ http://romagov.kormany.hu/download/6/7f/91000/MNTFS%20nyomonk%C3%B6vet%C3%A9si_jelent%C3%A9s_2016.pdf 15. oldal

²⁷⁷ A 1997. évi XXXI. törvényértelmében a rendszeresgyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermekek térítésmentesen étkezhettek a köznevelési intézményekben. (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.TV>).

váltóruhát, és egyéb megkövetelt felszerelések beszerzését, csoportpénzt, és kulturális rendezvényeken való részvétel költségeit.²⁷⁸

Minőség-fejlesztés az alap és középfokú oktatásban, a tanköteles kor végéig

Ma minden második roma fiatal végzettség nélkül kerül ki (lemorzsolódik) a magyar oktatási rendszerből. Akik befejezik a középiskolát, azok több mint a fele szakiskolát, és mindössze ötöde gimnáziumot végez. A nem roma fiatalok között ezek az arányok fordítottak, így a két csoport között nőnek a különbségek.²⁷⁹ Ebbe az irányba hat az is, hogy, amint később az Ámbédkar Iskola példáján látni fogjuk, jelenleg több elérhető ösztöndíj van szakiskolások, mint gimnazisták számára. A minőségi oktatáshoz való hozzáférést szintén korlátozza, hogy évek óta magas a tanárhiány és a nem szaktanárok által megtartott órák száma az iskolákban – főként azokban a körzetekben, ahol magas a hátrányos helyzetű (HH) gyermekek aránya,²⁸⁰ A közigazgatási állásportálon 2018. július elején közel 2400 aktív állást hirdettek tanítók és tanárok számára.²⁸¹ Az álláshirdetések 523 település között oszlanak meg.²⁸² A jelentős tanárhiány nagymértékben járul hozzá ahhoz, hogy a lemorzsolódási arányok nem javulnak, és azokon a területeken vannak komoly szolgáltatási hiányok, ahol a hátrányos helyzetű családok felülreprezentáltak.²⁸³

Emellett gyakori, hogy a roma fiatalok többnyire szegregált intézményekben tanulnak, ami akadályozza a minőségi oktatáshoz való hozzájutásukat, csökkenti a fiatalok közötti kapcsolatok kialakulásának esélyét, hozzájárulva az egyébként is erős előítéletek fennmaradásához.²⁸⁴ Az OECD által kiadott Kiválóság a méltányosságon keresztül című kiadvány (2013) alapján a heterogénebb iskolákat fenntartó országokban gyengébb az összefüggés az iskolai teljesítmény és szociális háttér között. A magyar közoktatási rendszerben a roma és hátrányos helyzetű gyermekek oktatási szegregációja nem kedvez az iskolai lemorzsolódásuk felszámolásának.²⁸⁵

Programok annak biztosítására, hogy minden roma iskoláskorút beiskolázzanak

A roma fiatalok beiskolázása alapvetően biztosított, a fő problémát ma a nagyarányú lemorzsolódás, és az jelenti, hogy továbbtanulási esélyeik évek óta nem javulnak. A roma fiatalok oktatása többségében olyan szegregált osztályokban folyik, ahol nagyon nehéz minőségi oktatást biztosítani.²⁸⁶ Egy tanulmány a középiskolai és egyetemi továbbtanulási esélyeket vizsgálta 2006 és 2012 között – a nem roma tanulóknak 2012 nyarára közel

²⁷⁸ Szent-Gály Viola (szerk.) (2015): Óvodai hátránycsökkentés, eredményes iskolakezdés. Educatio Kft. 66.o.
https://www.educatio.hu/pub_bin/download/tamop311_II/eredmenyek/ovodai_hatranycsokkentenes/1502293_T311_Disszem_Kutatasi_OVIS_net.pdf

²⁷⁹ Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2016): A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége. MTA KTI 3. o.

²⁸⁰ A tanárhiány országos szinten is igen magas, különösen a hátrányos helyzetű térségek iskoláiban nehéz szaktanárokat találni. <https://szakszervezetek.hu/hirek/12615-tanarhiany-tobb-szaz-szaktanari-allast-hirdetnek>

²⁸¹ Hir 24 (2018): Több mint kétezer tanár hiányzik a tanévkezdéshez. Hir24.
<https://24.hu/belfold/2018/07/09/tobb-mint-ketezer-tanar-hianyzik-a-tanevkezdeshez/>

²⁸² HVG (2018): Kétezerrel is több tanárhiányzik a tanévkezdés előtt
http://hvg.hu/itthon/20180709_Ketezernel_is_tobb_tanar_hianyzik_a_tanevkezdes_elott

²⁸³ Mihályi Krisztina (2014): A korai iskolaelhagyás európai uniós és hazai kontextusa. In: Szegedi Eszter (szerk.) (2014): Végzettséget mindenkinek! Tempus Közalapítvány. Budapest, .4.o.
http://oktataskepzes.tka.hu/content/documents/Projektok/2013/QALL/Vegzettseget_mindenkinek_QALL_zarok_iadvany.pdf

²⁸⁴ Kertesi – Kézdi (2016): i.m. 4. o.

²⁸⁵ idézi Mihályi(2014): i.m. 19.o

²⁸⁶ Kertesi – Kézdi (2016): i.m.

10%-a, a roma tanulóknak közel 50%-a nem szerzett végzettséget. Az érettségit szerzők aránya a nem romák között 75%, a romák között 24%. Az egyetemi vagy főiskolai tanulmányaikat mindössze 5%-uk kezdte meg a roma fiatalok közül, a nem romák 35% arányával szemben. A különbségek a középiskolát megelőző időszakban felhalmozódott lemaradásokkal vannak összefüggésben.²⁸⁷

A 2017/18-as tanév 2. félévében a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók száma és aránya.²⁸⁸

Megye	Tanulók száma	Lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók száma	Lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya
Bács-Kiskun	38988	3030	7,77%
Baranya	26399	2028	7,68%
Békés	26121	2205	8,44%
Borsod-Abaúj-Zemplén	52447	7397	14,10%
Budapest	144940	7920	5,46%
Csongrád	30819	1828	5,93%
Fejér	30748	2743	8,92%
Győr-Moson-Sopron	36406	2393	6,57%
Hajdú-Bihar	43604	4666	10,70%
Heves	24286	2545	10,48%
Jász-Nagykun-Szolnok	29723	3118	10,49%
Komárom-Esztergom	22299	1940	8,70%
Nógrád	12744	2064	16,20%
Pest	79260	5619	7,09%
Somogy	22540	2504	11,11%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	45878	6902	15,04%
Tolna	16399	1435	8,75%
Vas	18366	1341	7,30%
Veszprém	25179	2551	10,13%
Zala	19 112	1 892	9,90%

A táblázat alapján Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyében az országos átlagot 50 százalékkal meghaladó a lemorzsolódással veszélyeztetett gyerekek aránya. E három megyében él a roma lakosság több mint harmada.²⁸⁹

Hátránykompenzációs programok

Az iskolai lemorzsolódás kezelése az Európai Unió 2020-ig kidolgozott gazdasági-társadalmi stratégiájában az öt célérték egyike – uniós szinten 10% alá csökkenteni a végzettség nélküli iskolaelhagyók arányát. Magyarország szintén 10%-ot vállalt 2020-ig.²⁹⁰A statisztikai adatok szerint ez az arány Magyarországon 2005-től (12,5%) 2010-ig (10,5%) folyamatosan csökkent, 2013-ra azonban nőtt (11,8 %) a lemorzsolódás.²⁹¹A

²⁸⁷ Kertesi – Kézdi (2016): i.m.

²⁸⁸ Forrás: <https://www.kir.hu/kir2esl/Kimutatas/VeszelyeztetettTanulokMegoszlasa>

²⁸⁹ Az Észak-Alföldön a roma népesség 23,6, Észak-Magyarországon 24,4%-a él. Péntes-Tátrai-Pásztor (2018): A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Területi Statisztika, 2018, 58(1): 3–26. 11. o.

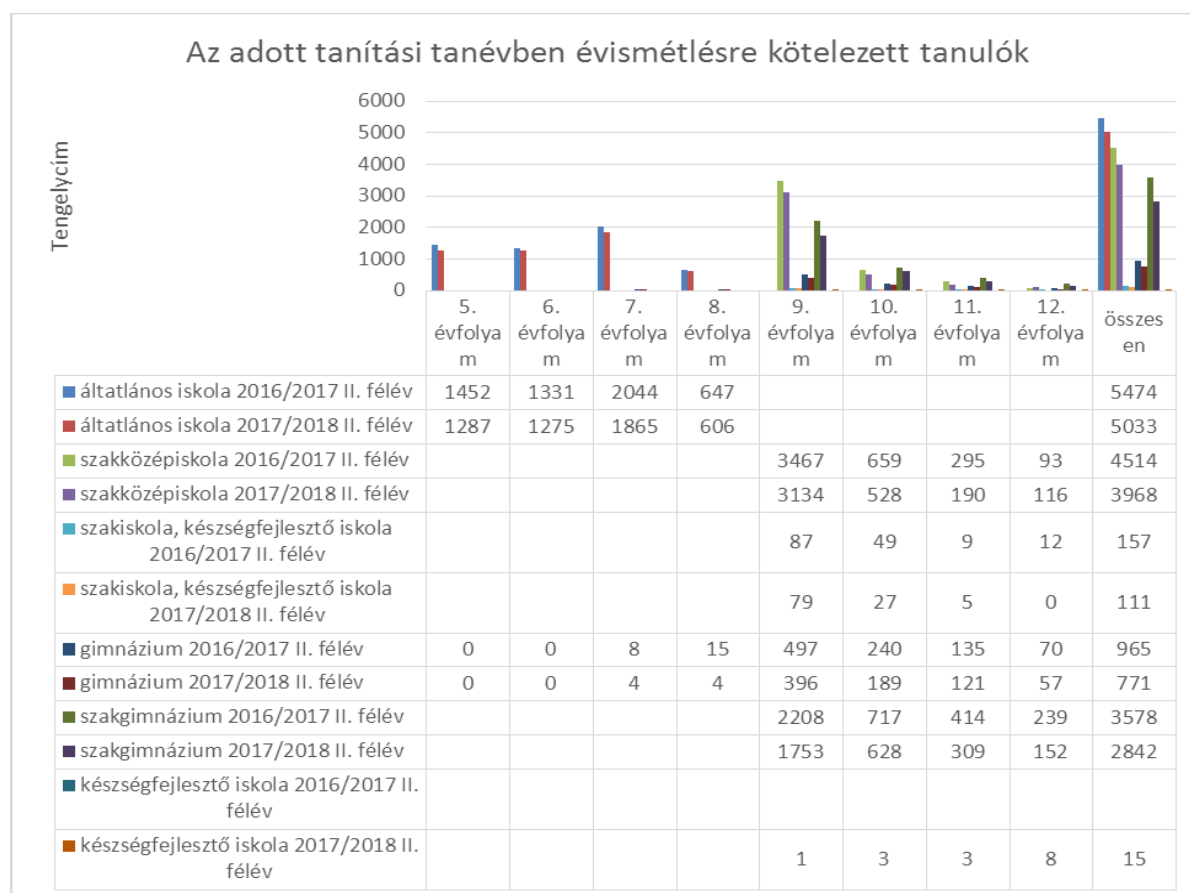
²⁹⁰ Mihályi Krisztina (2014): i.m. 11. o.

²⁹¹ Csapó Benő (2015): A magyar közoktatás problémái az adatok tükrében. Értékek és viszonyítási keretek. In. Iskolakultúra, 25. évfolyam, 2015/7–8. szám. 12. oldal. <http://real.mtak.hu/34819/1/02.pdf>

lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya a 2017/2018-as tanév II. félévében 13%-ot mutatott.²⁹²

Több projekt kifejezetten a korai iskolaelhagyás csökkentését célozza, köztük az EFOP 3.1.1 „Kisgyermekkorai nevelés támogatása” és az EFOP 3.1.3. „Társadalmi felzárkózási és integrációs köznevelési intézkedések” című pályázatok. A Nemzeti Felzárkózási Stratégia nyomkövetési jelentése (2017)²⁹³ szerint az előbbi projekt részeként megvalósult a kisgyermekkorai nevelés helyzetének feltárása és elemzése, javaslatok összeállítása. Kifejlesztésre és akkreditálásra került 8 db 30-órás óvodapedagógus továbbképzés, hozzájuk elkészültek az oktatási segédanyagok. Az EFOP-3.1.3 „Társadalmi felzárkózási és integrációs köznevelési intézkedések támogatása” című kiemelt projektben 4,2 Mrd forintból 2020 év végéig, 550 óvoda kerül bevonásra, 1100 óvodapedagógus továbbképzése fog megvalósulni.²⁹⁴A program méretét érzékelteti, hogy ma Magyarországon 4576 óvoda van, amelyben 31.462 óvodapedagógus dolgozik.

Bukási arányok

Forrás: <https://www.kir.hu/kir2esl/Lekerdezések/Aggregator>

Az adatok egyértelműen jelzik, hogy a bukási arányok mindig a képzési szakasz első évfolyamának esetében mutatnak kimagasló értéket. Ez az adott szintet megkezdő

²⁹²<https://www.kir.hu/kir2esl/Kimutatas/VeszelyeztetettTanulokMegoszlasa>

²⁹³ Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. Nyomkövetési jelentés 2017.28.o. <http://romagov.kormany.hu/download/2/17/12000/Magyar%20Nemzeti%20T%C3%A1rsadalmi%20Felz%C3%A1rk%C3%B3z%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia%20jelent%C3%A9s%202017.pdf>

²⁹⁴ Nyomkövetési jelentés 2017.i. m. 28.oldal.

gyermekes esetében azt mutatja, hogy többen közülök jelentős hátrányban vannak – főként azok a tanulók, akik gyenge minőségű, szegregált iskolákból érkeznek.

Magyarországon az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP) keretében 2014 óta két, a korai iskolaelhagyás csökkentését célzó kiemelt projekt is fut, „Esélyteremtés a köznevelésben”, és „A tanulói lemorzsolódással veszélyeztetett intézmények támogatása” címmel. Az előbbi három programot foglal magában: a Tanoda, a Második esély és a Bari Shej programokat. A Tanoda és a Bari Shej programok az iskolai lemorzsolódás megelőzését célozzák, míg a Második esély program a már lemorzsolódott fiatalokat segíti. A Bari Shej program 2015-17 között 485 főt ért el.²⁹⁵A Tanoda programban részt vevő tanulók száma 2015-ben 5792 fő volt. 2016 és 2018 között összesen 7,35 Mrd forint keretösszezből kb. 270 tanoda segíti a hátrányos helyzetű tanulókat. A „tanulói lemorzsolódással veszélyeztetett intézmények támogatása” és az EFOP második esély programjáról nem értünk el adatokat, az utóbbi elődjének is tekinthető TÁMOP-3.3.9 „Második esély programok támogatása” című projekt megvalósítása 2015. június 30-ig lezárult. A program résztvevőinek száma 2271 volt, a résztvevők közül végzettséget, képzettséget szerzők, vagy végzettséget adó képzésben résztvevők száma 799 fő.²⁹⁶Az iskolai lemorzsolódással veszélyeztette gyermekek száma ezzel szemben a 2017/2018-as tanév II. félévében 66121 fő volt.²⁹⁷

Tanfelügyelet, és az ezzel kapcsolatos adatok nyilvánossága

Magyarország az elmúlt években kiépítette a nevelési-oktatási intézmények általános szakfelügyeleti rendszerét.²⁹⁸Thaisz Miklós, az EMMI Köznevelésért Felelős Államtitkárságának főosztályvezetőjének nyilatkozata szerint a *pedagógus-előmeneteli rendszer alkalmas a pedagógusok teljesítményének javítására*.²⁹⁹A tanfelügyelet működésével kapcsolatban megkérdeztünk egy miskolci középiskolában 20 éve dolgozó pedagógust, aki úgy nyilatkozott: a rendszer bevezetése óta egyetlen alkalommal vette fel vele a kapcsolatot a tanfelügyelő. A közel 100 fő tanári kar többségének hasonlóan alakult a kapcsolata a szaktanácsadóval, aki az első találkozás után nem jelentkezett többé az iskolában.³⁰⁰ A tanfelügyeleti látogatásokról nincsen országos adatgyűjtés. A jegyzőkönyveket csak az iskola vezetése illetve az érintett tanár láthatja, a szülők számára sem elérhető.

Komplex Instrukciós Program A 2003-ban indított Integrációs Pedagógiai Rendszert, amely a szegregáció felszámolása mellett a modern pedagógiák elterjesztését célozta a kormányzat a 2010-es évek elejétől kezdve fokozatosan elsorvasztotta. Az EMMI által modellértékűnek tekintett programként az elmúlt években az ún. KIP (Komplex Instrukciós Program)³⁰¹került kiválasztásra. Létezik a program elterjesztésére vonatkozó kormányzati terv Komplex Alapprogram elnevezéssel, ez ugyanakkor nem egy deszeregációs stratégia részeként jelenik meg – inkább úgy tűnik, mintha a szegregáció konfliktusokkal kísért felszámolásának helyettesítése lenne.³⁰²A hejőkeresztúri bázisiskola mellett ma 14 minősített általános iskola, 37 képzésben részesített általános iskola, 16 DIGI-KIP iskola,

²⁹⁵ Nyomonkövetési jelentés(2017).i. m. 25. oldal.

²⁹⁶ Nyomonkövetési jelentés(2017).i. m. 28. oldal

²⁹⁷<https://www.kir.hu/kir2esl/Kimutatas/VeszelyeztetettTanulokMegoszlasa>

²⁹⁸ Vö: a [nevelési-oktatásiintézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012. \(VIII. 31.\) EMMI rendelet](https://www.ozneveles.hu/kozneveles/tanfelugyelet/altalanos_tajekoztato) 145. § (1) bekezdése.
https://www.ozneveles.hu/kozneveles/tanfelugyelet/altalanos_tajekoztato

²⁹⁹ <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-kozneveles/szaktanacsadas-tanfelugyelet-minosites>

³⁰⁰ Interjú egy miskolci középiskolai tanárral.

³⁰¹ K. Nagy Emese (2015): KIP-könyv I-II. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc.
http://komplexinstrukcio.hu/files/KIP_I_II.pdf

³⁰² Fejes – Szűcs (2018): Az oktatási integráció ügye a 2010-es évek végén. In: Fejes-Szűcs (szerk) (2018): i.m. 25-26. o.

5 szakközépiskola és a Budapesti Komplex Szakképzési Centrum 11 iskolája alkalmazza a módszert³⁰³ – ami meglehetősen szűk hatókör. Magyarországon 6001 iskola működik³⁰⁴ ebből a KIP 91-ben jelenik meg.

Szülők szerepe, önszerveződő tevékenységek

A köznevelési törvény értelmében a szülő joga, hogy gyermeke fejlődéséről rendszeresen részletes és érdemi tájékoztatást, tanácsot, segítséget kapjon. Mivel azonban a családlátogatások nem kötelezőek, és a továbbképzési programokban sem hangsúlyos elem az együttműködés a szülői házzal, nincsenek intézményes garanciái annak, hogy a gyermekek oktatása a családok együttműködésére építve történik.

A ROMED Program 2011-től 2013-ig 22 európai országban fektette le a minőségi mediáció alapjait. Több mint 1300 kiképzett mediátorral biztosította, hogy a roma közösségek és a közintézmények közötti mediáció méltányos módon valósuljon meg, elkerülve a két oldal között meglévő összetett kapcsolatból adódó csapdákat és buktatókat.³⁰⁵ Magyarországon a ROMED1 program során összesen 45 mediátor kapott képzést, a teljes program azonban mindössze öt településen zajlik.³⁰⁶ A ROMED2 program részeként a mediátorok közül 6 roma mediátor kezdte meg a munkáját 6 településen az Európai Tanács támogatásával. A program befejezését követően a Partners Hungary Alapítvány civil kezdeményezésének köszönhetően közfoglalkoztatás keretében 2017 és 2018 között 15 fő roma mediátor foglalkoztatása valósult meg.³⁰⁷ Az alapítvány jelenleg is folyamatosan szervez roma mediatori képzéseket, azonban a képzés finanszírozására, és a roma mentorok képzés utáni foglalkoztatására semmilyen állami támogatást nem kapnak. Terveik szerint 15 fő foglalkoztatása fog megvalósulni a 2019-es évben ugyancsak közfoglalkoztatás keretében a helyi önkormányzatok döntése alapján.³⁰⁸

Kezdeményezések arra, hogy a roma fiatalok keresett szakmákban szerezzenek végzettséget a szakképzéstől a felsőoktatásig

Az iskolai utak átjárhatósága, ideértve a képzési rendszeren belüli szegregálódást

A szakiskola a rendszerváltás óta fokozatosan a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók jellemző továbbtanulási formájává vált, ők a legnagyobb arányban a szakiskolák legalacsonyabb presztízsű képzéseibe kerülnek be.³⁰⁹

A hároméves szakiskolai képzés bevezetése (a 2010/2011-es tanévtől) és a közismereti óraszámok csökkentése szakmailag aggályos. Az átlagos, szakiskolába kerülő diákoknak az általános iskolából hozott alapkészségei elégtelensége miatt hosszabb tanulmányi időre és felzárkóztatási programokra lenne szükségük ahhoz, hogy gond nélkül el tudják kezdeni a szakismeretek elsajátítását.³¹⁰ 2012-ben egy vizsgálat azt találta, hogy a 8. évfolyamos roma tanulók csaknem 60 százaléka járt Magyarországon olyan osztályba, ahol az osztálytársainak több mint a fele funkcionális analfabétának tekinthető. A nem roma

³⁰³ <http://www.komplexinstrukcio.hu>

³⁰⁴ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi009b.html

³⁰⁵ <http://coe-romact.org/sites/default/files/leaflets/ROMED2%20-%20HUNGARIAN.pdf>

³⁰⁶ <http://coe-romact.org/sites/default/files/leaflets/ROMED2%20-%20HUNGARIAN.pdf>

³⁰⁷ Rézműves Szilvia -Partners Hungary Alapítvány ROMED2 magyarországi szakértő – 2018.02.20. interjú

³⁰⁸ Rézműves Szilvia- Partners Hungary Alapítvány ROMED2 magyarországi szakértő – 2018.02.20. interjú

³⁰⁹ Makó-Hajdu-Tóth (2015): Szakiskolák, oktatás, szegénység – egy interjú kutatás eredményei. In: Esély 27. évf. 6. sz. / 2016. 42. o.

http://real.mtak.hu/80982/1/Esely_2016_6_2_1_Mako_Hajdu_Toht_Szakiskolak_u.pdf

³¹⁰ Makó-Hajdu-Tóth (2015): i.m. 59.o.

tanulók körében ez az adat 20 százaléknál kevesebb.³¹¹A szakiskola és az érettségit adó szakközépiskola és gimnázium között minimális az átjárhatóság, ez egyértelműen a képzési szerkezeten belüli szegregációt erősítő folyamat – a mai képzési szerkezet beszorítja a roma fiatalok zömét egy olyan képzési formába, ahonnan ha akarnak, sem tudnak továbblépni.

Eszközök a hátrányos helyzetű fiatalok továbbtanulásának segítésére, ezek hatékonysága

A duális képzés bevezetése és az iskolakötelezettségi korhatár 16 éves korra való leszállítása³¹² csaknem egyidejűleg történt. Ezek az intézkedések kedvezőtlenül befolyásolták a fiatalok pályaeorientációját, a pályaeorientáció nem szolgáltat megfelelő információkat (a roma fiatalok és szüleik jelentős része nem tudja, hogy milyen szakmák léteznek), hiányosak és töredezetek az intézményes tehetséggondozás és hátránykompenzáció felületei. Egy riport szerint³¹³ a (szegregátumban élő) roma fiatalok jelentős része nem szakmát, hanem iskolát választ, olyat, ami közel van, ahova felveszik.³¹⁴ Annak ellenére, hogy a 110/2012. Korm. rendelet alapján hetedik-nyolcadik évfolyamon a pedagógusok alapvető, és hangsúlyos feladatai közé tartozik a pályaválasztás, a pályaeorientáció elősegítése. A modern életpálya-építési, pályaeorientációs tevékenységek korlátozottan hozzáférhetőek a legszegényebbek, kistelepüléseken élők számára – és ez a gazdaság versenyképességét is befolyásolja.³¹⁵

Programok a roma fiatalok megfelelő reprezentációjának elérésére a szakképzéstől a felsőoktatásig

Elképzelések és intézkedések: a magyar közoktatásban ma egyszerre vannak jelen olyan intézkedések, amelyek a roma fiatalok minden iskolafokon és képzési típusban való megfelelő reprezentációját ösztönzik, és olyanok, amelyek akadályozzák ezt. Az „ösztönző” intézkedések közé tartozik részben a duális képzés 2012-től kezdődő bevezetése, amely támogatja a tanulókat fogadó, képzést vállaló cégeket.³¹⁶ Ugyanakkor az „Út a szakmához” elnevezésű ösztöndíj-programban a támogatott tanulók száma a 2016-17-es tanévben 3 162 fő volt.³¹⁷ Szintén „ösztönző” intézkedés, a felsőoktatásban a Romaversitas mintájára kialakított a keresztény roma szakkollégiumi rendszer működtetése.³¹⁸

Ugyanakkor „távoltartó” típusú intézkedésnek tartjuk, hogy a kötelező iskoláztatás korhatárának 16 évre való csökkentése rendkívüli mértékben megnövelte az iskolaelhagyást. Egy EMMI belső tanulmány szerint a 2014-2015-ös tanévben összesen 42.254 fő morzsolódott le országos szinten³¹⁹ ezen fiatalok jelentős része a közmunkában, a szürke vagy a fekete gazdaságban köt ki, tekintettel arra, hogy a tanulmányi eredménytől függő 9-13 ezer forintos ösztöndíj is alacsonyabb, mint a közmunka díja. A

³¹¹ Kertesi-Kézdi (2012): A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól. Közgazdasági Szemle 2012. 834. o.

³¹² 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. /45. § (3) /

³¹³ Prókai Eszter: Roma vagy? Legyél szakács! <https://abcug.hu/roma-vagy-legyel-szakacs/>

³¹⁴ Pályázat hátrányos helyzetű fiatalok számára, 2017 <http://www.csalad.hu/2017/07/04/palyazat-hatranyos-helyzetu-fiatalok-szamara>

³¹⁵ Borbély-Pecze Tibor (2016): Szakképzés és pályaeorientáció-tévtutak és lehetőségek. 63. o. Educatio 2016/1. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00095/pdf/EPA01551_educatio_2016_1_059-069.pdf

³¹⁶ <https://piacesprofit.hu/gazdasag/ez-a-valasz-a-szakemberhianyra>

³¹⁷ Nyomonkövetési jelentés 2017. 11. oldal h. Fontos megjegyezni, hogy a programban az OLAF vizsgálódik, és beidézték az RNÖ korábbi elnökét. <http://nol.hu/belfold/farkas-floriant-beidezte-az-europai-csalas-elleni-hivatal-de-o-nem-ment-el-1621617>

³¹⁸ <https://dari.oktatas.hu/index.php?id=kozerdeku>

³¹⁹ <http://168ora.hu/itthon/brutalis-adatok-itt-a-tankotelezettseg-leszallitasanak-eredmenye-2611>

jelzett EMMI tanulmány megállapítja, hogy „a lemorzsolódás nem pusztán szakiskolai probléma, megállapítható azonban, hogy a szakképzést markánsan érinti, beleértve tehát a szakközépiskolai képzést is”.

Kiegészítő szolgáltatások a roma fiatalok számára a szakképzéstől a felsőoktatásig (a támogatott utazástól az ösztöndíjakon át a kollégiumi férőhelyekig)

Az Útravaló ösztöndíjprogramban a támogatott tanulók száma a 2016-17-es tanévben 4028 fő volt. Az Arany János programban, a 2015-16. tanévben összesen 1088 gyermek vett részt. A Szabóky Adolf szakképzési ösztöndíj programban 35990 gyermek részesült. Emellett 2016 és 2018 között összesen 7,35 Mrd forint európai uniós forrásból több mint 270 tanoda segíti a hátrányos helyzetű tanulók fejlődését.³²⁰ Bár számos olyan új pályázati forrás (pl. ösztöndíjprogramok, tanoda, roma szakkollégiumok) is megjelent, illetve elterjedt az utóbbi években, amely jelentős erőforrásokat biztosít a hátrányos helyzetű és/vagy roma tanulók támogatására, ezek alig érintik a strukturális problémákat, így a szelekció problémáját, és a prevenció helyett jellemzően viszonylag szűk körben az oktatási rendszer által okozott hátrányok enyhítésére fókuszálnak.³²¹ További tanulmányi ösztöndíjakat nyújt a roma Education Fund.³²²

A főiskolákon és egyetemeken még ma is nagyon kevés roma fiatalot találunk, de míg korábban 1%, napjainkban egy roma születési évjárat 4-5%-a iratkozik be valamilyen felsőoktatási intézménybe. Ez az abszolút számokban mért komoly progresszió sem feledtetheti el, hogy a roma fiatalok lemaradása a többségi társadalom gyermekeihez képest éppen ezen a téren nőtt meg a leginkább az elmúlt két-három évtizedben.³²³ A Romaversitas egy közösségi alapítvány által fenntartott, roma fiataloknak szóló komplex képzési program. Húsz éves fennállásuk alatt több mint 300 roma diákot segítettek hozzá ahhoz, hogy diplomát szerezzenek. Az alapítvány munkáját a kormány nem támogatja (legnagyobb támogatója a Roma Education Fund), és a Társadalmi Megújulás Operatív Program pályázatokra, - amely célzottan a felsőoktatásban tanuló roma fiatalok támogatására írnak ki - technikailag sem tudnak pályázni, mert a pályázók köre kizárólag történelmi egyházakra, és egyetemekre korlátozódik.³²⁴ Az alapítvány néhány évvel ezelőtt elindította középiskolásoknak szóló programját, amely Budapest húsz kilométeres körzetéből évente 15 fiatalnak ad lehetőséget arra, hogy szaktanárok, mentorok és karrier-tanácsadók segítsék érettségihez jutásukat és szakmai céljaik elérését.³²⁵ A felsőoktatásban tanulórómák számára is hasonló támogatási rendszer érvényes, ösztöndíj-támogatással kiegészítve.

Második esély programok roma fiataloknak

A második esély iskolák zömében a többségi oktatásból kiszoruló, újbóli iskolakezdőkre fókuszálnak. Ilyen, túlnyomórészt nem állami fenntartású iskolák például a Belvárosi Tanoda, Zöldkakas Líceum, a Burattino Iskola, vagy a tíz éve alakult Dr. Ámbédkar Iskola. Utóbbi több alkalommal került rendkívül nehéz helyzetbe, hiszen 2012-ben a fenntartó Dzsaj Bhím Közösség elveszítette egyházi státusát, és így kiegészítő egyházi normatívát sem kapott oktatási tevékenységéért. Az egyházi státusszal együtt az iskola elveszítette az egyszázalékos felajánlások lehetőségét is, ami szintén komoly érvágást jelent. Emellett vészesen apad a tanulói létszám az iskolában, mert lecsökkentett tankötelezettségi korhatár következményeképpen a szegény családok gyermekei a tanulás helyett

³²⁰ Nyomonkövetési jelentés 2017. 11. oldal

³²¹ Fejes-Szúcs: (2018)i.m. 25. o.

³²² http://www.romaeducationfund.org/sites/default/files/publications/ref_2017_annualreport_2.pdf

³²³ <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b334.pdf> 266. oldal

³²⁴ <http://168ora.hu/itthon/daroczi-gabor-az-embereknek-tele-a-hocipoje-az-igeretekkel-8588>

³²⁵ http://romaversitas.hu/most-tortenik/kozepiskolas_program/

bekapcsolódtak a közmunkaprogramba, amely a megélhetésüket ugyan javítja, de a gyermek esélyeit hosszútávon rontja. Ez a jelenség nemcsak az Ámbékdart érinti, hanem általános tendencia. További elszívó hatást jelent, hogy a HÍD programok³²⁶ vagy a munkaügyi központ által szervezett képzések keretében ösztöndíj lehetőséget biztosítanak. Azonban ezekből az intézményekből hiányoznak azok a képzések (pl. nyelvi képzés), amelynek segítségével olyan képzettséget tudnának szerezni a fiatalok, amely hozzásegítené őket a piacképes munkaerő-piacra való bekerülésre, vagy a felsőoktatásban való részvételre.³²⁷A HÍD programok eredményességéről alig állnak rendelkezésre információk, ugyanakkor a program működésének alapkoncepciójával kapcsolatban számos kritika megfogalmazható. A legfontosabb ezek közül az, hogy egy további szelekciós pontot jelentenek a magyar oktatási rendszerben. Az érintett tanulók száma az utóbbi három évben 3.000 körül mozgott (KSH, 2015, 2016, 2017). E program a rendszer jelenleg jellemző szegregációs mechanizmusainál is erőteljesebben támogatja a megoldandó pedagógiai problémák halmozódását, ami szinte lehetetlenné teszi a hatékony hátránykompenzációt. A fő probléma, hogy e programtípus nem hatékony hátránykompenzációval, hanem csökkentett elvárásokkal segíti az általános iskola elvégzését, ami legfeljebb felületi kezelést jelent, és nem előzi meg a lemorzsolódást középfokon.³²⁸

Duális képzési módok, gyakorlati helyek elérhetősége

A középfokú duális képzéseredményeiről készült tanulmány³²⁹ megállapítja, hogy a duális képzés színvonala alacsony, a vizsgázó hallgatók mind a szak, mind az általános műveltségi tárgyak tekintetében sokszor értékelhetetlen színvonalon teljesítenek. A duális képzésbe a cégek is jelentős összegeket fektetnek, ugyanakkor a középszinten Magyarországon hiányzik az az elem, amely elengedhetetlennek tűnik a színvonalas képzéshez: az üzemek feletti képzőközpontok rendszere. (Ez hangsúlyos például a mintául vett német modellben.) Az idézett vizsgálat Baranya megyei 2016-os kutatást dolgoz fel, mely szerint a tanulók felkészültsége „katasztrofálisan alacsony”.

Kezdeményezések az iskolai diszkrimináció kezelésére

Országos adatok a szegregált iskolákról

A magyar oktatási rendszer ma a szociális háttérből fakadó hátrányokat nemhogy kompenzálni nem képes, hanem a közoktatás valamennyi szintjén erőteljesen jelenlévő szelekciós és szegregációs mechanizmusok következtében erősíti azokat. Az etnikai szegregációra vonatkozó legújabb kutatási eredmények arra utalnak, hogy az iskolai szegregáció mértékét alapvetően a tanulói mobilitás, a roma tanulók aránya és a helyi oktatáspolitikai határozza meg. Fontos összefüggés, hogy a roma lakosok adott aránya és adott oktatáspolitikai környezet mellett a magasabb státusú tanulók magasabb arányú mobilitása nagyobb mértékű iskolai szegregációval párosul.³³⁰

Az általános iskolákban mért szegregáció a rendszerváltástól kezdve meredeken emelkedett. A 2002–2010 közötti esélykiegyenlítő oktatáspolitikai eredménye volt, hogy a

³²⁶ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. 14. paragrafus.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100190.TV>

³²⁷ Derdák Tiborral, az iskola igazgatójával készült interjú. <http://168ora.hu/itthon/az-orban-kormany-szandekosan-falakat-huz-a-hatranynos-helyzetu-gyerekek-ele-149165>

³²⁸ Fejes-Szűcs (2018): i.m. 16. o.

³²⁹ Vámosi Tamás (2017): A középfokú duális képzés értékelése a kibocsátás és a komplex vizsga eredményeinek tükrében. In: Karlovitz János Tibor (2017): Válogatott tanulmányok a pedagógiai elmélet és szakmódszertanok köréből. 2017. <http://www.irisro.org/pedagogia2017januar/34VamosiTamas.pdf>

³³⁰ Kertesi-Kézdi (2014): Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban. Budapesti Munkagazdasági Füzetek, BWP – 2014/6. 7. o.
<http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1406.pdf>

közoktatási szegregáció mértéke 2006 és 2008 között a városokban számottevő mértékben csökkent, majd stagnált.³³¹ A magasabb státuszú szülők gyermekeinek „elit” iskolába való ingázása következtében bizonyos települések iskolái annak ellenére váltak „gettó-iskolákká”, hogy az adott települések nem feltétlenül váltak roma többségűvé.³³² Az iskolák közötti etnikai szegregáció ma Magyarországon igen jelentős mértékű. A Hajdu, Hermann, Horn és Varga (2015) által számolt szegregációs index³³³ – 2010 és 2013 között kismértékben növekedett.³³⁴ 2016-ban minden hetedik általános iskolai telephelyen a roma tanulók aránya 50% feletti volt, míg további 9,7%-ukban a roma tanulók aránya 30–50% közötti. ³³⁵

Az egyházi fenntartású általános iskolák, miután nem volt kötelező beiskolázási körzetük, már korábban is hozzájárultak az oktatási szegregáció erősödéséhez.³³⁶ Az utóbbi években az egyházi iskolák szerepe a szegregáció felerősítésében jelentősen növekedett (köszönhetően az egyházi iskolák növekvő arányának (az egyházi iskolák aránya 68%-kal nőtt 2010 és 2014 között), valamint az egyházi intézményeket előnyben részesítő kormányzati intézkedéseknek.³³⁷ 2010 után számos oktatási intézmény került át egyházi fenntartásba, főként az elmaradottabb régiókban és a kisebb településeken. Az egyházi iskolák a hátrányosabb régiókban, kisebb településeken is elsődlegesen a kedvezőbb helyzetű családok gyerekeinek oktatását végzik, vagyis segítik a helyi elit menekülését az állami fenntartású iskolákból. Azonban azt is hozzá kell tenni, hogy több egyház működtet olyan oktatási intézményt, amely jelentős számban fogad be hátrányos helyzetű tanulókat, azonban ezek az iskolák gyakran gettóiskolák, és olyan településeken, ahol ugyanaz az egyház elitiskolát is fenntart.³³⁸ A legújabb kutatási eredmények arra utalnak, hogy a szegregált oktatás következményeként a roma és a nem roma társadalom közötti távolság drasztikusan növekszik.³³⁹

2019 február 14-én egy több mint tíz éve folyó perben született másodfokú ítélet szegregációs perben Magyarországon. A pert az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (CFCF) indította az oktatási kormányzat ellen az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt. A per 28 szegregált iskola kapcsán zajlott. A Fővárosi Törvényszék 2018. áprilisában elsőfokú ítéletében kötelezte az EMMI-t, hogy adjon utasítást a fenntartónak, hogy a következő tanévben első osztályt ne indítsanak, és a beiskolázási körzethatárokat az első osztályos beiskolázást megtiltó rendelkezésre tekintettel állapítsák meg, továbbá kötelezte arra, hogy három hónapon belül szakértők bevonásával készítsenek antiszegregációs tervet. Az ítélet kimondta, hogy az EMMI-nek ötven millió forint közérdekű bírságot kell megfizetni, amelyet a deszegregációs programok végrehajtásnak civil szervezetek által történő monitoringjára kell fordítania öt éven keresztül.³⁴⁰ Az EMMI fellebbezett az ítélet ellen. A 2019. február 14.-i másodfokú ítéletben ismét pert nyert a CFCF, és a bíróság kimondta, hogy a minisztérium felelős a

³³¹ Kertesi- Kézdi (2014) 27.o.

³³² Virág Tünde (2010): Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén. Budapest. Akadémiai Kiadó.

³³³ ez azt mutatja meg, hogy a hátrányos és a nem hátrányos helyzetű tanulók közötti lehetséges kontaktusok hány százaléka hiúsul meg az iskolai elkülönülés következtében.

³³⁴ Fejes-Szűcs (2018): i.m. 12.o.

³³⁵ Ercse (2018): Az állam által ösztönzött, egyház-asszisztált szegregáció mechanizmusa. In: Fejes_Szűcs (2018): i.m. 177–199.o.

³³⁶ Berényi Eszter (2018): Szabad iskolaválasztás és szegregáció. In: Fejes-Szűcs (2018). 57–66.o.

³³⁷ Fejes- Szűcs (2018) i. m.25.o.

³³⁸ Fejes – Szűcs (2018) i. m. 25.o.

³³⁹ ZolnayJános (2018): Kasztosodó közoktatás, kasztosodó társadalom. In: Fejes-Szűcs (2018)211–231.o.

³⁴⁰ Fővárosi Törvényszék 40.P.23.675/2015/84. http://cfcf.hu/sites/default/files/23675-2015-84-I%20%C3%ADt%C3%A9let%20Es%C3%A9lyt%20a%20H%C3%A1tr%C3%A1nyos%20-%20Nemzeti%20Er%C5%91forr%C3%A1s%20_.pdf 1-5 o.

roma gyerekek szegregált oktatásáért. Ugyanakkor aggodalomra ad okot, hogy a másodfokú ítélet mellőzte az érintett iskolákban az első osztály indításának tilalmát, és a közzethatárok újra meghatározásának követelményét.³⁴¹

Ideiglenes („szükség-”) ellátások (pl. szükségtermek).

Egy 2017-ben készült átfogó vizsgálat szerint a szükségtermeket is használó iskolák aránya jelentősen csökkent a 2001 és 2016 között.³⁴² Azokban az oktatási intézményekben, ahol általános iskola is működött, a szükségtermek aránya 2001-ben még 25 százalék feletti volt, de 2016-ra ez az érték 13 százalék körülire csökkent.³⁴³ A szükségtermek eloszlása azonban számottevő területi eltéréseket mutat. Magas a szükségtermet használó iskolák aránya Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Hajdú-Bihar vagy Jász-Nagykun-Szolnok megyében is.³⁴⁴ Jóllehet jelentős csökkenés következett be a szükségtermek igénybevételét illetően, a ma jellemző majd tízszeres arány mégis arra utal, hogy ezek nem pusztán átmeneti megoldásként használatosak.

Teljesen szabad iskolaválasztás és következményei, válasz ezekre

2013-tól kezdve az oktatási rendszer központosítottabbá vált, de a szabad iskolaválasztás joga és az iskolák legfontosabb ösztönzői érintetlenek maradtak.³⁴⁵ Kertesi és Kézdi (2014) a szegregációs folyamatokat vizsgálva arra a következtetésre jutnak, hogy „az iskolai szegregáció elsődleges forrása nem az, hogy a nem roma családok igyekeznek elkerülni a roma tanulókat, hanem inkább az iskolák feltételezett minőségén és a tanulók megfigyelhető képességein alapuló erőteljes szelekció, amelyet a szabad iskolaválasztás és az alacsony ingázási költség tesz lehetővé.”³⁴⁶

Kezdeményezések az oktatási diszkrimináció tudatosítására

Bár Magyarországon állami, független intézmény felügyeli a diszkrimináció elleni fellépést, (Egyenlő Bánásmód Hatóság – EBH) a magas látencia jól mutatja, hogy egy-egy intézmény nem tudja pótolni egy markáns antidiszkriminációs politika hiányát. A hatóság képviselőjében Dr. Gregor Katalin Hatósági és Jogi Főosztályvezető kérdésünkre elmondta, hogy az elmúlt három évben a hatósághoz egyetlen olyan kérelem érkezett (2017-ben), amelyben a közérdekű igényérvényesítőként eljáró szervezet oktatási szegregációt sérelmezett és a hatóság a kérelem nyomán lefolytatta a közigazgatási eljárást. A diszkriminációval kapcsolatos hatósági megkeresések alacsony száma arra enged következtetni, hogy a roma emberek sokszor nincsenek tisztában a jogséttel, és ha sejtik is a velük szembeni viselkedés diszkriminatív tényét, nincsenek eszközeik az ezek elleni fellépésre. Más okok is azt eredményezik, hogy ritkán fordulnak az érintettek diszkriminációs ügyekben a hatóságokhoz tarthatnak attól, hogy gyermekük iskolai kiszolgáltatottsága az eljárás megindítása után tovább növekedne, sokan pedig eleve nem bíznak az eljárás eredményességében. A jogérvényesítés akadályai, és a megindult eljárásokban elérhető jóvátétel nemzetközi összehasonlításban is szerény volta is inkább elterelik a sértetteket a jogi fellépéstől.

Hatékony-e a jogi szabályozás, a közpolitikai és pénzügyi támogatás az oktatási diszkrimináció kezelésére?

„A magyar szabályozással összességében nincsenek különösebb gondok, sőt európai összehasonlításban kifejezetten progresszívnek számít, mivel tételesen tiltja a

³⁴¹ Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.145/2018/6/I.

³⁴² VargaJúlia (szerk.) (2018):i. m. 17. oldal

³⁴³ VargaJúlia (szerk.) (2018):i. m. 17. oldal

³⁴⁴ <http://mek.oszk.hu/17900/17966/17966.pdf>

³⁴⁵ Kertesi-Kézdi (2014) 7.o.

³⁴⁶ Kertesi-Kézdi (2014) i. m. 39.o.

diszkriminációt, szegregációt, a szabályok alkalmazásával és betartásával azonban annál több gond van. Annak, hogy a szabályoknak vannak buktatói azt épp a [Nyíregyháza-]huszártelapi esettel kapcsolatos, a Kúria által hozott ítélete mutatja. A szegregációt tiltó, naprakész jogszabálynak is lehet olyan jogértelmezése amely – vallási alapon ugyan, de lehetővé teszi az elkülönítést” – állítja az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (CFCF) képviselője. A probléma tehát nem a jogi szabályozás elégtelenségében van, hanem a szabályok kikerülésében, a döntések végre nem hajtásában.

A diszkrimináció kérdése a tanárképzési tananyagban.

A tanárképzésben nincs egységes gyakorlat arra vonatkozóan hogyan készítik fel a pedagógusjelölteket a diszkriminációs helyzetek kezelésére. Magyarországon az interkulturális nevelés koncepciója nem vált az oktatási rendszer alapelvévé, az pusztán részlegesen jelenik meg. Ez döntő akadálya annak, hogy a tanárképzésben hangsúlyosan jelenjen meg az antidiszkriminációs szemlélet. 2016-ban a felsőoktatási szakjegyzékbe bekerült a Társadalmi befogadás mesterszak, amely azonban nem ad tanárképes diplomát. A Miskolci Egyetem BTK Tanárképző Intézetében vezették be a hátrányos helyzetű fókuszú pedagógusképzést. A képzés tartalmát és céljait úgy alakították, hogy a hátrányos helyzetű gyerekekkel való munkára hatékonyabban készülhessenek fel a tanárjelöltek.³⁴⁷ Élénk és aktív szakmai kapcsolati hálót alakítottak ki a térség hátrányos helyzetű iskoláival.³⁴⁸ A Szegedi Tudományegyetemen a tanárképzés kötelező kurzusai között szerepelnek a hátrányos helyzetű és roma tanulók problémáit és megoldási lehetőségeit áttekintő kurzusok, valamint romológiai témakörök. A pedagógusjelöltek önkéntesként szerezhettek gyakorlati tudást a REF által elkezdett és a Motiváció Műhely által folytatott programjaiban, tanodáiban, kampányaiban.³⁴⁹

Antidiszkriminációs és roma kulturális kérdések az iskolai tananyagban

A nemzeti alaptanterv (nat) a közműveltségi tartalmak címszó alatt jeleníti meg a cigány/roma kisebbségek témaköreit, 5–8. évfolyamon „a magyarországi nemzetiségek és kisebbségek kultúrája, a roma/cigány népesség helyzetének változásai”, 9–12. évfolyamon „a roma/cigány társadalom története, helyzete és integrációjának folyamata” téma-megjelölésekkel. A nat-ot konkretizáló kerettantervekben a téma főként a (1) történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek, (2) a hon- és népismeret, valamint (3) az etika tantárgyak esetében kerül elő említés szintjén a roma kisebbségek helyzete.

Az iskolai tankönyvekben a roma kisebbség megjelenését két kutatás is vizsgálta a közelmúltban. A monitor csoport³⁵⁰ 53 általános és középiskolai tankönyv alapján arra jutott, hogy az elemzett tankönyvek nem segítik a cigányság kultúrájának, társadalmi helyzetének megismerését és megértését, nem járulnak hozzá a sztereotípiák és előítéletek lebontásához. Ráadásul a tankönyvkiadás államosításával a helyzet tovább romlott, a választható tankönyvek között azok maradtak, amelyek mind tartalmi, mind mennyiségi szempontból problematikusak. Binder és Pálos (2015) kutatása³⁵¹ a legújabb kísérleti tankönyvekről megállapítja, hogy bár nem jelentéktelen a cigányokkal

³⁴⁷ Ádám Anetta (2015): Fókuszban a hátrányos helyzet – a Támo 4.1.2-B tevékenységei és eredményei – Miskolci Egyetem BTK Tanárképző Intézet. In: Horváth H. – Jakab(szerk.)(2015): A tanárképzésjövőjéről III. OFI Budapest. 72. o. http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/a_tanarkepzes_jovojerol_3.pdf

³⁴⁸ Ádám Anetta (2015): i. m. 73. o.

³⁴⁹ Fejes József Balázs, Kelemen Valéria, Szűcs Norbert (2014): A motiváció hallgatói mentorprogram modellje. Útmutató felsőoktatási hallgatók részvételével szervezett hátránykompenzáló programok megvalósításához. SZTE JGYPK, Szeged. https://motivaciomuhely.hu/wp-content/uploads/2014/12/FJB_KV_SZN_mentorprogram_ekonv_hu.pdf

³⁵⁰ Balázs-Menesi-Horváth-Varga(2014) *Feketepont*. https://issuu.com/monitornyitottmuhely/docs/monitor_fekete_pont_2014_tank_nyvk

³⁵¹ Binder Mátyás, PálosDóra (2014): Romák a kerettantervekben és a kísérletitankönyvekben. 6. o. <http://cfcf.hu/sites/default/files/Binder%20P%C3%A1los%20-%20ROMA.TK.KUT.%202016.pdf>

kapcsolatos tartalom mennyisége, annak eloszlása egyenetlen. Emellett gyakori az adott ismeretanyag/irodalmi alkotás megfelelő kontextusba helyezésének hiánya, ami a romaellenes előítéletekkel társulva akár kontraproduktív is lehet.

Látható, hogy a hazai tankönyvek elsősorban a hozzáadás, de legfeljebb a kulturális bővítés szemléletéig jutottak el, számos hibával, hiányossággal. Emellett a hazai tananyagból általában hiányoznak azok a társadalmi ismeretek, amelyek érthetővé tehetnék a szegénység és kirekesztés általános problémáit. Nem meglepő, hogy mind a középiskolások,³⁵² mind a felsőoktatási hallgatók³⁵³ körében végzett kutatások jelzik, hogy a fiatalok alig rendelkeznek ismeretekkel a cigány/roma kisebbségekről, szolidaritásuk igen alacsony fokú.

A roma nemzetiségi pedagógusképzés 46 magyar felsőoktatási intézmény³⁵⁴ közül négynek a képzési kínálatában szerepel. A bemeneti követelmények között szerepel a romani vagy beás nyelvből minimum közép szintű érettségi vizsga. A képzési követelményeket csak kevesen tudják teljesíteni, hiszen nincsenek képzett nyelvtanárok és magas színvonalú nyelvtanfolyamok és a köznevelésben nincs alkalom a cigány nyelvek ilyen szintű elsajátítására. A 2014/2015. tanévben 40 fő hallgató vett részt cigány-roma nemzetiségi pedagógusképzésben.³⁵⁵

Lehetőségek a diszkriminációs gyakorlatok megfékezésére

A diszkriminációs gyakorlatok megfékezésnek egyik legfontosabb eszközét az Egyenlő Bánásmód Hatósághoz (EBH) fordulás jelenti. Ha az EBH egy vizsgált ügyben megállapítja a jogsértést, az Ebktv. 17/A. § (1) bekezdése szerinti szankciókat rendelheti alkalmazni, egymás mellett többet is.³⁵⁶ Azonban az EBH nincs abban a helyzetben, hogy maga mondja meg, pontosan hogyan, milyen eszközök megválasztásával tegyen eleget a jogsértő a szegregáció felszámolásának. Szankcióként csupán az elérendő célt, vagyis a szegregáció felszámolását határozhatja meg, az ahhoz szükséges eszközök és módszerek megválasztását a kötelezettekre bízva.³⁵⁷ Ezt használta ki a kaposvári szegregált iskolára vonatkozó ítélet esetében is a helyi önkormányzat. A Kúria döntését is hosszas halogatás után hajtották végre. Így ennek következtében a 2017/18-as tanévben már nem indítottak szegregált osztályt. A többi osztályban azonban a szegregációt továbbra is fenntartották.³⁵⁸ Az antidiszkriminációs gyakorlatok és kiemelten a roma gyerekek iskolai szegregációja ellen folytat küzdelmet az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek

³⁵² Laboda L.

(2018) Középiskolások romológiai ismeretei egy kérdőíves vizsgálat tükrében. http://romologiafolyoirat.pte.hu/wp-content/uploads/2018/07/romologia_15.pdf

³⁵³ Kovács Edina (2014):

Tanárképzésben résztvevő hallgatókromák kapcsolatos elkövetéseinek vizsgálata. In: Endrődy-Nagy– Fehérvári (szerk.) (2018): HERA ÉVKÖNYVEK V. Innováció, kutatás, pedagógusok. Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete. Budapest 2018. 626-636. o. http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2014/02/HERA_Evkonyvek_V.pdf

³⁵⁴ https://www.felvi.hu/felveteli/egyetemek_foiskolak/IntezmenyiOldalak/intezmeny_lista.php?elj=18p

³⁵⁵ ALAPVETŐ JOGOK BIZTOSÁNAK HIVATALA AZ ENSZ NEMZETI EMBERI JOGI INTÉZMÉNYE. Közös jelentés a nemzetiségi pedagógusképzés utóvizsgálatáról és a nemzetiségi hallgatók pályaképvizsgálatáról. (2017) https://www.ajbh.hu/documents/10180/2602747/K%C3%B6z%C3%B6s+jelent%C3%A9s+a+nemzetis%C3%A9gi+pedag%C3%B3gusk%C3%A9pz%C3%A9s+ut%C3%B3vizsg%C3%A1lat%C3%A1r%C3%B3l+710_2017/5ebbd2f8-f5c6-f37b-933a-8450e328d8d8?version=1.0

³⁵⁶ dr. Lukovics-dr. Pánczél (szerk.) (2017): Az Egyenlő Bánásmód Hatóság tapasztalatai az oktatásterületén előforduló diszkriminációról. EBH. Budapest, 46.o. <http://www.egyenlobanasmod.hu/app/webroot/files/img/articles/1582/EBH%204%20HUN%20web.pdf>

³⁵⁷ dr. Lukovics-dr. Pánczél (szerk.) (2017): i.m.

³⁵⁸ Fejes-Szűcs (2018) i.m. 20.o.

Alapítvány.³⁵⁹ Az Alapítvány egy kézikönyvet is közzétett a magyarországi iskolai szegregáció dokumentálásához és monitorozásához. A kézikönyv részletesen elemzi a miskolci, a hajdúhadházi, a győri, a jászladányi, a gyöngyöspatai szegregációs perket és a nyíregyházi reszegregációs pert.³⁶⁰

Ígéretes kezdeményezések

Gyakori, hogy a társadalmi problémák megoldását célzó innovációk a civil szférából érkeznek. A roma kisebbség elfogadását támogató programok kapcsán is ez a helyzet.

Társasjátékok. A fiataloknak, felnőtteknek szóló Szociopoly³⁶¹ játékban a játékosoknak a tartósan munka nélkül lévők jövedelmi viszonyai között kell túlélnie egy hónapot (a bevételek és kiadások összegei hozzávetőleg megfelelnek a mai magyar valóságnak), így érzékeltetve azokat a döntési- és élethelyzeteket, amelyek a mélyszegénységben élők számára jellemzőek. A Motiváció Műhely társasjátékai élményszerű és közérthető formában próbálnak beszélni oktatási esélyegyenlőségi kérdésekről, elsősorban középiskolásokat és felsőoktatási hallgatókat megszólítva. A Mentortársas játékban hátrányos helyzetű tanulók iskolai életútja követhető nyomon, segítségével átélhető, milyen nehézségekkel kell megküzdenie egy szegénységben élő gyermeknek. A Rendszerhiba egy olyan kooperatív társasjáték, amelyben a játékosok egy elképzelt település szegregálódó oktatási rendszerét próbálják megmenteni az összeomlástól.³⁶²

Színházi nevelés. Több drámapedagógiai műhely is foglalkozik az oktatási szegregáció kérdéskörével. A Káva Kulturális Műhely Hiányzó padtárs című foglalkozása a részvételi színház eszközeivel dolgozza fel a kérdést, elsősorban a középiskolás korosztályt célozva. A foglalkozást az Anblokk egyesülettel együttműködve, egy társadalomtudományi kutatásra alapozva fejlesztették ki.³⁶³ Az iskolai karrierhez kötődő válságos élethelyzeteket mutatnak be, majd a játékot megszakítva közösen gondolkodnak a lehetséges megoldásokról a néző-résztevő diákokkal.

Találkozási alkalmak. Az iskolai közösségi szolgálat, amely keretében 50 óra önkéntes munkát kell ellátnia a fiataloknak az érettségire bocsátás feltételeként, lehetőséget biztosít arra, hogy civilszervezeteknél középiskolások kapcsolatba léphessenek cigány/roma személyekkel. Vélhetően e találkozások nem gyakoriak, ugyanakkor több ilyen programról tudunk.³⁶⁴

Ígéretes kezdeményezések. Az Uccu alapítvány által szervezett, Budapest romák által legsűrűbben lakott kerületében, a VIII. kerületben szervezett „nyócker sétát”³⁶⁵ roma önkéntes fiatalok vezetik. Megosztják a környékkel kapcsolatos tapasztalataikat. A séta során a résztvevők bármilyen kérdést feltehetnek, ami hozzájárulhat a félelmek és előítéletek csökkentéséhez. Az UCCU Alapítvány célja, hogy csökkentse a társadalomban a romákkal kapcsolatos tévhiteket és előítéleteket, ezzel elősegítve, hogy mindannyian egy befogadóbb és nyitottabb világban élhessünk. Az elfogadás hiánya leggyakrabban az ismeretek hiányából ered. Magyarországon a cigányellenes emberek jelentős része nem is igazán ismeri azokat, akiket elutasít. Az UCCU általános és középiskolás diákoknak teremt lehetőséget a találkozásra és a beszélgetésre roma fiatalokkal. Munkájuk fontos része a

³⁵⁹ <http://www.cfcf.hu/>

³⁶⁰ <http://cfcf.hu/sites/default/files/Gal%C3%A9ria/guide-for-monitoring-and-documenting-school-segregation-hungary-hungarian-2014.pdf>

³⁶¹ <http://www.szociopoly.hu/>

³⁶² Csempesz Péter (2016): *Mentortársas és Rendszerhiba*. http://www.tani-tani.info/mentortarsas_es_rendszerhiba

³⁶³ <http://hianyzopadtars.hu/>

³⁶⁴ <https://bagazs.org/iskolai-kozossegi-szolgalat/> ill. <https://www.youtube.com/watch?v=pZke9sSe9s8>

³⁶⁵ <http://www.uccualapitvany.hu/setak/>

közösségfejlesztés. Önkénteseiket folyamatosan képezik. Csapatukban elkötelezett roma fiatalok szereznek értékes szakmai tapasztalatokat. Rendhagyó iskolai foglalkozásaik inspirálnak, elgondolkodtatnak, fejlesztik a kritikus gondolkodást. A foglalkozásokat minden esetben roma önkéntes fiatalok vezetik, akik személyes élettörténeteinek, illetve az őket ért diszkriminatív atrocitások megismertetésén keresztül a résztvevők megtapasztalják a kirekesztés dinamikáját. A párbeszéd és a személyes találkozások hiteles élményt adnak a résztvevőknek, ezzel csökkentve az előítéleteket. Az alapítvány jelenleg Budapesten, Pécsen, Miskolcon és Ózdon működik. Minden városban felkészült koordinátorok fogják össze az önkéntes fiatalokat. Az alapítvány működését nagyban megnehezíti, hogy a koordinátorokat csak részmunkaidőben, minimális tiszteletdíjjal tudják foglalkoztatni. A program egyedülálló Magyarországon, hiszen találkozási lehetőséget kínál a roma és nem roma fiataloknak, ami hozzájárulhat az előítéletek csökkentéséhez.

Roma és nem roma fiatalok együttműködését célzó, toleranciát elősegítő nemzetközi kezdeményezés a Phiren Amenca, amelynek magyar leágazása is van.³⁶⁶ Az Igazgyöngy Alapítvány berettyóújfalui járásban dolgozik egy általuk kifejlesztett *komplex esélyteremtő modellel*. A modell három pilléren nyugszik: az oktatáson, a családgondozáson és közösségfejlesztésen, valamint az intézményközi együttműködések generálásával, a családok és intézmények közötti mediáláson. Az alapítvány művészeti iskoláiban 2015-ben 540 gyerekekkel volt tanulói jogviszonyban, a gyerekek 70%-a hátrányos helyzetű, ezek több mint fele halmozottan hátrányos helyzetű, zömében roma gyermek. Az alapítvány szolgáltatásai közel ezer családot érnek el.³⁶⁷

A felsorolt civil kezdeményezések által működtetett jó gyakorlatok fenntarthatóságát, és elterjedését nagymértékben nehezíti, hogy a különböző kormányzati támogatások pályázói köréből vagy az elbírálási rendszer átláthatatlansága miatt kiszorul a civil szervezetek egy része. Több pályázati forrásra, pl. a roma szakkollégium működtetésére kizárólag csak a történelmi egyházaknak és az egyetemeknek van lehetősége pályázni.

³⁶⁶ <http://phirenamenca.eu/>

³⁶⁷ Az Igazgyöngy Alapítvány SRS jelentése (2015). http://igazgyongy.linkensphere.com/wp-content/uploads/2015/09/SRS_final.pdf

ÁTFOGÓ ESETTANULMÁNYOK

Nyírbátor

Miközben a nyírbátori az ország egyik legrosszabb gazdasági-társadalmi mutatóival rendelkező járása,³⁶⁸ a járási székhely Nyírbátor prosperáló és folyamatosan fejlődő ipari parkjának köszönhetően egyre jelentősebb gazdasági szerepet tölt be a térségben. Az alig 12 ezer fős város lakosságának ötöde roma, többségük a többi településrésztől elkülönülő szegregátumokban él. A cigány lakosság integrációja kapcsán az elmúlt öt évben két, egymással gyökeresen ellentétes folyamat indult el: miközben az egyházi fenntartású általános iskolák színrelépésével néhány év alatt lezajlotta cigány tanulók intézményi elkülönülése, az önkormányzat egyedülálló támogató programot indított annak érdekében, hogy a településen élő roma munkavállalókat eljuttassa az elsődleges munkaerőpiacra. Esettanulmányunkban ennek a két folyamatnak a fontosabb mozzanatait mutatjuk be röviden.

Romák helyzete a városban

Nyírbátorban a cigány lakosság aránya messze meghaladja az országos átlagot, a település két cigánytelepén összesen mintegy 2200 ember él. A kisebbik szegregátum mindössze két utcából áll, alig ötven lakossal. A romák többsége az Északi városrészben, a város központi részétől a vasúttal elválasztva, a korábbi és jelenlegi ipari területek szomszédságában található nagyobb telepen lakik. Az itt található házak nagy része a korábban a közelben működő növényolajgyár dolgozóinak épült szoba-konyhás épület, de a széles utcákon 'szocpolos' házak és földszintes sorháza kis megtalálhatók. A telepi lakások harmada alacsony komfortfokozatú, mellékhelyiség csak a házak felében található. Az utcáknak csak egy része aszfaltozott, több szakaszon hiányzik a járda is. A víz és elektromos hálózat a telep teljes területén kiépített, a szennyvízelvezetés viszont csak részlegesen megoldott. A területen dolgozó gyerekorvosok beszámolója³⁶⁹ alapján továbbra is jellemző a korai gyerekvállalás, tipikus egészségügyi probléma a telepen élő gyerekek körében a gerincprobléma és a mozgásszervi betegség. Sok gyerek nem eszik rendszeresen, sokak vérszegények, fejfájósak.

A szegregátumban élők képzettségi szintje messze elmarad az országos és a települési átlagtól, az aktív korú lakosságon belül a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya meghaladja a hetven százalékot.³⁷⁰ Egy 2018-ban lezajlott felmérés³⁷¹ során az Északi városrészben hatvannál több olyan felnőttet azonosítottak, aki nyolc általános iskolai végzettséggel sem rendelkezik. A foglalkoztatási adatok hasonlóan szomorú képet festenek: míg a település egészén a munkanélküliségi ráta nem éri el a tíz százalékot, addig a szegregátumban ugyanez az arány megközelíti a hatvan százalékot.

Foglalkoztatás – „Esély a jövőért”

„Egy városvezető ne csak azt csinálja, ami szimpatikus ma, holnap. Nekünk ettől sokkal messzebbre kell látni.” – válaszol a város polgármestere egy vele készült interjúban³⁷²

³⁶⁸A Nyírbátori járás a komplex programmal fejlesztendő járások közé tartozik, gazdasági-társadalmi mutatói alapján az ország tizenkettedik legfejletlenebb járása - 290/2014. (XI.26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról

³⁶⁹TÁMOP-5.2.1. Gyerekesély program Kistérségi helyzetelemzés, Nyírbátori Kistérség (2012)

³⁷⁰ Forrás: KSH 2011-es népszámlálási adatok

³⁷¹ A felmérést a szegregátumban élő és ott közösség-szervezőként dolgozó Lakatosné Danó Zsuzsanna készítette

³⁷² Bátor – Nyírbátor Város Önkormányzatának Lapja (2017. április)

arra a kérdésre, hogy mekkora a társadalmi támogatottsága egy kifejezetten romákat célzó támogatási programnak.

A nyírbátori ipari park 2006-ban kezdte meg működését, az azóta eltelt több mint egy évtized alatt a terület teljesen megtelt. Jelenleg több mint húsz cég rendelkezik itt telephellyel, akik munkavállalókat a város hatvan kilométeres körzetéből toborozzák. A település önkormányzata az ipari park további fejlesztésére 2018-ban újabb jelentős uniós forrásokat szerzett meg.

Nyírbátorban a nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállalási korú népességen belül 8,9%,³⁷³ ami közel két és félszerese az országos arálynak, jelentős azonban a különbség a településen belüli foglalkoztatási adatokban. A munkanélküliség, az alacsony foglalkoztatottság leginkább a piacképes iskolai végzettséggel és korábbi munkatapasztalattal nem rendelkező cigány munkavállalókat érinti. A telepen lakó romák korábban a helyi cégek diszkriminatív gyakorlatáról is beszámoltak, a jelenlegi munkaerőhiányt megelőző időszakban roma munkavállalókat megfelelő végzettség ellenére is csak nagyon ritkán alkalmazták.

Egy 2013-ban elindult közösségi program³⁷⁴ szereplői a város nagyobbik cigány telepén tartott lakossági fórumok és közösség beszélgetések alkalmával összegyűjtötték azokat a problémákat, amik a helyieket leginkább foglalkoztatták. Az egyik legfontosabb ügy a telepi romák számára a munkalehetőségek hiánya volt, ami egybevágtott a városvezetés azon szándékával, hogy az ipari parkban megtelepedett cégeknél minél több helyi munkavállaló kapjon szerepet. A programban közreműködő szakemberek így az önkormányzattal közösen kezdtek a témában további lakossági és egyéb szakmai fórumokat szervezni, melyekre már meghívták a helyi cégek képviselőit is. Utóbbiak részéről a munkaerőigény egyértelmű volt, és pontosan meg tudták fogalmazni azt is, hogy mit várnak leendő munkavállalóiktól. Az önkormányzat ezen egyeztetések eredményeként 2017-ben indította el az „Esély a jövőért” elnevezésű programját, melynek elsődleges célja, hogy minél több munkanélkülit helyezzenek el az ipari parkban működő cégeknél. A kezdeményezéshez csatlakoztak helyi munkaadók, akik az együttműködés keretében vállalták, hogy havonta jelzik az önkormányzat felé aktuális munkaerőigényüket (létszám, munkakör, szükséges tapasztalat stb.). Munkavállalói részről azok csatlakozhatnak a programhoz, akik regisztrált álláskeresők vagy a közfoglalkoztatásban dolgoznak. A programban résztvevőkkel az önkormányzat együttműködési megállapodást köt, amiben vállalja, hogy a csatlakozott álláskeresőket értesíti a helyi munkaadók álláslehetőségeiről, a felmerülő igényeknek megfelelő képzéseket szervez, vagy kutat fel és pénzbeli támogatást biztosít a tartós munkavégzés eléréséhez. A támogatásokhoz az alábbi jogcímeken lehet hozzájutni:

1. 2.000 forintos munkafelvételi támogatást igényelhet évente maximum háromszor az az álláskereső, aki igazolhatóan részt vett egy üres álláshely betöltéséhez szükséges felvételi eljárásban
2. 100 százalékos gyermekétkeztetési támogatásban részesülhet gyerekei után egy éven keresztül az az álláskereső, aki a program keretében foglalkoztatási jogviszonyt létesít, és a jogviszonya a próbaidőt követően is fennáll (és nem részesül rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben)
3. Munkakezdési támogatás jár annak a program keretében elhelyezkedett munkavállalónak, akinek munkaszerződése legalább hat hónapig nem szűnik meg. A támogatás 12 hónapra szól, összege az első két negyedévben 15-15 ezer forint, a második két negyedévben pedig 10-10 ezer forint.

³⁷³ Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (nfsz.hu) – településsoros munkanélküliségi adatok 2018. augusztus

³⁷⁴ <https://www.partnershungary.hu/romed/>

4. Képzési támogatást egy alkalommal kaphat az a munkavállaló, aki a program keretében felajánlott képzést sikeresen elvégezte. A támogatás összege az öregségi nyugdíjminimum 50 %-a.

5. Naponta 200 forintos támogatást kaphat a bérén felül az az álláskereső, aki a program keretében részére felajánlott egyszerűsített foglalkoztatásban részt vesz.

Az önkormányzat a program keretében idáig öt helyi céggel, és 350, zömében roma álláskeresővel és közfoglalkoztatottal kötött együttműködési megállapodást. A program 2017-es indulás óta, mintegy nyolcvan főt sikerült elhelyezni.

Szorosan kapcsolódik a település munkavállalást ösztönző tevékenységéhez a képviselőtestület által 2018 májusában elfogadott, hátrányos helyzetű általános iskolás tanulókat célzó ösztöndíjprogramja. A támogatási program keretében, három kategóriában (tanulmányi, sport, alkotó), évente összesen 50 felső tagozatos tanuló részesülhet havi tízezer forintos támogatásban tíz hónapon keresztül. A támogatás elnyerésének alapkritériumai között szerepel a pályázó család jövedelme,³⁷⁵ lakókörnyezetének rendezettsége, és kitétel az is, hogy legalább az egyik szülő munkaviszonyban álljon, vagyon három hónapnál rövidebb ideig legyen regisztrált álláskeresőként nyilvántartva.

Állami és egyházi fenntartású iskolák

Az egyházi szerepvállalás a közoktatási intézmények fenntartásában 2010 óta jelentősen megnőtt, az egyházi iskolák térnyerése az ország szegényebb régióiban és a kisebb településeken volt erőteljesebb. Az egyházi fenntartású általános iskolákban tanuló halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya pedig arra utal, hogy ezen intézményekbe elsősorban a jobb helyzetű családok gyerekei kerülnek be.³⁷⁶ Utóbbi megállapítást erősítik a Nyírbátorban történtek is.

Nyírbátor önkormányzata még iskolafenntartóként, a település beiskolázási körzethatárait úgy jelölte ki, hogy a város általános iskoláiban körülbelül azonos arányban legyenek roma gyerekek. Az első egyházi fenntartású általános iskola megjelenésével azonban ez az egyensúlyi állapot szinte egyik pillanatról a másikra felborult. A Református Egyház a 2013/14-es tanévtől kezdődően vette át a város egyik általános iskoláját az összes odajáró diákkal és ott dolgozó pedagógussal egyetemben. Az önkormányzat és a Református Egyház között létrejött megállapodásban a felek egyebek mellett rögzítették, hogy az iskola új fenntartója az intézmény tanulóösszetételében megtartja a korábbi arányokat. Az új fenntartó azonban már a megállapodást követő első beiskolázási időszakban eltért ettől a vállalásától. Több, korábban körzetenként ehhez az iskolához tartozó cigány család számolt be arról, hogy gyerekének felvételét különböző indokokkal elutasította a református iskola. Az elutasító indokok változatosak voltak: nem rendszeres vallásgyakorlás, egyházadó meg nem fizetése, nyílt nap elmulasztása.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy 2016-ban az időközben a Katolikus Egyház fenntartásába került helyi gimnázium is elindította felmenő rendszerben általános iskolai képzését. A gimnáziumban nyolc osztályos gimnáziumi képzés már korábban is folyt, de ahogy abba a képzési formába, úgy az új általános iskolai osztályokba is csak elvétve kerültek be halmozottan hátrányos helyzetű vagy roma gyerekek.

³⁷⁵ Az egy főre jutó havi nettójövedelem nem haladhatja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének háromszorosát.

³⁷⁶ Hermann Zoltán – Varga Júlia (2016): Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák: részarányok, tanulói összetétel és tanulói teljesítmények. (<http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/15hermann.pdf>)

Az egyházi iskolák beiskolázási gyakorlatának következményét a következő táblázat adatai jól illusztrálják:³⁷⁷

Intézmény	Tanulólétszám	HH létszám	HHH létszám	HHH arány
Báthory István Katolikus Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium	466 fő	42 fő	6 fő	7,9 % ³⁷⁸
Nyírbátori Magyar - Angol Kéttannyelvű Általános Iskola	639 fő	39 fő	256 fő	40,1 %
Báthory Anna Református Általános Iskola	489 fő	82 fő	67 fő	13,7 %

Forrás: Köznevelési Statisztika 2017.³⁷⁹

A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya a református általános iskolában éppen meghaladja, míg a katolikus iskolában el sem éri a tíz százalékot. Ezzel szemben az állami fenntartású általános iskolában ugyanez az arány már meghaladta a negyven százalékot is. Miközben az egyházi iskolákban a tanulói létszám folyamatos növekedése mellett a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek száma csökken, addig az állami fenntartású általános iskolában éppen ellentétes folyamat játszódik le. Jól érzékelteti az átalakulás gyorsaságát, hogy a református általános iskola 2014-es 120 fős HHH tanulói létszáma mára gyakorlatilag feleződött, míg az állami iskolában a HHH tanulók száma szinte nem változott, de a teljes tanulói létszám 2013-hoz képest mintegy 150 fővel csökkent.

Nem állnak rendelkezésünkre évfolyamonkénti bontásban a HHH tanulói arányok, de az önkormányzat tájékoztatása alapján kijelenthető, hogy az alsóbb évfolyamokon a különbség még jelentősebb a három intézmény között. A status quo végérvényesen felbomlott, a cigány gyerekek szinte kivétel nélkül csak az állami fenntartású iskolába nyerhetnek felvételt. A cigány tanulók, a teljes intézményi elkülönülés mellett, még saját iskolájukban is külön tanulnak. Bár létszámukat tekintve az alsóbb évfolyamokon már többségben vannak, a két tannyelvű tagozatos osztályokba csak elvétve nyernek felvételt. A tanulói összetétel drasztikus átalakulásának már az első negatív hatásai is érzékelhetők. Az állami iskolában a hiányzások száma az elmúlt években folyamatosan emelkedett, a magántanulók aránya magas, eléri a három százalékot. Az iskola szakos ellátottsága még százszázalékos, de a tanári karban az elmúlt években felerősödött a fluktuáció, a távozó pedagógusokat pedig egyre nehezebb pótolni. A jelenlegi tanév indításáig öt meghirdetett álláshirdetésre nem találtak alkalmas jelöltet. „A tanulói összetétel változásának eredményeként, iskolánk elveszíteni látszik azt az évtizedek óta meglévő előnyét, hogy ebbe az intézménybe mindig szívesen jöttek tanítani a pályakezdő pedagógusok, illetve a környék iskoláiból is rendszeresen voltak jelentkezők az álláshelyek betöltésére.” - elemzi a helyzetet igazgatói pályázatában³⁸⁰ az intézmény jelenlegi igazgatóhelyettese. A pedagógusok elvándorlásában nagy szerepet játszik a település két egyházi iskolájának elszívó hatása is. A kedvezőbb fizetések, és a jobb státuszú, válogatott gyerekek kellő vonzerőt jelentenek.

Az iskolai elkülönítés hosszú távú következményei egyelőre beláthatatlanok. Miközben a cigány gyerekek már fizikailag is teljesen elszigetelődnek nem cigány társaiktól, az önkormányzat azon dolgozik, hogy jelentős anyagi ráfordítással a cigány munkavállalókat integrálja és visszavezesse az elsődleges munkaerőpiacra. Arra a munkaerőpiacra, ahol néhány éven belül majd azoknak is együtt kellene dolgoznia, akik már gyerekkorukban sem járhattak egy iskolába.

³⁷⁷ A táblázatban nem tüntettük fel a megyei beiskolázási körzetű, speciális tantervű Éltés Mátyás Általános Iskolát

³⁷⁸ A teljes tanulólétszámból az általános iskolai tanulók száma 76 fő + 5-8 évf. gimnáziumban 86 fő. A HHH tanulók arányát az általános iskolás korú tanulók számához képest állapítottuk meg.

³⁷⁹ KIR intézménytörzs (2018.01.31. és 2018.02.22.) <https://dari.oktatas.hu/index.php?id=kozerdeku>

³⁸⁰ Intézményvezetői pályázat – Vida Ferenc János (2018. március) <http://www.oktnyt.hu/vida%20ferenc%20janos.pdf>

Konklúziók és javaslatok

A nyírbátori romák élethelyzetét alapvetően befolyásolják az oktatás és foglalkoztatás terén elindult folyamatok. Félő azonban, hogy a teljes iskolai elkülönítés olyan károkat okoz, amiket később már lehetetlen lesz kompenzálni. A kialakult szegregált oktatási struktúra előrevetíti, hogy a helyi roma fiatalok még a korábbinál is nagyobb hátránnyal érkeznek meg a munkaerőpiacra. A város munkába állást elősegítő támogatási rendszere egyértelműen előremutató, és egyelőre viszonylag hatékonynak is bizonyul. A pénzügyi ösztönzés mellett a rendszer fontos eleme a munkaadókkal való szoros együttműködés, valamint a potenciális munkavállalók egyéni képességeire alapozott segítségnyújtás és felkészítés. Ennek a helyi igényekre és szükségletekre építő aktív munkaerőpiaci támogatási struktúrájának az adaptálása és elterjesztése feltétlenül ajánlható. Hosszútávon ugyanakkor egy-egy hasonló kezdeményezés csak akkor válik eredményessé, ha az egy közös akaratot nyugvó, összehangolt integrációs stratégia részeként valósul meg, és nem korlátozzák azt már középtávon is a helyi oktatásügyben zajló folyamatok.

Droghasználat Bag és Dány szegregált romatelepein - kapcsolódások lakhatáshoz, egészségüghöz, oktatásüghöz és munkaüghöz, és egy civilszervezet lehetőségei

Ez az esettanulmány elsősorban a bagi és a dányi romatelepen jellemző droghelyzettel foglalkozik, és arra szeretne rámutatni, hogy a mindenkori kormányok szociálpolitikai hiányosságai, a roma közösségek létbizonytalansága, a mélyszegénység, hogyan teremti meg a droghasználat mindennapi igényét.

Egy civilszervezet szektorközi működése³⁸¹

A BAGázs Közhasznú Egyesület 2011 óta végez közösségi munkát a pest megyei Bag-, 2017 óta pedig Dány szegregált romatelepen. Az Egyesület működése három pilléren áll: az állandó jelenlét a telepeken, a komplex és holisztikus szemléletű gyerek- és felnőtt programokkal; a sokszínű hátérrel és motivációval érkező önkéntes bázison, valamint az intézményekkel való kapcsolaton, együttműködésen. Az Egyesület legfontosabb célja, hogy tartós változást érjen el a szegregált roma közösségek életében és az őket körülvevő mezo környezetben (pl. helyi intézmények, faluközösség), illetve változtasson a többségi társadalomban rögzült romákkal szembeni sztereotípiákon, előítéleteken. Ezt pedig a közösség igényeire alapozott, a telepek életének dinamikáját, fejlődési ütemét követő szakmai munkával valósítja meg.

Az Egyesület megalapítása óta kiemelten fontosnak tartja, hogy a szakmai munka a kölcsönös felelősségvállaláson alapulva, közös akaratból valósuljon meg, ezért nem oszt adományt és nem ad anyagi támogatást. Függetlenségének megőrzése érdekében nem pályázik állami, központi támogatásokra. Az Egyesület programstruktúrája a következő területeket fedi le: roma gyerekek alapkészségeinek fejlesztése, érzelmi fejlesztése és mentorálása; a telepen élő felnőttek támogatása az általános iskolai végzettség megszerzésében, szakmaszerzésben, munkaerőpiaci integrációban, adósságok kezelésében; mentorálás és közösségfejlesztés a függőségek és a dizájner drogok használata okozta kilátástalanságban.

A telepek³⁸²

A 400 fős bagi és a 600 fős dányi roma szegregátumokról összességében elmondható, hogy az ott élők iskolai végzettsége alacsony, átlag- és egy főre jutó jövedelme messze elmarad a hazai átlagtól, a családok fiatalon vállalnak gyereket és több generációs, nagy létszámú háztartásokban élnek, melyek jelentős összegű adósságokat halmoztak fel.

Az egyesület 2017-ben végzett alapkutatása a bagi- és dányi telepen lévő háztartásokról³⁸³ azt mutatta, hogy a helyi közösség egyáltalán nem homogén és a háztartások sok tekintetben különböznek egymástól, a szegregátumok alapvető jellemzői mégis alapjaiban határozzák meg a közösségek életét.

A bagi telepen kiugróan magas a gyermekkorúak aránya (a telepen élők közel fele 16 éven aluli), viszont az időskorúak aránya alig mérhető. Feltehetően az egészségtelen táplálkozás, a hiányos infrastruktúra (pl. aszfalt helyett homok borítja a közutakat és köztételeket, aminek a következtében már nagyon fiatal korban tartósan légúti betegségekben szenvednek az ott élők) és a rossz fizikai környezet (pl. nincs a lakások

³⁸¹ A BAGázs Közhasznú Egyesület beszámolója alapján

³⁸² <https://bagazs.org/2018/04/12/alapkutatas-a-telepeken/>

³⁸³ Az adatfelvétel a 2000 előtt született, 16 évesnél idősebb személyekre terjedt ki és egy-egy háztartásba azok a válaszadók kerültek, akik életvitelszerűen egy lakóhelyen éltek és közös kasszán voltak. Az adatfelvétel egyik fő része a háztartásokra vonatkozott, amelyet kizárólag a háztartásfőtől (főbevásárlóként a háztartás idősebb női tagjától) kérdezték le a kutatók és az önkéntesek, a másik fő részt pedig valamennyi 16 évnél idősebb háztartástagtól. A kérdőívet az ELTE TÁTK Társadalomkutatások Módszertana Tanszék segítségével készítette a BAGázs Közhasznú Egyesület.

egy részében fürdőszoba, wc és a szükségesnél jóval ritkábban történnek tisztasági célú karbantartások).

A háztartások nagy részében alacsony a közművekhez való hozzáférés (a telep nagy részén nincs bevezetve a gáz, a házak negyedében nincs bevezetve a víz, közel felében nincs felszerelt villanyóra, fürdőszoba és meleg víz pedig minden második házban nem érhető el) és magasak az adósságok. A háztartások közel felének saját bevallása szerint egy vagy több közműszolgáltató, vagy más hitelező (pl. kereskedelmi bank) felé is van elmaradása. A BAGázs Jogklinika Programjának 2013-as indulásakor a joghallgatók a helyi önkormányzattal együttműködve felmérték a telep területén lévő ingatlanok tulajdoni lapon jegyzett tőketartozásait, ez akkor elérte a 180 millió forintot. Ez a szám azonban csak nagyságrendileg értékelhető, mivel a hivatalos nyilvántartások nem tudják nyomon követni a tartozások mibenlétét, csupán nagyságrendjét)³⁸⁴. Az Egyesület „Jogklinika” és „Adósságkezelés” programjainak célja éppen ezért a jogon kívüli helyzet és az adósságspirál felszámolása, amelyet „Mentorprogram” egészít ki.

A telepen élőknek kevesebb, mint a fele fejezte be az általános iskolát, a lemorzsolódottak közel negyede feltehetően analfabéta (mert az általános iskola első két osztályát sem végezte el) – ők a telepen élő felnőttek 12-15%-át teszik ki. A telepen alig valaki végzett szakiskolát, az első két érettségi bizonyítványt pedig 2017-ben szerezte meg két fiatal felnőtt esti iskolában, Budapesten.³⁸⁵ Vélhetően az alacsony iskolai végzettséggel függ össze, hogy hiába dolgozik rendszeresen a telepen élők közel fele, az átlagos nettó jövedelem 72.000 forint, egyes családokban pedig a magas gyerekszám miatt az egy főre jutó jövedelem messze átlag alatti. Összehasonlításképpen Magyarországon a 2018-as nettó átlagjövedelem 215.700 forintra (a családi adókedvezményt is figyelembe véve 224.200 forintra) becsülhető.³⁸⁶ A telepen élők közül sokan kapnak valamilyen jövedelemkiegészítő transzfert, amellyel vagy munkajövedelmüket egészítik ki, vagy kizárólag ezekből élnek (pl. foglalkoztatást helyettesítő vagy egészségkárosodási támogatás). A legális munkavállalást nehezítik a felhalmozódott adósságok is, mert az alacsony, átlagos nettó jövedelem miatt nem éri meg bejelentett munkahelyet választani a feketemunkával szemben, a 33% és 50%-os fizetési letiltással járó végrehajtási eljárások miatt.³⁸⁷ A rossz jövedelmi helyzet következménye, hogy a háztartások közel felében minden egyes hónap végére elfogy a pénz, amiért legtöbbször a számlák befizetését, a ruhavásárlást halasztják el, de előfordul, hogy élelmiszerre sem marad elegendő pénzük.

Az alap kutatás felmérte a telepen élők között a bűncselekményt elkövetők arányát is. Önbevallás alapján a megkérdezettek negyede követett már el bűncselekményt vagy vétséget életében.

³⁸⁴ A legtöbbször nem azok a gyakorlatban a tulajdonos(ok), aki(k) nevére az ingatlan jegyezve van és előfordul, hogy nem is a jegyzett tulajdonos(ok), és a népszámlálási nyilvántartónál bejelentettek élnek az ingatlanban.

³⁸⁵ Az Egyesület „Felnőttoktatás” programja az általános iskola befejezésében segíti a már nem tanköteles korú telepen élőket, a gyermekprogramok („IKSZ”, „Iskolai repeta és mentorálás”) pedig minden esetben fókuszálnak a gyerekek iskolai nehézségeinek leküzdésére és ösztönzik a továbbtanulást.

³⁸⁶ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker1808.html>

³⁸⁷ Ezért az Egyesület „Munkaerőpiaci Mentorprogram”-jának célja, hogy visszavegye a telepen élőket az elődleges, nyílt munkaerőpiacra

A dányi telepen^{388,389} az egy családban vállalt átlagos gyerekszám alacsonyabb, mint amilyen átlagos gyerekszám a hazai cigány lakosságot összességében jellemzi, de ezen a telepen is messze elmarad az országos átlagtól a várható élettartam. Míg Bagon a nők átlagéletkora az első gyerek vállalásakor meghaladja a 20 évet, addig Dányon minden 4. nőnek már 18 éves kora előtt megszületett az első gyereke és a nők 2/3-a 20 éves kora előtt anya lesz. Dányban a háztartások felszereltsége kedvezőbb a baginál, a házak több mint 80%-ába be van vezetve a víz, kétharmadában meleg víz és fürdőszoba is van, ennek ellenére benti wc csak kevesebb, mint harmadukban. Vezetékes gáz a háztartások harmadában van, kártyás villany³⁹⁰ pedig közel ötödében. A háztartások közel fele akár milliós nagyságrendű közüzemi tartozásokat (villany, gáz) halmozott fel, a telepen lévő házak harmada banki kölcsönrel (főként jelzáloggal) terhelt és a személyhez kötődő tartozások közül kiemelkedően magasak és minden második felnőttet érintenek a gyorsitelek. Itt, a telepen élők kétharmadánál minden hónapban előfordul, hogy hó végére elfogy a pénz és nem tudják befizetni a rezsit, kisebb részben pedig lemondanak a gyógyszerekről.

Baghoz hasonlóan Dányban is a telepen élő felnőtteknek mindössze a fele fejezte be az általános iskolát, negyedük az alsó tagozat elvégzése után maradt ki az iskolából. Ugyanakkor itt pozitív trendként figyelhető meg, hogy az iskolázottsági szint emelkedik a fiatalabbak körében,¹¹ fő végezte el a középiskolát és hatuknak van érettségije is. A korai gyermekvállalás és ezzel összefüggésben az iskolai lemorzsolódás kockázata rendkívül kiszolgáltatottá és sérülékennyé teszi a fiatal nőket. Az alap kutatás a dányi telepen élők munkaerőpiaci helyzetéről nagyon kedvezőtlen képet mutatott, a munkanélküliség arány nagyon magas – különösen a nők körében –, a helyiek negyedének van csak állandó, bejelentett munkája. A családok bevételeinek nagy része különböző jövedelemkiegészítő transzferekből tevődik össze, emellett a telepen élők 10%-a feketén dolgozik, 5%-a lomizik. Feltehetően a rendszertelen jövedelmekkel is összefüggnek a pénzügyi tudatosság és tervezés nagymértékű hiányosságai.

Az alap kutatást követően Dányban megkezdett női, narratív élettörténeti kutatás egy részében megerősítette az alap kutatás tapasztalatait, másrészt ráirányította a reflektorfényt – a kvantitatív módszerekkel kevésbé mérhető – pusztításra, amit a rohamosan terjedő dizájn drogok használata okoz a függők, a családok és a közösség életében egyaránt.

Droghasználat

Bagon jóval korábban, már az Egyesület indulását megelőzően is jól érzékelhető volt a dizájn drogok okozta függőség, míg Dányban nincs évtizedes múltja a drogproblémának. Ugyanakkor egyértelműen látszik mindkét telepen, hogy az egyre olcsóbb, egyre könnyebben elérhető és egyre rosszabb minőségű dizájn drogok és új típusú pszichoaktív szerek hogyan válnak a mindennapok részévé. Az Egyesülethez segítségért forduló függők hallucinációkról, eszméletvesztéshez közeli állapotokról, nem ritkán emlékezetkiesésekről számolnak be a droghasználatot követően, amihez a külső környezet által is jól látható fizikai-, testi elváltozások (pl. sebhelyek, fekélyes végtagok, rohadó fogak, stb.) is tartoznak. Ez azért lényeges, mert még ha a függők esetleg később fel is hagynak a mindennapi droghasználattal, leromlott egészségi állapotuk nagyban megnehezíti

³⁸⁸ Dányban, a háztartási adatfelvételen kívül az Egyesület munkatársai és önkéntesei még ebben az évben elkezdtek egy nagyobb volumenű kvalitatív kutatást az ERASMUS+ keretében megvalósuló „Párbeszéd a roma nőkért” BAGázs projekt keretein belül, amely a helyi nők élettörténeteinek keresztül kísérelte meg jobban megérteni a közösség működését, hagyományait, normarendszerét.

³⁸⁹ Az Egyesület fentiekben („Abagi telep általános jellemzői” részben) említett programjai a dányi telepen ugyanúgy működnek, ezért ebben a részben már nem kerülnek kifejtésre.

³⁹⁰ A BAGázs Adósságkezelő Programjában előrefizetős, ún. kártyás villanyórák felszerelésében nyújt támogatást, annak érdekében, hogy ne halmozódjon fel ismételt közüzemi tartozás az áramszolgáltató felé és a telepiek maguk tudják nyomon követni és beosztani a használandó energia mennyiségét.

visszailleszkedésüket. Bár működnek ingyenes ellátást biztosító rehabilitációs intézmények Magyarországon, ahol a pszichés elváltozásokat szakemberek kezelik, addig a droghasználat fizikai-testi bélyegeitől a mélyszegénységben élők nem tudnak megszabadulni. Családtagjaik és közvetlen környezetük ugyanígy megszenvedik függőségüket, nem ritkán válnak az agressziófizikai és érzelmi áldozataivá, vagy kerülnek anyagilag ellehetetlenült helyzetbe olyannyira, hogy az aznapra szükséges élelmiszert sem tudják megvásárolni. Az Egyesület Bagon több esetben tett gyermekvédelmi jelzést a Család- és Gyermekjóléti Szolgálat, valamint a Gyámhivatal munkatársai felé olyan helyzetben, ahol drogfüggő szülők gyerekei súlyos elhanyagolásban szenvedtek. Az illetékes intézmények intézkednek a gyermekek szükséges védelméről, az esetek többségében nevelőszülőnél helyezve el őket, azonban a szülők drogproblémája továbbra is megoldatlan marad. Az Egyesület tapasztalata az, hogy csak a civil szakmai segítők tudják támogatni a gyerekek kiemelése után a drogfüggő szülőket, akik hosszabb-rövidebb ideig tartó szociális segítő munka révén eljuthatnak a rehabilitációs intézetbe és elkezdhetnek azon dolgozni, hogy újraépítsék az életüket. A Családsegítő- és Gyermekjóléti Szolgálat munkatársai, valamint a gyámhivatalok esetenedzserai a túlterheltség és „hivatalos”, „hatalmi” szerepük (az általános elképzelés velük kapcsolatban a telepeken az, hogy védeni kell tőlük a gyerekeket, hazudni a körülményekről és a problémákról) miatt sokszor nem tudják megteremteni azt a bizalmi kapcsolatot, ami a gyerekek kiemelése után szükséges ahhoz, hogy az adott családdal tovább lehessen fejlesztő, segítő munkát végezni. Másrészt a folyamatos szakmai képzés hiányában nem ismerik a cselekvés megfelelő eszközeit és protokolljait. Az Egyesület aktív közreműködésével a legutóbbi jelzéseknél a veszélyeztetett gyerekek esetkonferenciáin már előírásra kerültek olyan elvárások, amelyek a szülőket kötelezik, hogy a gyermekvédelmi eljárásban aktívan tegyenek a gyermek droghasználatára, vagy droghasználatától való veszélyeztetettsége ellen. Konkrétumok, stratégiai lehetőségek (pl. rehabilitációs intézmények elérhetőségei, a felvételi eljáráshoz szükséges orvosi dokumentumok beszerzésének mikéntje, stb.) itt sem kerülnek megfogalmazásra, ezzel kapcsolatban leggyakrabban az Egyesület munkatársaihoz fordulnak a telepen élők. Jelenleg - az Egyesület munkájának köszönhetően - az ország mindhárom gyerekekkel és fiatalokkal foglalkozó drogrehabilitációs intézetében gyógyul egy-egy bagi telep lakos, családjuk pedig folyamatos támogatást kap szakmai munkatársaitól. Az addiktológiai szakemberek és a drogrehabilitációs intézetek ugyan képesek kezelni a függőséget, de nem képesek pótolni a diszfunkcionálisan működő család szocializációs zavarait, szociális ellátórendszer hiányosságait és nem képesek kiutat kínálni a létbizonytalanságból.

A helyi fellépés fontos sarokköve a rendőrség fellépése a terjesztők ellen, habár kiiktatásuk önmagában nem oldja meg a drogproblémát. Az Egyesület közreműködésével számos feljelentés került a rendőrséghez a terjesztőkkel szemben, kábítószer-bűncselekmény vonatkozásában azonban az Egyesület tudomása szerint eddig egyetlen eljárás sem jutott vádemelési szakaszba. A rendőrséggel folytatott egyeztetések alapján az a kép rajzolódott ki, hogy a nyomozóhatóság a dizájn drogok és az új típusú pszichoaktív szerek kapcsán nem tudja bizonyítani a kábítószer-bűncselekmény fennállását, egyrészt mivel ezek nem tiltólistás kábítószerek, másrészt mert terjesztés bűncselekménye kellő bizonyítottságának megállapításához több fogyasztó vallomása szükséges, akik saját kábítószer-bűncselekményük (fogyasztás) bevallása mellett terhelő vallomást tesznek ugyanazon terjesztőre. A fogyasztók azonban féltik saját és családjuk testi épségét a terjesztők bosszújától, hiszen ugyanabban a közösségben élnek és a magyar jogszabályok és a rendőrség nem tudják megfelelően garantálni névtelenségüket az eljárásban és védelmüket az eljárást követően, annak kimenetelétől függetlenül.

Dányban minden második-harmadik háztartásban, inkább a férfiak, közülük is a fiatal férfiak körében jellemző a droghasználat, amelyet elsősorban a velük együtt élő feleségük, élettársuk vagy édesanyjuk szenved meg.³⁹¹

Bagon - feltehetően a drogok régebbi jelenlétének köszönhetően - szinte minden háztartás érintett, férfiak és nők között egyaránt vannak használók, a gyerekek pedig nem ritkán 10 éves koruk előtt próbálnak ki először valamilyen tudatmódosító szert. Ezért itt elsősorban azt az állami, kezelőrendszeri hiányosságot törekszik pótolni az Egyesület, hogy az intézkedésre jogosult hatóságok kellő időben jelzést kapjanak a droghasználatról veszélyeztetett gyerekekről, hogy gyerekek és felnőttek egyaránt szakszerű ellátáshoz jussanak és rehabilitációjuk alatt családjuk, közvetlen környezetük felkészülhessen hazaérkezésükre, valamint azért dolgozik, hogy a közösség segítséget kapjon a rendőrségi eljárások megindításához szükséges - terjesztők elleni - feljelentések formai és tartalmi feltételeinek teljesítéséhez.

Önmagában azonban sem a drogrehabilitációs szolgáltatásokhoz való hozzáférés segítése, sem a terjesztők kiiktatása a közösségből nem képes megoldani a mélyszegénységben élők problémáit. Amíg egy romatelepről alig van esélye valakinek megfelelő iskolai végzettséget és tartós munkahelyet szerezni, majd biztonságos egzisztenciát teremteni, addig a drogfüggőséget is maximum enyhíteni képes a rendszer.

A BAGázs munkatársai azt tapasztalják, hogy a vidék leszakadó, szegényebb településrészein terjedő dizájnerdrogok és új típusú pszichoaktív szerek mostanra komplett közösségeket tettek függővé, jelentős próbatétel elé állítva a településeket, a lakóközösségeket, a szociális ellátórendszert és a hatóságokat egyaránt. Helyben dolgozó civil szervezetként úgy látják, hogy az országos cselekvési tervek nem reagálnak kellőképpen a helyi igényekre, a meglévő erőforrások nincsenek jól kihasználva és a segítők, illetve a helyben lévő intézmények sem találják azt a protokollt, amelyet a kialakult helyzetben alkalmazhatnának. Mindenképpen érdemes végiggondolni mindemellett, hogy a tanulmány első részében vázolt helyzet tükrében, a droghasználat a mélyszegénységben élők körében nem maga a betegség, hanem egy tünete a mindenkori szociálpolitika hiányosságainak és a létbizonytalanságnak.

Konklúziók és javaslatok

A bagi és dányi romatelepek leglátványosabb problémája ma a településeket elárasztó dizájnerdrogok. Fontos hangsúlyozni, hogy a széleskörű droghasználat mögött álló kilátástalanság és esélytelenség felszámolása nélkül számottevő változást lehetetlen eszközölni a szegregátumokban élők életében. A szegregátumok felszámolásához döntéshozói akarat szükséges, amely komplexen reagál az oktatási hiányosságokra, a munkanélküliségre, a lakhatási nehézségekre és a szegénységre. Ugyanakkor a Bagázs eredményei azt mutatják, hogy egy szűk költségvetésű civilszervezet is eredményeket tud elérni, még egy olyan közösség esetében is, ahol több évtizedes hátrányok kumulálódása következtében minden mutató rendkívül rossz. Ha ez így van, ennél jóval nagyobb hatás volna várható egy elkötelezett integrációs politikától egy állam, vagy önkormányzat, és az általa működtetett intézményrendszer jóval nagyobb forrásai és hatásköre miatt. A dizájnerdrogok kapcsán a hatósági fellépés és a szociális-, rendészeti-, civil- és önkormányzati szint közötti együttműködések kialakítása olyan szükséglet, amelynek hiánya az eddigi integrációs törekvéseket és eredményeket is kockára teheti.

³⁹¹ Dányban a „Párbeszéd a roma nőkért” projekt is az élettörténetüket egy droghasználó családtagjaként elmesélő nők köré épül, közösségfejlesztő szemlélettel, hozzátartozóként támogatva őket a droggal szembeni küzdelemben. Itt - az elmúlt időszakban - 2 fiatal férfinak tudott segíteni az Egyesület drogrehabilitációs intézetbe való eljuttatásban (mindketten Pécsváradra mentek).

AJÁNLÁSOK

Általános ajánlások

1. A kormányzat minden szektorban teremtsen meg a kormányzati programokban résztvevő romák egységes mérési és becslési rendszerét, vonják be az érintetteket a döntés-előkészítési folyamatba, az intervenciók előkészítésébe, megvalósításába és értékelésébe.
2. Készítsenek valódi és nyilvános előzetes hatás becsléseket és utólagos hatásvizsgálatokat a programokról, az EU kösse ehhez a támogatásokat.

Foglalkoztatás

3. a közfoglalkoztatási rendszerből a nyílt munkaerőpiacra történő átvezetést célzó programok átalakításával, minőségbiztosításával növeljék ezen programok hatékonyságát. Ennek körében fektessenek különös hangsúlyt a közfoglalkoztatás keretén belül történő képzések, átképzések és az egyes ágazatokban megfigyelhető munkaerőhiány összehangolására.
4. A romákat érő munkapiaci diszkrimináció megelőzése és megszüntetése kapcsán erősítsék a releváns panaszmechanizmusok igénybevételét, a közmunka programokban való részvétel kapcsán teremtsék meg annak lehetőségét, hogy a kiválasztás transzparensten történjék, ne adjon alkalmat hatalmi visszaélésekre. A közfoglalkoztatási rendszer hatékonyabb és igazságosabb átalakítása elengedhetetlen. A csökkenő pénzügyi források elosztása kapcsán kiemelt figyelmet kellene fordítani a területi egyenlőtlenségekre.
5. Az elérhető munkaügyi szolgáltatások hatékonyabb igénybevételéhez alakítsanak ki olyan rendszert, amelyben aktívabb és összehangolt szerepet kapnak a helyi családsegítők, illetve más intézmények (munkaügyi kirendeltség, átképző intézet, stb.) a hatékonyabb elérés, és például az egyéni figyelemmel segített álláskeresés előmozdítása érdekében.
6. Az Ifjúsági Garancia programban a roma fiatalok célzott elérésére fektessenek nagyobb hangsúlyt és ennek érdekében kapjanak nagyobb, és konkretizált szerepet a roma fiatalokat elérni képes roma partnerszervezetek.

Lakhatás és alapvető közszolgáltatások

7. Lépjen fel a jogsértő lakhatási gyakorlatokat alkalmazó önkormányzatokkal szemben.
8. A települési esélyegyenlőségi tervek szigorúbb ellenőrzésével, azok teljesülésének az uniós és egyéb forrásokhoz való hozzáféréssel összekötve – ösztönözzék a helyi lakás- és településpolitikát a lakhatási szegregáció csökkentésére, és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés növelésére.
9. Dolgozzanak ki és indítsanak programot az önkormányzati bérlakás-állomány érdemi növelésére, fejlesztésére.
10. A lakhatási támogatások és szociális szolgáltatások rendszerét alakítsák úgy, hogy valódi segítséget nyújtson a lakhatás megfizethetőségéhez és biztonsága megőrzéséhez. Fordítsanak kiemelt figyelmet a szegénységben és kirekesztettségben élő gyerekes családokra.
11. A gyermekvédelmi rendszer szigorúbb szakmai kontrolljával, a szociális és gyermekvédelmi szolgálatok jobb együttműködésével, a családok lakhatási biztonságának erősítésével előzzék meg, illetve csökkentsék a szegénységben élő gyermekek családból történő kiemelését.

Az egészségvédelmi politikák hatása a roma közösségre

12. Haladéktalanul dolgozzanak ki ösztönző programot a krónikus szolgáltatáshiányok (betöltetlen háziorvosi praxisok, védőnő-hiány és hosszú várólisták) kezelésére, kiemelten figyelve a regionális különbségekre és települési hátrányokra,
13. Biztosítsanak forrásokat az egészségműveltség, az iskolai (teljes körű) egészségfejlesztés hatékony megvalósítására.
14. Az egészségügyi ellátás során tapasztalt hátrányos megkülönböztetés kapcsán a magas látenciát próbálják a közösséghez közelebb vitt panaszmechanizmusok útján csökkenteni,
15. Haladéktalan beavatkozást igényel a droghelyzet romlása, mind a laborkapacitás, mind a prevenciót támogató tapasztalati szakértelem bevonása, mind az új szerekekkel kapcsolatos reakcióidő, mind pedig a hatósági válaszok tekintetében.

Oktatás

16. Állítsák vissza a kötelező iskolai korhatárt 18 éves korra.
17. Növeljék a közismereti órák arányát a szakképzésben.
18. A szakmai felügyeleti rendszer fokozottabb ellenőrzésével és minőségbiztosításával garantálják, hogy minden iskola megfelelő külső szakmai segítséget kap.
19. Haladéktalanul dolgozzanak ki ösztönző programot a krónikus szolgáltatáshiányok (kiemelten a szaktanár és óvodapedagógus hiány) kezelésére, kiemelten figyelve a regionális különbségekre és települési hátrányokra.
20. Az oktatás tartalmi szabályozása során az alaptantervben és a forgalomban lévő tankönyvekben kapjon nagyobb szerepet a nemzetiségek bemutatása, ezen belül a roma közösség története, helyzete, kultúrája, valamint a szegénység, társadalmi kirekesztettség témakörei.
21. A roma kultúra és társadalmi problémák iskolai megjelenítése során használják a civil szervezetek innovatív megoldásait (pl. társasjátékok, elő könyvtár, fórumszínház) és lehetőség szerint vonják be a helyi civil szereplőket.
22. a jelenleg futó programok kiszélesítésével fokozzák a célcsoportok elérését.

BIBLIOGRÁFIA

1037/2016. (II. 9.) Korm. határozat az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program éves fejlesztési keretének megállapításáról.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A16H1037.KOR&getdoc=1>

290/2014. (XI. 26.) Korm. Rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról,

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor>

A 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó, a telepszerű lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégia. Budapest, 2015. EMMI Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság.

<http://www.kormany.hu/download/3/a6/40000/Lakhat-Strat.pdf>

A Biztos Kezdet program hatásvizsgálata. HÉTFA Kutatóintézet. 2016. február 9.

http://hetfa.hu/wp-content/uploads/hetfa_biztoskezdet_zarotanutmany0210.pdf

A közoktatás indikátorrendszere 2017, MTA KRTK KTI, http://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2018/02/A_kozoktatasi_indikatorrendszere_2017.pdf

Ádám Anetta: *Fókuszban a hátrányos helyzet* OFI Budapest. 2015

http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/a_tanarkepzes_jovojerol_3.pdf

Ádány Róza – Papp Magor (ed.): *Prevenációs szolgáltatások az alapellátásban.* Medicina Könyvkiadó Zrt, 2017

Bernáth Gábor – Messing Vera: *Disempowered by the media: causes and consequences of the lack of media voice of Roma communities.* Identities: Global Studies in Culture and Power. 2017 DOI: 10.1080/1070289X.2017.1380264

Csapó Benő (2015): *A magyar közoktatás problémái az adatok tükrében. Értékek és viszonyítási keretek.* In: Iskolakultúra, 25. évfolyam, 2015/7–8. szám. 12. oldal.

<http://real.mtak.hu/34819/1/02.pdf>

Darvas Ágnes et al: *Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és gyermekvédelem Nógrád megyében* Esély, 2016/4. p. 53,

http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_4/2016-4_3-1_Darvas-Farkas-Kende-Vigh_Roma_gyerekek.pdf

Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 EU Member States, FRA, 2014. <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/discrimination-against-and-living-conditions-roma-women-11-eu-member-states>

Euro Health Consumer Index 2017. Health Consumer Powerhouse Ltd., 2018,

<https://healthpowerhouse.com/media/EHCI-2017/EHCI-2017-report.pdf>,

Farkas Zsombor: *„Telepszerű lakókörnyezet volt a hivatalos elnevezése...”*

Telepfelszámolási programok integrációs hatásai és nem szándékolt következményei a rendszerváltás előtt és 2005-2010 között PhD disszertáció Budapest. ELTE kézirat, 2017

Fazekas Károly – Köllő János (szerk.): *„Munkaerőpiaci Tükör 2016”* 2017

<https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2017/12/MunkaeropiaciTukor2016.pdf>

Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról.* Motiváció Oktatási Egyesület Szeged, 2018.

Hegedűs József – Somogyi Eszter: *A lakások megfizethetősége és a társadalmi egyenlőtlenségek – a KSH 2015-ös lakásfelvétele alapján.* In: *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés részletes eredményei* KSH. 2018

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15_2.pdf

Hermann Zoltán – Varga Júlia: *State, municipal, church and foundation-maintained schools: ratios, student composition and student performances*. Tárki, 2016:
<http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/15hermann.pdf>

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_12_2011.pdf

Igazságosság, képessé tétel és prevenció. Az Állandó Roma Értekezlet javaslatai a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódóan ÁRÉ, munka dokumentum 2018.

Kertesi Gábor-Kézdi Gábor: *Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban*. Budapesti Munkagazdasági Füzetek, BWP – 2014/6. p. 7. <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1406.pdf>

Komplex telep-program értékelése (TÁMOP 5.3.6-11). Összegző tanulmány. Városkutatás kft. 2016. június

Kopasz Marianna– Gábor András: *A segélyezési rendszer 2015. március 1-jei átalakításának hatásai*. Budapest: TÁRKI. 2018 (kézirat)

Kőszeghy Lea (szerk.): *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2015*. Budapest: Habitat for Humanity, Magyarország 2016.

https://www.habitat.hu/files/eves_jelentes_a_lakhatasi_szegenysegről_teljes_valtozat2015.pdf

Kőszeghy Lea (szerk.): *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2016*. Budapest: Habitat for Humanity, Magyarország. 2017 https://habitat.hu/wp-content/uploads/2018/08/Habitat_eves_jelentes_2016_web_2.pdf

KSH 2011. évi Népszámlálás. 12. Lakásviszonyok. Budapest, 2014.

Lukács Péter: *Egy megvalósult és egy tervezett reformról*. In. *Educatio*. 2017. 26. évf. 4. sz.

558.o.http://real.mtak.hu/80765/1/EDU_26.2017.4.4_Lukacs_Egy_megvalosult_es_egy_tervezett_reformrol_u.pdf

Magyar Nemzeti Felzárkóztatási Stratégia II.,

http://www.kormany.hu/download/1/9c/20000/Magyar%20NTFS%20II%20_2%20mell%20_NTFS%20II.pdf

Magyar Nemzeti Felzárkóztatási Stratégia II. Előrehaladási jelentés.

Misetics Bálint: *Lakáspolitikai és hajléktalanság (Housing policy and homelessness)*. In. Ferge, Zsuzsa: *Magyar társadalom-és szociálpolitika 1990-2015*. Osiris Kiadó 2017

Misetics Bálint: *Lakhatáshoz való jogot! A szociális lakáspolitikai legsürgetőbb feladatairól* Budapest: Átalakulás Intézet, 2017 <http://mmaa.hu/wp-content/uploads/2017/02/Lakhat%C3%A1st-mindenkinek-vitaanyag.pdf>

Munkaerőpiaci helyzetkép 2015 KSH

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz15.pdf>.

Munkaerőpiaci helyzetkép 2016

KSH <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz16.pdf>

Neményi Mária– Ságvári Bence – Tardos Katalin: *Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság* EBH2017,

http://real.mtak.hu/73102/1/nemenyi_sagvari_tardos_ebh_2017_.pdf

Nemzeti Drog Fókuszpont: *Kábítószerügyi helyzetkép 2017*.

<http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/K%C3%A1b%C3%ADt%C3%B3szer%C3%BCgyi-helyzetk%C3%A9p.pdf>

Pénzes János– Tátrai Patrik– Pásztor Zoltán István: *A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben* Területi Statisztika 2018, 58(1): 3–26; DOI: 10.15196/TS5801, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2018/01/ts580101.pdf>

Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Roma – Selected findings. FRA: European Union Agency For Fundamental Rights, 2017. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_hu.pdf

Simonovits Borbála – Koltai Júlia: *Munkáltatói attitűdök a védett tulajdonságú munkavállalók foglalkoztatásával összefüggésben* Budapest: EBH TÁMOP-5.5.5 projekt társadalomtudományi kutatásai, 4. tanulmány. 2013

Teller Nóra: *Önkormányzatok és a lakáspolitikai: kényszerpályán?* MÉRCE.hu, 2018. 08.23. <https://merce.hu/2018/08/23/onkormanyzatok-es-a-lakaspolitika-kenyszerpalyan/>

The Glass Box: Exclusion of Roma from Employment. European Roma Right Center, ERRC, 2017. <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/14/m00000214.pdf>

Török Balázs (szerk.): *Változások az óvodarendszerben. Véleménykutatások eredményei (2014/15).* OFI 2015, http://ofi.hu/sites/default/files/1503613_ofi_valtozasok_az_ovodarendszerben_vegleges.pdf

GETTING IN TOUCH WITH THE EU

In person

All over the European Union there are hundreds of Europe Direct information centres. You can find the address of the centre nearest you at: https://europa.eu/european-union/contact_en

On the phone or by email

Europe Direct is a service that answers your questions about the European Union. You can contact this service:

- by freephone: 00 800 6 7 8 9 10 11 (certain operators may charge for these calls),
- at the following standard number: +32 22999696, or
- by email via: https://europa.eu/european-union/contact_en

FINDING INFORMATION ABOUT THE EU

Online

Information about the European Union in all the official languages of the EU is available on the Europa website at: https://europa.eu/european-union/index_en

EU publications

You can download or order free and priced EU publications from: <https://publications.europa.eu/en/publications>

Multiple copies of free publications may be obtained by contacting Europe Direct or your local information centre (see https://europa.eu/european-union/contact_en).

EU law and related documents

For access to legal information from the EU, including all EU law since 1952 in all the official language versions, go to EUR-Lex at: <http://eur-lex.europa.eu>

Open data from the EU

The EU Open Data Portal (<http://data.europa.eu/euodp/en>) provides access to datasets from the EU. Data can be downloaded and reused for free, for both commercial and non-commercial purposes.

